

Универзитет „Св. Кирил и Методиј“
Филозофски факултет - Скопје
Институт за социологија
Постдипломски студии за европска интеграција и
комуникации

**ЈАЗИКОТ ВО ФУНКЦИЈА НА ОПШТЕСТВЕНА
ИНТЕГРАЦИЈА ВО ЕВРОПСКАТА УНИЈА**

Магистерски труд

Ментор:

Проф. д-р Антоанела Петковска

Кандидат:

Наташа Колеќевска Георгиевска

Скопје, декември 2015 година

Содржина

ВОВЕД	4
1. ПРЕДМЕТ И НАУЧНА ОПРАВДАНОСТ НА ИСТРАЖУВАЊЕТО	7
1.1. Предмет на истражувањето	7
1.2. Научна оправданост на истражувањето	7
2. ЦЕЛИ НА ИСТРАЖУВАЊЕТО	10
3. МЕТОДОЛОГИЈА НА ИСТРАЖУВАЊЕТО	12
3.1. Основна хипотетичка рамка	12
3.2. Методи на истражувањето	13
4. ТЕОРЕТСКА РАМКА НА ТРУДОТ	15
4.1. Јазикот како средство за комуникација	15
4.2. Јазик, нација, национализам	18
4.2.1. Поимите за јазикот, нацијата и национализмот	18
4.2.2. Развојот на нациите и на национализмот во Европа и улогата на јазикот во тој процес	22
4.2.3. Јазикот и нацијата во различни делови од Европа	26
4.3. Интеркултурна комуникација	69
4.4. Општествена кохезија	73
5. АНАЛИЗА И ТОЛКУВАЊЕ НА РЕЗУЛТАТИТЕ ОД ИСТРАЖУВАЊЕТО	77
5.1. Употребата на јазиците во Европската унија	77
5.1.1. Јазичната политика на Европската унија	77
5.1.2. Специјалните евробарометри на Европската комисија - Европејците и нивните јазици	86
5.1.3. Регионалните и малцинските јазици во Европа	88
5.2. Јазичната политика во Република Македонија	95
5.2.1. Правната рамка со која се уредува употребата на јазиците во државата	97
5.2.2. Проекти за интегрирано образование во Република Македонија	104
5.2.3. Јазикот во културата и во медиумите	106
5.3. Анализа на интервјуата со релевантни личности од Република Македонија и претставници на Европската унија во Македонија	108
6. ЗАКЛУЧНИ СОГЛЕДУВАЊА	121

7. БИБЛИОГРАФИЈА	130
8. ПРИЛОЗИ	135

Вовед

Kol'ko jazykov vieštol'kokrát si človekom.

Колку повеќе јазици знаеш, толку поголем човек си.¹

(словачка поговорка)

Пречките во комуникацијата честопати претставуваат закана за кохезијата на едно општество. Предрасудите се потхрануваат од незнаењето, а недостатокот на заеднички јазик меѓу луѓето создава идеален терен за непознавање на „другите“. Концептот на национални култури и јазици сè уште има доминантна улога. Јазикот сè уште е една од основните карактеристики што ја дефинираат нацијата, а нацијата е она со што поединецот по семејството најцврсто се идентификува. Но сепак постои разлика меѓу Европа денес и Европа од средниот век и она што следело во ерата на национални држави. Во тоа време нацијата почнува да се идентификува со одреден јазик, што е пред сè европски феномен, не постар од двесте години. Јазикот строго се врзува за нацијата, а оттука и потребата за наметнување на еден јазик како службен јазик што ќе го зборуваат сите и ќе биде средство за поврзување на целото население во државата.

Денес, покрај традиционалната улога што ја има јазикот во рамките на државите како службен јазик, се чини дека јазикот повторно ја презема улогата на средство за постигнување кохезија и општествена интеграција, но во поинакви услови. Имено, Европската унија има 24 службени јазици², а со секое проширување, таа бројка се зголемува. Во Европа исто така има повеќе од 60 домородни регионални и малцински јазици, од кои некои имаат службен статус на локално ниво. Покрај тоа и емигрантските заедници носат нови јазици, така

¹ Ова е слоганот што Европската комисија го искористи во нејзините заложби за зајакнување и реafirмирање на повеќејазичноста во ЕУ.

² Бугарски, чешки, хрватски, дански, холандски, англиски, естонски, фински, француски, германски, грчки, унгарски, ирски, италијански, летонски, литвански, малтешки, полски, португалски, романски, словачки, словенечки, шпански и шведски.

што во одредени градови какви што се Лондон, Париз, Брисел, Берлин се зборуваат и по стотици јазици. Јазичната политика на ЕУ е да се заштити јазичната разновидност и да се промовира познавањето на јазици заради заштита на културниот идентитет и општествената кохезија. Другата причина за оваа политика е фактот дека граѓаните што познаваат повеќе јазици имаат предност во образованието, вработувањето и во однос на економските можности, а сè во насока на интегрирана Европа. Целта е секој да зборува најмалку два дополнителни јазици, покрај мајчиниот јазик. Според Специјалниот евробарометар од 2012 година (Special Eurobarometer 386 / Wave EB77.1)³, 54% од населението во земјите од Европската унија можат да разговараат на уште еден јазик покрај мајчиниот, а 25% можат да говорат најмалку два дополнителни јазици, додека 10% познаваат најмалку три. Овие проценти секако варираат од земја до земја. На врвот се наоѓаат Луксембург со 98%, Летонија со 95%, Холандија со 94%, Малта со 93% и Словенија и Литванија со по 91%, а веднаш зад нив, со мала разлика следат и другите балтички и скандинавски земји. На дното на табелата се наоѓаат Унгарија со 35%, Италија со 38% и Португалија и Велика Британија со по 39%. Но, од друга страна, според ова истражување нешто помалку од половина од населението на Европската унија (46%) не зборуваат ниту еден странски јазик доволно добро за да можат да разговараат на него.

Се чини дека во европските земји се согледа важноста од изучувањето на јазиците за континуираното градење на Европа, но и за кохезијата на поединечните национални општества. Ова е еден од начините за намалување на пречките во комуникацијата во рамките на самото општество, и на тој начин подобро да се запознаеме едни со други. За разлика од минатото, ЕУ денес ја гледа кохезивната улога на јазиците во нивното зачувување, разновидност и ширење како средство за подобра комуникација, а не во наметнувањето на само еден 'национален' јазик. Во тој контекст треба да се најде и Република Македонија и нејзината јазична политика во однос на користењето на јазиците

³ Евробарометарот бил изработен за потребите на Генералниот директорат за образование и култура, Генералниот директорат за превод и Генералниот директорат за толкување при Европската комисија

во рамките на нејзините институции на национално и локално ниво, но и во образованието, културата, медиумите и секојдневната комуникација. Целта е јазикот повеќе да не се злоупотребува како камен на спрепнување, туку како нешто што ќе обезбеди приближување, соработка и обединување, но не преку присилување и наметнување, туку со нудење повеќе можности за меѓусебно разбирање и соработка.

1. Предмет и научна оправданост на истражувањето

1.1. Предмет на истражувањето

Основниот предмет на истражувањето во овој магистерски труд е влијанието на јазикот врз процесот на општествена интеграција, како во Европската унија така и во Република Македонија. За таа цел се осврнуваме на состојбата во ЕУ и важноста што ЕУ им ја придава на јазиците и нивното изучување, вклучително и нејзината регулатива во однос на јазиците, со цел да се постигне поголема интеграција на европското општество, како и на јазичните политики во одделни земји-членки на ЕУ. Дали и колку тие придонесуваат за интеграцијата во рамките на Европската унија? Во тој контекст неизбежно се осврнуваме и на Република Македонија и нејзините политики во однос на ова прашање. Тука е законската регулатива со која се уредува употребата на јазиците во рамките на институциите и во комуникацијата со институциите. Исто така во овој контекст е и изучувањето на јазиците во рамките на образованието и достапноста до образование на различни јазици (основно, средно и високо). И, колку сето ова реално придонесува за поголема интеграција на општеството.

1.2. Научна оправданост на истражувањето

Јазикот е еден од најмоќните симболи на националниот идентитет, кој како во минатото така и денес претставува средство за идентификување на заедниците. Во времето на формирање на нациите, јазикот бил еден од главните средства за постигнување национално единство, за докажување на припадноста кон одредена нација и секако за препознавање на нацијата од страна на другите. Низ историјата на Европа постојат многу случаи кога јазикот се користел како средство за општествена интеграција. Во XIX и XX век тоа најчесто се превело преку инсистирање, па дури и наметнување, на еден службен јазик, кој требало да го владеат сите за да може да им се обезбеди

еднаков пристап до образование, вработување и до други сфери на општествениот живот. Меѓутоа, денес преку искуствата и јазичната политика на Европската унија забележуваме еден нов тренд во функцијата на јазикот за општествена интеграција, а тоа е повеќејазичноста. Во Европската унија нема еден службен јазик туку има 24 службени јазици и сите имаат ист статус, со цел да им се овозможи на граѓаните на ЕУ да можат да се обратат до нејзините институции на својот мајчин јазик.

Во овој контекст е и прашањето за употребата на јазиците во Република Македонија, кое е уредено со Уставот на РМ и со посебен закон посветен конкретно на употребата на јазиците на сите заедници во Р. Македонија. Начинот на кој е уредена употребата на јазиците во Р. Македонија се чини нè приближува до практиките на Европската унија, што секако е важно со оглед на нашиот кандидатски статус и аспирациите за членство во ЕУ. Меѓутоа, долги години пред усвојувањето на уставните амандмани и Законот за употреба на јазик што го зборуваат најмалку 20% од граѓаните во Република Македонија и во единиците на локалната самоуправа (популарно наречен Закон за употреба на јазиците), прашањето за правото на користење на јазиците, особено од страна на претставниците на немнозинските заедници во Република Македонија, честопати беше камен на препнување во односите меѓу мнозинската македонска етничка заедница и немнозинските заедници, пред сè албанската. Од тие причини ова прашање безброј пати е злоупотребувано и сè уште се злоупотребува за постигнување политички поени.

Од аспект на влезот на Р. Македонија во Европската унија, ЕУ нема директна надлежност во областа на употребата и изучувањето на јазиците; тоа им е оставено на државите-членки интерно да го регулираат. Меѓутоа индиректно ова прашање се вклопува во Копенхашките критериуми⁴, конкретно политичкиот критериум со кој се бара „стабилност на институциите што ќе гарантираат демократија, владеење на правото, *заштита на човековите права и почитување и заштита на правата на малцинствата*“. Во овој контекст регулирањето на употребата на јазиците секако придонесува кон остварување

⁴ http://ec.europa.eu/enlargement/policy/glossary/terms/accession-criteria_en.htm

на овој критериум, особено во делот на „заштитата на човековите права и почитувањето и заштитата на правата на малцинствата“. Од друга страна, пак, обезбедувањето можности за изучување јазици е еден вид одговор на препораката на ЕУ до своите членки во насока на остварувањето на една од своите долгорочните цели, а тоа е сите граѓани на Унијата да зборуваат уште два јазика покрај мајчиниот јазик, што секако придонесува кон поголемата конкурентност на граѓаните на пазарот на трудот. Ова, пак, можеме да го поврземе дури и со економскиот критериум за „постоење и функционирање на пазарна економија, која мора да биде во можност да се справи со притисокот на пазарот и правилата на европската економија, односно да биде во можност да се справи со притисокот на конкуренцијата и пазарните сили внатре во Унијата“.

Вистински дијалог може да постои само кога постои и вистинско почитување и разбирање за другите култури и општества. Почитувањето на човековите права, демократијата, владеењето на правото и одговорноста се производ на нашата свест и придонесуваат кон нашиот напредок. Оттука мора да се запрашаме дали се прават вистинските чекори за јазикот односно јазиците да можат да ја остварат својата функција во рамките на општествената интеграција. Што прави Европската унија во однос на промовирањето на употребата и изучувањето на јазиците, но и каде се наоѓа Република Македонија во однос на истото прашање? Дали е сето тоа доволно? И дали она што е предвидено во многубројните законски одредби и препораки се спроведува соодветно, притоа имајќи ги на ум граѓаните и општеството и општествената интеграција, а не само некакви дневнополитички цели.

2. Цели на истражувањето

Целта на овој труд е да утврдиме каков е третманот на јазикот во нашето општество и која е неговата улога во процесот на општествена интеграција. Во тој контекст направивме анализа на законската регулатива што се однесува на јазиците и нивната употреба во ЕУ и во Република Македонија, нивното спроведување во практика и проблемите што се јавуваат; која е улогата на јазиците денес споредено со онаа што ја имале во времето на креирање национални држави; кои се можните решенија за јазикот да не се доживува како нешто што генерира проблеми и раздор туку напротив како нешто што поврзува и интегрира.

Конечно сакаме да покажеме дека јазикот нема кохезивна улога само кога е еден, национален и доминантен, каков што бил случајот во времето на креирањето на нациите и националните држави. Таа улога на поврзување и обединување, јазикот повторно може да ја преземе, но овој пат преку повеќејазичноста, како важен фактор за поврзување, не само во Европската унија туку и во Република Македонија.

Оттука, **општата цел** на овој магистерски труд е сеопфатното разгледување на улогата на јазикот, односно јазиците, во општеството и како тој може да придонесе во процесот на интеграција наспроти тенденцијата да се искористи како средство за разделување. Притоа ја разгледавме улогата на јазикот во градењето на нациите во Европа и ја проучуваме јазичната политика на Европската унија и нејзиниот акцент врз повеќејазичноста; како таа се применува во практика; и кои се проблемите со кои се соочува. Исто така во овој контекст ја проучуваме и јазичната политика на Република Македонија како земја-кандидат за членство во ЕУ и каква е усогласеноста на јазичната политика на РМ со онаа на ЕУ.

Практичната цел е анализа и систематизација на политиките и стратегиите што ЕУ ги развива во правец на унапредување на повеќејазичноста во сопствени рамки, како еден од предусловите за развој и почитување на човековите права. Притоа се осврнуваме и на позицијата и проблемите со кои

се соочуваат малцинските јазици, нивната заштита и можност за употреба. Понатаму ги разгледуваме и политиките и стратегиите на Република Македонија за унапредување на повеќејазичноста и заштитата на малцинските јазици. Целта е преку анализа на националната регулатива и стратегии да се види што е постигнато на овој план досега; какви се перцепциите на јавноста во однос на ова прашање; и што може да се направи во насока на подобрување на состојбите во овој сегмент од општествената интеграција.

3. Методологија на истражувањето

3.1. Основна хипотетичка рамка

Како што веќе претходно споменавме, Европската унија денес во рамките на своите политики се залага за познавање повеќе јазици. Една од долгорочните цели на ЕУ е сите граѓани на Унијата да зборуваат по уште два јазика покрај мајчиниот јазик (COM(2003)449; COM(2007) 554; COM(2008) 566)⁵.

Оттука општата хипотеза е *ако граѓаните на Европската унија познаваат повеќе јазици, ќе има поголема општествена интеграција*, бидејќи тоа за нив ќе значи поголема мобилност, комуникација, економски просперитет.

Тоа секако се пресликува и на ниво на поединечните земји-членки на ЕУ, но и на земјите кандидати и аспиранти за членство во ЕУ. Повеќејазичноста станува дел од нивните официјални политики.

Во контекст на Република Македонија, како земја-кандидат за членство во ЕУ, државата работи на приближување кон стандардите на Унијата и спроведување на нејзините политики што секако ги вклучува и нејзините политики во однос на јазиците. Па последователно општата хипотезата се пресликува и во рамките на Република Македонија што значи, *ако граѓаните на Република Македонија познаваат повеќе јазици, тоа ќе значи и поголема интеграција на Македонија и на нејзините граѓани во Европската унија и европското општество*. На друго ниво во рамките на самата држава познавањето на повеќе јазици, и пред сè на јазиците на етничките заедници што живеат во Македонија, покрај сопствениот мајчин јазик, секако ќе значи подобра комуникација, меѓусебно разбирање, доверба, а со тоа и поголема интеграција во македонско општество.

⁵ COM(2003)449: *Promoting Language Learning and Linguistic Diversity: an Action Plan 2004-2006* http://ec.europa.eu/education/doc/official/keydoc/actlang/act_lang_en.pdf; COM(2007) 554: *Commission report of 25 September 2007 on the implementation of the Action Plan 'Promoting language learning and linguistic diversity'* http://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/ALL/;ELX_SESSIONID=JzvJJq5cfSBSnCnTfnkmTf2yfQp5b0TfdFNmy677Xkbbp5J4nYJP!1406643941?uri=CELEX:52007DC0554; COM(2008) 566: *Multilingualism: an asset for Europe and a shared commitment* http://europa.eu/legislation_summaries/education_training_youth/lifelong_learning/ef0003_en.htm

3.2. Методи на истражувањето

Во рамките на овој труд најпрво се осврнуваме на јазикот и на неговата интегративна улога во градењето на нациите низ историјата и потребата на државите-нации да наметнат еден единствен јазик како средство за градење на идентитетот и обединување на нацијата и како средство за интеграција, комуникација, образование, економски напредок и сл. Применувајќи го **дескриптивниот метод** на почетокот на овој труд правиме анализа на релевантната теориска литература во врска со создавањето на националните јазици и нивната улога во раѓањето на нациите во Европа и улогата што јазиците ја добиваат денес. Притоа се осврнуваме не само на јазиците на европските нации што се дел од Европската унија, туку и малку пошироко, опфаќајќи ги и другите европски нации што сè уште не се членки на ЕУ, но имаат аспирации еден ден да се приклучат. По тоа со примена на истиот метод ќе следи анализа на јазичните политики во Европската унија. За таа цел ќе ги разгледаме регулативата, политиките, програмите, статистичките податоци и другите документи на Европската унија, на Советот на Европа и на Република Македонија во однос на статусот, употребата и улогата на јазиците. Имено денес комуникацијата, образованието и економскиот напредок се речиси невозможни ако се познава само еден (мајчиниот) јазик, од што и произлегува потребата за познавање повеќе јазици, што е и една од целите на Европската унија, која секако води и кон поголема интеграција.

Покрај дескриптивниот метод во рамките на истражувањето го применуваме и **компаративниот метод**. Со примена на компаративниот метод правиме споредба меѓу земјите во Европа во однос на улогата на јазикот во градењето на нациите; како и споредба меѓу Европската унија и Република Македонија и нивните јазични политики и практика, а воедно и колкава е усогласеноста на македонската регулатива со онаа на ЕУ во однос на ова прашање како дел од процесот на приближување на Македонија кон ЕУ во сите сегменти од општественото живеење.

Како извори за анализа од официјалните документи користиме:

- Официјални акти на Европската унија: директиви, договори, конвенции, препораки, извештаи за напредок;
- Официјални акти на Р. Македонија: Устав, закони, национална програма за усвојување на европското законодавство, стратегии и годишни акциски планови за усвојување на европското законодавство и закони што произлегуваат од нив;
- Содржините на официјалните интернет-страници на институциите на ЕУ со директни или индиректни надлежности во сферата на јазиците;
- Официјални извештаи и документи на други релевантни меѓународни институции како што е, пред сè, Советот на Европа;
- Објавени публикации (научни трудови, книги, анализи).

Заради подиректно запознавање со состојбите во однос на употребата и изучувањето на јазиците и улогата на јазикот во едно општество, спроведовме **21 интервју со релевантни личности** од науката, политиката и од општествениот живот во Република Македонија и со претставници на Европската унија во Македонија, како една од методите за собирање податоци во врска со регулативата, практиката и проблемите на ова поле. Целта е секако да се согледаат состојбите и искуствата во Европската унија, но и проблемите и можните решенија за актуелната состојба во Република Македонија. За потребите на интервјуата беше изработен прашалник со прашања од отворен тип (види Прилог 1).

4. Теоретска рамка на трудот

4.1. Јазикот како средство за комуникација

Што е *јазикот*? Постојат многу различни дефиниции за тоа што е јазикот. Некои се фокусираат строго на јазикот и на неговата форма, јазикот како „вродена способност на човекот“ (Darwin, 1871). Во овој контекст и Ноам Чомски теоретизира дека човечките суштества се надарени со многу богати и експлицитни ментални атрибути поради кои имаат генетски предиспозиции да учат јазици. Неговите теории на генеративната граматика произлегуваат од убедувањето дека „е тешко да се избегне заклучокот дека без разлика на неговата функција, потпирањето на операции што зависат од структурата од страна на оној што го учи јазикот, мора да биде предетерминирано од некаков вид почетна ограничувачка шема, која ќе ги насочува неговите обиди да го научи јазикот“ (Chomsky 1972:63).

Други, пак, на јазикот гледаат како на културна синтеза. Со други зборови, јазикот претставува средство што е неопходно за нашиот живот во општеството, кое ни овозможува да ги градиме човечките заедници. Оттука, тој игра многу важна улога во животот на човекот како општествено суштество и претставува едно од главните средства со кои човекот станува општествено суштество; тој е едно од средствата за социјализација на поединецот во групата. Па така Едвард Сапир во својата книга „Јазик“ од 1921 година го дефинира јазикот како „чисто човечки и неинстинктивен метод на пренесување идеи, емоции и желби преку систем на доброволно создадени симболи. Овие симболи се пред сè аудитивни и се произведуваат со т.н. 'органи за говор'“ (Sapir, 1921:7). Зборовите и изразите што ги користиме, се однесуваат на заедничкото искуство. Јазикот на групата ја изразува нејзината општествена и културна реалност, но исто така учествува и во нејзиното креирање. Ова е суштината на учењето на Сапир.

За Фердинанд де Сосир јазикот е „систем на знаци што изразуваат идеи“ и притоа сугерира дека тој има две компоненти: *langue*, што се однесува на апстрактниот систем на јазикот, кој е интернализиран од дадена говорна заедница; и *parole*, поединечното говорно делување и „практична примена на

јазикот“ (De Saussure, 1959). Значи јазик е општиот термин со кој се означува гласовната *комуникација* на луѓето. Тој е метод на човечка комуникација, било говорна или писмена, кој се состои од употреба на зборови на структуриран и конвенционален начин. Јазикот претставува систем на одбележување на информациите. Тој се манифестира во различни и јасни форми на комуникација, кои ги користат одредени групи луѓе (Barbour, 2000).

Како што веќе спомнавме, јазикот не постои изолиран од општеството. Тој функционира во општеството. Јазикот е општествена категорија и последователно општествените промени влијаат врз него, и обратно, тој има своја улога во општествените промени. Јазикот ограничува, идентификува и интегрира, но и влијае врз колективната свест на заедницата. На тој начин колективното наследство може да се пренесе од една на друга генерација (Wright, 2004).

Јазикот може да вклучува и да исклучува. Во својата улога на средство што вклучува тој ги поврзува луѓето, придонесува за нивно подобро меѓусебно разбирање и со тоа „тој гради општества, солидарност и соработка“ (Wright, 2004). Но истовремено јазикот е и средства за поделба и исклучување, бидејќи служи за да се одбележи припадност или неприпадност на одредена група (класа, каста).

Јазикот има две основни функции, *комуникациска* и *идентитетска*. Како што веќе споменавме, тој претставува едно од основните средства за меѓусебна комуникација меѓу луѓето. Јазикот овозможува нивно разбирање, пренесување идеи и контакт. Кога зборуваме за неговата функција во однос на идентитетот, треба да споменеме дека самиот збор *идентитет* произлегува од латинскиот 'idem' што значи 'исто'. Притоа идентитетот упатува на она по што припадниците на дадена група се апсолутно идентични, но истовремено упатува и на нивната посебност, односно по што се разликуваат од другите. Всушност, идентитетот истовремено нè поврзува и нè разделува, тој вклучува и исклучува. Тој ги посочува сличностите и разликите. Зигмунд Бауман, пак, сугерира дека нашата опседнатост со идентитетот произлегува од ослабеното и лабаво чувство на припадност. Тој вели дека идејата за „идентитетот“ се раѓа од

кризата на припадноста и поттикот оттаму за премостување на јазот меѓу „она што треба“ и „она што е“, а со цел да се подигне реалноста на ниво на стандардите поставени од идејата (Bauman, цитиран во Donskis, 2009: 5). Тука и ја гледаме улогата на јазикот во идентитетот. Тој ги прави луѓето слични на другите членови на групата, а различни од другите групи. Јазикот е една од првите одлики по кои луѓето се препознаваат како припадници на одредена нација или група.

Но овие две функции, комуникацијата и идентитетот, меѓусебно се надополнуваат. Со својата способност да комуницираат луѓето градат заедници, кои потоа стануваат моќен извор на идентитет за своите припадници. Токму групата со која имаме потреба да комуницираме е групата на која ѝ припаѓаме и претставува извор на нашиот идентитет. Во овој однос можеме да ја видиме и врската меѓу јазикот и нацијата.

Во раните фази на сите национални движења од XIX век интелигенцијата, што најчесто доаѓала од средната класа, се фокусирала на тоа да ја потсетат групата за нејзиното потекло. Ова го правеле на различни начини: преку собирање и објавување народни песни и приказни, пишување истории во кои групата била прикажувана како единка, промовирање херои од групата и детално образложување на симболите на групата, какви што се химни и знамиња. Европските нации од XIX век во поголема или во помала мера претставувале идеолошки производи на образованите елити, кои ги обликувале своите населенија за да можат да се вклопат во критериумите за национално самоопределување (Seton-Watson, 1977). Во овој контекст јазикот бил едно од главните прашања што творците на нациите морале да го решат. Една од првичните цели во националистичките процеси било да се постигне лингвистичко обединување во рамките на групата, а националниот јазик да се разликува од сите блиски дијалекти на континуумот. На ова почнувале да работат уште пред добивањето независност, а продолжувале и потоа. Стандардизирањето на јазикот и на неговата писмена форма, како и литературната традиција, придонеле за јакнењето на националната гордост, а во исто време тој бил и средство во рацете на власта и администрацијата.

Лингвистите и писателите играле важна улога во објаснувањето на културните и лингвистичките традиции, кои придонеле во воспоставувањето на посебна и унифицирана национална група (Wright, 2004).

Оттука може да се заклучи дека во времето на создавањето на нациите и националните држави, јазикот бил користен како едно од средствата за интегрирање на општеството за постигнување национална кохезија. Јазикот станал еден од најмоќните симболи на националниот идентитет. Во минатото, но и денес, чувството на заедничка припадност, што го одржува национализмот, најчесто е зајакнато од заеднички јазик, кој се користи како средство за идентификување одредена заедница.

4.2. Јазик, нација, национализам

4.2.1. Поимите за јазикот, нацијата и национализмот

Јазиците се меѓу најмоќните симболи на националниот идентитет. Како во минатото така и во денешно време чувството на заедничка припадност најчесто е зајакнато од заедничкиот јазик, што се користи како средство за идентификување одредена заедница. Заедно со химната, знамето и цел спектар други симболи и историски митови што го одржуваат националниот идентитет, јазиците честопати се обележје што заедниците го користат за да направат разлика меѓу домашните и странците (Edelman, 1977). Улогата на јазикот во националната мобилизација може да варира не само од една до друга нација, туку и во различни фази во историјата на истата нација.

Нација е група луѓе што ги обединува заедничкото потекло, историја, култура или *јазик*, и кои вообичаено населуваат одредена земја или територија. Или според дефиницијата на Ентони Д. Смит, таа е „именувано население со заедничка историска територија, митови и историски сеќавања, масовна јавна култура, заедничко стопанство и заеднички законски права и обврски за сите членови“ (Smith, 1991: 14). Самиот збор потекнува од латинскиот збор 'natio' што значи: раѓање; божица на раѓањето; вид, раса, сорта; племе или група луѓе; народ. Инаку концептот за нација, на начинот на кој го разбираме денес како

политичка нација, се појавил на крајот од XVIII век. Во тоа време се појавиле првите вистински теоретски формулации за нацијата во рамките на Француската и на Американската револуција.

Терминот 'нација', според дефиницијата дадена во Концизниот оксфордски речник на политиката⁶ се однесува пред сè на население што споделува заедничка култура, јазик и етничка припадност со силен историски континуитет. Ова се манифестира кај повеќето припадници како чувство на колективен и заеднички идентитет. Додека наспроти овој поим, поимот 'држава' според истиов речник е политичка организација што има свој суверенитет, како во рамките на географските граници така и во односите со други суверени субјекти. Оттука, иако имаме дефиниции со кои се разграничуваат нацијата и државата, па нацијата претставува народна заедница чии припадници се поврзани со чувство на солидарност, заедничка култура и национална свест, а државата е законска и политичка организација која ја поседува власта од своите граѓани да бара послушност и лојалност (Seton-Watson 1980), има и такви во кои тие се преклопуваат. Па така од јазична перспектива во некои јазици, како на пример во англискиот, честопати има преклопување. На пример во Речникот на Кембриџ⁷ 'nation' е објаснет како 'земја, особено кога на неа се мисли како на голема група луѓе, кои живеат во една област со сопствена влада, јазик, традиции и сл. '; или во Речникот Оксфорд⁸ (The New Oxford Dictionary of English) под 'nation' се подразбира 'голема група луѓе обединети од заедничко потекло, историја, култура или јазик, кои населуваат одредена држава или територија'. Меѓутоа, ова јазично поистоветување честопати се пресликува и во македонскиот јазик како резултат на преводи на текстови од други јазици. Така, на пример, насловот на вест на „Гласот на Америка“ од 24.6.2015 гласи: „*Нации во транзиција 2015: Македонија доби полоша оценка од претходната*“⁹, каде што очигледно се мисли на македонската држава, Република Македонија, а не на македонската нација како група луѓе.

⁶ Види: The Concise Oxford Dictionary of Politics (1996), Oxford University Press

⁷ Види: Cambridge Dictionaries: <http://dictionary.cambridge.org/dictionary/british/nation>

⁸ Види: The New Oxford Dictionary of English (1999), Oxford University Press или на <http://www.oxforddictionaries.com/definition/english/nation>

⁹ <http://mk.voanews.com/content/article/2834181.html?campaign=timemkarticles&fromew=10694>

Во овој контекст може да ја спомнеме и разликата што во XIX и XX век се правела меѓу нација и националност, односно *народи* и *народности*, каде што на првата категорија ѝ се даваше поголема супериорност, па така, на пример, во СФРЈ живеела шест народи (Македонци, Срби, Хрвати, Словенци, Црногорци и Босанци) и повеќе народности (Албанци, Унгарци, Роми, Власи, и др.). Ова разграничување е обид да се стават мнозинските народи во надредена позиција пред малцинските, кои се означуваа како народности, како тие да не се народи што едноставно не се мнозинство во дадената држава. Денес ваквото именување е речиси надминато, и дистинкцијата главно се прави меѓу 'мнозински и немнозински народи' или 'мнозинство' и 'малцинство', со што едноставно се упатува на бројниот сооднос на народите што живеат во една држава.

Национализмот како термин претставува идеологија или чувство, форма на култура или социјално движење што се фокусира на нацијата. Национализмот е сложена општествена појава поврзана со нациите, кои сами по себе претставуваат сложени социјални и политички структури (Barbour, 2002: 1).

На национализмот и на нацијата мора да се гледа како на појави од релативно поново време, бидејќи нивното појавување не било можно без одредени основни економски, социјални и политички предуслови. Националниот идентитет се состои од повеќе компоненти што се интегрирани и меѓусебно поврзани. Во рамките на тие компоненти што го сочинуваат националниот идентитет треба да се споменат територијата, заедничките институции и закони, заедничката историја, етничката припадност и/или идејата за заедничко потекло, култура, јазик и религија. Притоа идејата за заедничко потекло, култура, јазик и религија е особено важна во почетната фаза од градење на нацијата (Barbour, 2002).

Национализмот поседува моќ да предизвика страсна лојалност, но и омраза, што од своја страна може да биде мотив за акти на насилство, но и голема храброст. Луѓето убиваат и умираат за својата нација. Но пред појавата на национализмот, прво требало да се појават нациите и националните држави.

Во современото општество, со актуелниот политички и општествен поредок, нацијата е таа со која поединецот најцврсто се идентификува по семејството. Имено, тие се единствените нешта во чија одбрана примената на насилство е легитимна.

Идеалот на национализмот според кој кохезивните национални групи треба да се залагаат за тоа да имаат сопствена држава, бил и останал проблематичен како начин на политичко организирање на групите. Всушност и не постои земја во Европа (можеби со исклучок на Исланд¹⁰), која во целост одговара на овој идеал на поклопување на територијата и народот.

Постојат два доста различни начини на кои политичките елити се обиделе да го остварат тоа поклопување. Во првиот модел прво има *држава па нација*. Имено, границите на кралствата се обележувале според стекнатото земјиште од страна на династиите, било по пат на освојување или преку наследство и мираз. Со развојот на концептот на националните групи владетелите почнале да го обликуваат населението во рамките на своите граници користејќи повеќе елементи, како, на пример, религија, обичаи, култура и јазик. Владетелите на Шпанија, Португалија, Британија, Шведска, Данска, Холандија и на Русија, биле првите што започнале да ги фиксираат границите на своите кралства и да формираат држави-нации (Horch, 1985). Но ова бил долг процес, кој всушност реално не завршил сè до крајот на Втората светска војна. Откако границите на државите станале релативно стабилни, почнал процесот на хомогенизација на народите што живееле на територијата на државата. Притоа, на почетокот, религијата одиграла многу важна улога затоа што националниот идентитет се развивал во значителна мера врз основа на религиозното единство на населението (католици, протестанти, православни) (Wright, 2002).

Кај вториот модел, формирањето на нацијата започнува со група што се гледа себеси како културна и јазична целина, или барем нејзините лидери ја гледаат како таква, а која се обидува да стекне територија исклучиво за таа група (Wright, 2002). Оттука во вториов модел имаме прво *нација па држава*.

¹⁰ Исланд е населена од мала културно и јазично унифицирана група, којашто живее на јасно дефинирана територија на остров.

Овој модел го препознаваме, на пример, во случаите на Германија и на Грција, но и на Македонија.

Но без разлика на моделот, целта била иста, да се оствари тоа поклопување на националната група и државата.

4.2.2. Развојот на нациите и на национализмот во Европа и улогата на јазикот во тој процес

Многумина гледаат на јазикот како на една од основните карактеристики што ја дефинираат нацијата. Идеалот за нација идентификувана со одреден јазик е пред сè европски феномен, не постар од двесте години. А за да се разбере јазичниот пејзаж на Европа и како и зошто мнозинствата кај сите населенија развиле длабока поврзаност со стандардизираните национални јазици што ги вовеле и ширеле државите, претходно мора да се разбере појавата и развојот на националните држави на овој простор.

Во средниот век лингвистичкиот пејзаж бил многу локален – бидејќи најголемиот дел од населението биле земјоделци, кои целиот свој живот го поминувале на својата земја комуницирајќи со луѓето што ги опкружувале, најчесто користејќи еден ист дијалект, но истовремено 'поинтернационален' од денес, затоа што доколку постоела потреба за комуникација со соседите, тоа било возможно со само малку напор, бидејќи повеќето Европејци, всушност, зборувале дијалект на некој од главните индоевропски јазици¹¹, плус арапскиот и турскиот во јужните делови од Европа, каде што се населиле муслиманите. Во овој период нема некои поголеми прекини во јазичниот континуум на овие јазици¹². Меѓутоа наспроти јазичната ограниченост на еден или два дијалекта кај селското население, феудалната владејачка класа била сè само не монолингвална. Овие моќни семејства договарале бракови, наследувале земји, стапувале во сојузи, така што, всушност, и немало семејство во кое сите нејзини членови зборувале само еден јазик.

¹¹ Се мисли на јазиците од кои подоцна се развиле романското, германското, словенското, балтичкото и келтското семејство на јазици.

¹² Дијалектички континуум претставува опсег на дијалекти коишто се зборуваат во поголема географска област, а разликите се помали меѓу областите што се географски блиску. Но како расте оддалеченоста и заемната разбирливост постепено се намалува.

Од друга страна, пак, црквата со своето големо влијание го наметнувала својот јазик како *lingua franca*. Така, на запад Католичката црква го наметнала латинскиот, како јазик на богослужбата и широката комуникација, а на исток Православната црква истото го направила прво со грчкиот јазик, на кој во десеттиот век му се придружил и старословенскиот, кој се проширил на териториите на кои живеело словенско население. Во тоа време токму црквата, како на запад така и на исток, вршела описменување и обезбедувала образование, заради што нејзиното влијание било огромно.

Тука лежи и разликата меѓу Европа и нејзиното општество во средниот век и она што ќе следи во наредната ера на национални држави. Имено, во средниот век Европејците себеси најпрво се доживувале како христијани, потоа како членови на одредено семејство, население на одреден регион или поданици на одреден владетел. Во тоа време териториите честопати преминувале од еден на друг владетел (војни, бракови, наследство), така што не можеле да се гледаат себеси како дел од одредена држава, нешто што ќе се развие подоцна. Меѓу XVI и XVIII век феудалниот систем во Западна Европа се распаднал. Во овој период династиите почнале да ги фиксираат границите на своите територии. Во тоа време почнуваат да се јавуваат и првите идеи за национален идентитет. Од друга страна, пак, со процесите на централизација, урбанизација, индустријализација и образование почнале да се врзуваат различните групи во кохезивни нации (Özkirimli, 2000).

Во периодот на *апсолутизмот* (XVII-XVIII век) кај населението почнува да се развива чувството на патриотизам како израз на лојалноста кон монархот и династијата. Земјата, персонифицирана во кралот, сè повеќе е во центарот на идентитетот. Различните династии имале различно ниво на успех во убедувањето на своите поданици за сопственото божествено право да владеат, а апсолутизмот, иако некаде опстанал подолго, а некаде пократко, поддржувал централизација и воспоставувал бирократии што директно одговарале пред монархот. Таков бил случајот, на пример, со Англија, под Тудорите, и со Франција во периодот од Франсоа I до Луј XIV. Порастот на државната бирократија имал длабок социјален ефект, бидејќи овие општества по долги

векови за првпат се стекнале со механизми за ограничена социјална мобилност. А бирократиите станале еден од главните инструменти на административната централизација. Другиот моќен инструмент било јазичното обединување во рамките на државата, со тоа што бирократите сè повеќе го користеле јазикот на престолнината и монархијата наместо регионалните дијалекти или латинскиот (Anderson, 1983).

Во XVIII век апсолутизмот и божественото право на владетелот да владее, почнале да се оспоруваат. Последователно се јавила потреба да се најде власт што ќе го замени. Во Франција Монтескје и Волтер ја претставиле идејата дека народот треба да биде кочница за волјата на монархот. Русо, пак, ја развил идејата за волјата на народот (*la volonté générale*), со која требало да се надмине егоизмот на поединецот и да се обезбеди она што е најдобро за целото општество. Во Британија Лок ја развил идејата дека согласноста од оние со кои се владее, треба да биде составен дел од владеењето. Револуциите во Англија, Америка и во Франција овозможиле примена на овие идеи во практика. Со нив се оспорува легитимноста на секое тврдење дека власта има право да владее независно од волјата на своите поданици (Hechter, 2000). Така, како населението од поданици станувале граѓани, така се менувал и односот кон јазикот. Феудалните и апсолутистичките монарси немале потреба од јазично обединето население. Тие давале декрети и наредби, кои можеле да бидат преведувани на различните јазици. Меѓутоа, со промените се менува и тој однос, затоа што сега се јавува потребата од двонасочна комуникација. Токму потребата за комуникација за време на Француската револуција (1789) ја покажала потребата од еден национален јазик, а тоа со текот на времето станало патриотска и револуционерна должност на секој граѓанин да го научи и да го користи францускиот јазик (Wright, 2002).

Идејата дека секоја национална група е единствена и треба да има сопствена држава за да биде навистина автентична била општоприфатена и ширена во текот на XIX и XX век од страна на повеќе различни групи, а особено во рамките на Османлиската, Руската и Австроунгарската империја. Ова е периодот на *романтизмот*, чии клучни идеи од самиот почеток се врзуваат со

национализмот. Националистите барале признавање на 'националноста' и на сопствени суверени држави на сопствена неотуѓива територија (Taylor, 1989), притоа претставувајќи го процесот како природен (Smith, 1995). Тие го усвоиле и го приспособиле аргументот дека секој се раѓа како дел од една нација, како што се раѓа како дел од едно семејство, и дека секоја нација има природни и непроменливи граници, посебно потекло и единствен карактер, мисија и судбина. Така, на пример, Грција која својата независност ја стекнала во 1830 година, ја негувала и ја развивала оваа идеологија, бидејќи ваквиот начин на претставување на нештата особено им одговарал на тврдењата за грчкиот национален идентитет (Wright, 2002). На почетокот сите национални движења од XIX век главно се фокусирале на потсетување на групата за нејзиното потекло, и тоа преку собирање и објавување народни песни и приказни, пишување истории во кои групата била прикажувана како една единка, промовирање херои од групата и детално образложување на симболите на групата какви што се химни и знамиња. Европските нации од XIX век во поголема или во помала мера претставувале идеолошки производи на образованите елити, кои ги обликувале своите населенија така за да се вклопат во критериумите за национално самоопределување (Seton-Watson, 1977). Во овој контекст јазикот бил едно од централните прашања што креаторите на нациите морале да го решат. Постигнувањето на лингвистичко поклопување во рамките на групата била една од првичните цели на националистичките процеси, а националниот јазик требало да се разликува од сите блиски дијалекти на континуумот. На ова почнувале да работат уште пред добивањето на независност, а продолжувале и после. Стандардизирањето на јазикот и на неговата писмена форма, како и литературната традиција придонеле за јакнењето на националната гордост, а во исто време бил средство во рацете на власта и администрацијата. Лингвистите и писателите играле важна улога во објаснувањето на културните и лингвистичките традиции, кои придонеле за воспоставувањето на националната група (нацијата) (Wright, 2002).

Така во текот на XIX и XX век картата на Европа станала вистински мозаик на држави. Национализмот станал доминантна идеологија, а во пикот на

националистичкиот период главната лојалност на луѓето била насочена кон нацијата. Ваквиот развој на настаните довел до промени во употребата на јазикот, кој во исто време бил и причина и последица во процесот на градење на нацијата. Така, во периодот на Првата светска војна национализмот го доживеал својот врв, а правото на самоопределување станало главната парадигма на мировните договори од Версај, Севр и од Тријанон, кога ова право им било дадено на повеќе нации, а Османлиската и Австроунгарската империја се распаднале. Но правото на самоопределување во 1919 година не се почитувало во целост затоа што се сметало дека државата морала да има одредена големина за да преживее како економска единица, да има доволно голема армија за сопствената одбрана, а со тоа да има политичка тежина во заедницата на нации. Па така, иако критериумите на етничкиот национализам се состоеле од 'единствен јазик, култура, историја и систем на убедувања', во овој период Чешка и Словачка биле обединети во една држава, Чехословачка, иако нивните истории биле доста различни и неповрзани, а на Балканот било формирано Кралството на Србите, Хрватите и Словенците, кое подоцна се преименувало во Кралство Југославија. Оттука се чини дека единствениот критериум од листата на критериуми при креирањето на нацијата што се применил во овие случаи бил фактот дека јазиците што ги зборувале населенијата во овие две држави биле многу блиски во словенскиот континуумот на дијалекти во овие две новосоздадени држави (Wright, 2002).

Од сето ова можеме да забележиме дека појавата на нациите и на национализмот и последователно на националните држави се поклопува со појавата и етаблирањето на *капитализмот*.

4.2.3. Јазикот и нацијата во различни делови од Европа

Претходно зборувавме општо за развојот на нацијата и врската меѓу национализмот и јазикот во Европа. Сега малку ќе се осврнеме поединечно на некои од земјите во Европа, што истовремено ќе ни даде и перспектива за тоа

каде се наоѓа Македонија по ова прашање. Во различните примери ќе можете да забележите дека јазикот играл различни улоги во градењето на нациите и на национализмот во различни земји.

Велика Британија и Ирска

Велика Британија (или попрецизно Обединетото Кралство на Велика Британија и Северна Ирска) и Република Ирска се двете европски земји во кои прв јазик на најголемиот дел од населението е англискиот. Меѓутоа, иако навидум состојбата со јазикот во овие две земји се чини едноставна, таа е многу посложена од она што повеќето од нас мислат. Кога зборуваме за автохтоните јазици на овие два острова, зборуваме пред сè за две групи јазици, келтската и германската група на јазици.

Келтските јазици. Пред Англосаксонската инвазија во средината на петтиот век, најверојатно речиси целото население на Британија и на Ирска зборувало јазици што ѝ припаѓале на келтската група на јазици од индоевропското семејство на јазици. Келтската група на јазици има свои две подгрупи и тоа гаелската (ирскиот, шкотскиот гаелски и јазикот што порано се зборувал на островот Ман, но повеќе нема живи говорители на овој јазик) и бретонската подгрупа на јазици, која ги опфаќа велшкиот (Велс), бретонскиот (Бретања) и корнвелскиот (кој речиси е изумрен) (Barbour, 2002).

Германската група на јазици ги опфаќа англискиот и нордиската група на дијалекти (германски дијалекти од средновековна Скандинавија, чии претставници во периодот од VIII до XI век доаѓале на островите како освојувачи (Викинзите), трговци и населеници). Англискиот јазик се развил од говорот на англосаксонските освојувачи, кои дошле од области што денес се наоѓаат во Холандија, северна Германија и во Данска, и се населиле во Британија кон средината на V век. Во тоа време дијалектите можеби се разликувале, но сепак биле доволно блиски меѓу себе, а во исто време сосема различни од келтските што ги говорело домородното население (Barbour, 2002).

Кога зборуваме за јазиците што се зборуваат или се зборувале во Британија и во Ирска, интересно е тоа дека не секогаш тие се врзани за

одреден народ или етничка група, и не секогаш тие гледаат на јазикот како на главно средство за дефинирање на својот идентитет и различност од другите. Ова е особено карактеристично за Шкотска, каде што не постои еден единствен шкотски јазик. Имено, во Шкотска лингвистичка ситуација е сложена. Во минатото постоела елита која зборувала англиски, наспроти пониските класи кои зборувале гаелски и шкотски (лалански - група на северноанглиски дијалекти), кој сепак се разликува од англискиот и е тежок за разбирање за говорителите на англискиот јазик. Тој може да се нарече јазик, а Европската унија му додели статус на регионален јазик. Но и разликата меѓу англискиот и шкотскиот не е секогаш јасна, а оние што зборуваат шкотски и оние што зборуваат гаелски не чувствуваат културна и лингвистичка врска меѓу себе што би ги обединила против говорителите на англискиот јазик. Всушност, во пишаната историја на Шкотска пред XX век не постоел период во кој постоела јасна доминација на говорителите на еден единствен јазик. Дури и денес разликуваме три забележително различни лингвистички профили: оној на Хајлендс (планинскиот дел на Шкотска) и западните острови; оној на Лоулендс (Шкотската низина); и оној на северните острови (Оркни и Шетланд) (Barbour, 2002).

Во Ирска постоела многу појасна поделба меѓу сиромашното мнозинско население кое зборувало ирски, и елитата која зборувала англиски. Тие исто така биле поделени и по религијата. Првата група биле католици, а втората протестанти. Конфигурацијата на религиозната, етничката и лингвистичката поделба во Ирска е многу појасна отколку во Велика Британија. Интересно е да се посочи дека националното движење во Ирска било движење за социјален и политички напредок, а на јазикот се гледало како на пречка во таквиот напредок. Борбата за зачувување на ирскиот јазик и култура во голема мера била небитна до крајот на XIX век. Националистите и Католичката црква главно биле индиферентни кон јазикот и на него гледале како на пречка во општественото напредување на оние што го зборувале. Јазикот на црквата бил латинскиот, така што во некоја рака нејзиниот однос кон ирскиот јазик бил негативен, меѓу другото и поради фактот што Протестантската црква ја ширела својата вера

преку ирскиот јазик. Ирскиот случај е интересен и поради неговото доста неуспешно промовирање како национален јазик. Ниту еден друг европски јазик, којшто е службен јазик на една независна и суверена држава, не го зборуваат како прв јазик толкав мал број од населението. Најверојатно отсуството на интерес за ова национално обележје е поради присуството на други многу посилни симболи на националниот идентитет (територијата, културата и религијата) (Barbour, 2002).

Од друга страна, пак, во Велс, иако постоела јасна поделба меѓу сиромашното мнозинство на говорители на велшкиот јазик и богатото малцинство на говорители на англискиот јазик, оваа поделба не била толку изразена во однос на религијата. Велшкиот е, всушност, единствениот британски келтски јазик со континуитет до денешен ден. Тој е стандардизиран (како говорната така и писмената форма), а се зборува на речиси 40% од територијата на Велс или од околу 25% од населението. Ова е уште поизненадувачки доколку се земе предвид близината на Велс до Лондон, односно Англија, и фактот дека Велс споредено со Шкотска и Ирска е административно најмалку независен и економски најтесно поврзан со Англија. Велс е, всушност, домот на најсилниот малцински јазик во Британија и во Ирска. Можеби една од причините за ова е фактот дека таму не постоел голем конфликт меѓу религиите, а англиските власти со цел да го популаризираат протестантството во XVI век се согласиле Библијата да се отпечати и на велшкиот јазик, па тој да се користел во проповедите во црквите (Barbour, 2002).

Од своја страна англискиот јазик и неговата доминација не се ограничени само на територијата на Британија и Ирска, иако неговата експанзија на двата острова се случува дури во XIX век. Меѓутоа неговата разновидност во однос на дијалектите, кои не одбележуваат само припадност на одреден регион, туку ги одбележуваат и класните разлики, го спречиле да прерасне во водечко обележје на англиската нација, која својот идентитет го дефинира преку други симболи.

Пред да завршиме со овој дел посветен на јазиците што се зборуваат или се зборувале во Британија и во Ирска, не смееме да го заборавиме

францускиот јазик и неговото огромно влијание врз лексиката на англискиот јазик, што е и еден од одлучувачките фактори што го издвојува англискиот јазик од германските јазици. Имено, францускиот јазик навлегол со Норманската инвазија во 1066 и го заменил англискиот во Англија, како јазик на аристократијата и на членовите на уште некои општествени групи. Францускиот се проширил меѓу аристократијата на Шкотска, Ирска и на Велс во средниот век. Оттука, со оглед на општествената доминација на францускиот јазик во раниот среден век во Англија и големото влијание на францускиот врз англискиот јазик, неговото буквално исчезнување од секојдневната употреба до XV век е изненадувачко (Varbour, 2002).

Од сево ова може да се забележи дека поврзаноста на јазикот и национализмот во Британија и во Ирска е, всушност, слаба. Она што е подоминантно кога зборуваме за национализмот во овие земји се религијата и културата. Имено, и покрај доминантната позиција на англискиот јазик во политичкиот, економскиот и во културниот живот на двата острова, постои забележителна лојалност и кон другите јазици различни од англискиот, меѓутоа понекогаш и самата идеја дека нивните предци зборувале јазик различен од англискиот, е доволна наспроти нивната употреба во секојдневниот живот, што е очигледно од нивната маргинализирана позиција во многу региони. За разлика од повеќето јазици во Европа што одиграле важна улога во креирањето на нациите и националното освестување, англискиот јазик не играл голема улога во тие процеси. Денес англискиот јазик поради својата улога на *лингва франка* повеќе е обележје на процесот на глобализација, отколку што служи како национално обележје на Велика Британија или поконкретно на Англија и на Англичаните.

Франција – една држава, една нација, еден јазик

Спротивно на односот на Велика Британија и на Ирска кон јазикот, Франција е земја со еден од најзаштитничките односи кон својот јазик, францускиот. Според францускиот закон, нацијата е дефинирана чисто како посебен суверен правен ентитет составен од поединци под владение на еден

устав (Petit Larousse, 1972). Во Франција не постои официјална религија, бидејќи според законот таа е секуларна држава, меѓутоа, она што ја држи Франција, со оглед на нејзината големина, е заедничкиот правен и административен систем и *заедничкиот јазик*. На јазикот се гледа како на носечки столб на државата-нација, затоа низ вековите на постоењето на оваа држава се создадени повеќе тела, комисии и совети за негова заштита¹³. Во овој контекст интересно е да се спомене дека, иако францускиот бил национален јазик на Франција повеќе векови, овој принцип за првпат е втемелен во Уставот во 1992 година, како дел од подготовките за стапување на сила на Договорот од Мастрихт. Уставот сега гласи: „Јазикот на Републиката е францускиот“ (*La langue de la République est la française*). Јазикот е сместен во истиот член заедно со националната химна и со знамето. Францускиот јазик претходно не бил споменат, најверојатно за да не се налутат оние што се залагале за регионалните јазици, меѓутоа потребата да се обезбеди позицијата на францускиот наспроти англискиот¹⁴ јазик во ЕУ, ги ставила нивните интереси на второ место. Имено, иако постојат и други јазици што се зборуваат во Франција, речиси и да не постои монолингвален возрасен говорител на овие јазици. Дури и не постои официјална статистика за регионалните јазици (алзашки, баскиски, бретонски, каталонски, корзикански, фламански и окситански) што се зборуваат во Франција, бидејќи на нив се гледа како на приватна работа на секој поединец, исто како и религијата (Judge, 2002).

Ваквата доминација на францускиот јазик и речиси целосното игнорирање на регионалните јазици потекнува од времето на Француската револуција (1789). Имено, Револуцијата се случила во веќе централизирана земја, но дотогаш провинциите биле врзани за Круната, но не и меѓу себе. Задачата на Револуцијата била да изгради еден нов вид држава. На почетокот се чинело дека јазикот не требало да биде важен дел во тој процес на изградба, бидејќи на почетокот водечките структури во Републиката го прифаќале и го

¹³ Француската академија е формирана во 1635 како заштитник на францускиот јазик, на кој се гледало како на врзливо ткиво за француското единство и суштински елемент на француското наследство.

¹⁴ Првичниот нацрт гласел „Францускиот е јазик на Републиката“, меѓутоа некои од другите франкофонски држави се бунеле дека Франција го присвојува јазикот и дека тој им припаѓа на сите франкофони, насекаде, без разлика на нивната националност.

охрабрувале принципот на билингвализам и превод, меѓутоа работите се смениле. Имено, на почетокот постоеле две спротивставени фракции во однос на ова прашање. Од една страна биле Жиронденците, кои се залагале за федерација и децентрализација на моќта, односно против доминацијата на Париз, и што повеќе овластувања да им се доделат на провинциите, па во овој контекст го поддржувале развојот на регионалните јазици. Тие дошле на власт во 1792, меѓутоа набрзо, во 1793 година, ја изгубиле власта. Наспроти нив Јакобинците, кои се залагале за демократија заснована на еднакви можности, сметале дека за тоа е неопходно да постои единствена и централизирана држава, а во овој контекст и еден единствен јазик, стандардниот француски јазик, јазикот на елитата, што ќе се користи на целата нејзина територија. На заедничкиот јазик се гледало како на нешто што требало да обезбеди комуникација во општеството, како хоризонтална така и вертикална. Додека на регионалните јазици почнало да се гледа како на остатоци од феудализмот, јазици на пониските класи. Така се развил концептот „еден јазик, една нација, една држава“ како камен-темелник на новата француска република. Тој станал симбол на нацијата, а сите други јазици биле забранети. За таа цел се отворале основни училишта на француски јазик, а кон крајот на XIX век основното образование на француски јазик станало бесплатно и задолжително. Оваа јакобинска визија за национална држава го вклучувало и верувањето за супериорноста на францускиот јазик над сите други. Тој успеал да се наметне и на меѓународно ниво како јазик на дипломатијата и елитите. Меѓутоа, верувањето за супериорноста на францускиот јазик долгорочно имало и негативни последици. Имено, едно било да се прифати еден јазик заради социјален престиж, а друго да се наметнува верувањето дека нечиј мајчин јазик е само инфериорен жаргон, што довело до ситуација во која многу од говорителите на регионалните јазици се срамеле од нив. Како последица францускиот јазик се здобил со двосмислена позиција. Од една страна на него се гледало како на јазик на ослободувањето и еднаквоста, а од друга страна како на јазик на репресија. Па така, регионалните јазици станале симбол на непатриотизам. На 20 јули 1794 година бил усвоен закон според кој „ниту еден

јавен документ, никаде на територијата на Републиката не смеело да биде напишан на ниеден друг јазик освен францускиот“. А кога еден јазик ќе стане задолжителен, дури и кога тоа се прави со најдобри намери, добива форма на репресија. Така францускиот станал симбол на надмоќта на државата врз регионите и колониите (во XIX век). Дури и денес во постколонијалната ера, помошта честопати е врзана за употребата на јазикот (Judge, 2002).

Ова е присутно и во Тубоновиот закон од 1994 година, кој не дава никакви отстапки за регионалните јазици и каде што се вели во првиот член 'врз основа на Уставот францускиот јазик е јазикот на Републиката и тој претставува основен елемент на карактерот и наследството на Франција' – што е всушност во јакобинскиот дух. Ова е и причината зошто француската влада долго време одбиваше да ја потпише Европската повелба за регионалните и малцински јазици (види подолу: 5.1.3 Регионални и малцински јазици во Европа) и покрај фактот дека Франција веќе ги имаше исполнето условите содржани во Повелбата во однос на образованието. Проблемот бил околу доделувањето правен статус на малцинските јазици, бидејќи официјалната политика во Франција била дека не постојат малцинства во Франција и оттука сите Французи се еднакви. Прифаќањето на овој концепт ќе значело креирање нова класа на граѓанство, што било спротивно на филозофијата на концептот нација-држава. Па така францускиот академик со баскиско потекло, Жан Харичелхар (Jean Haritschelhar), ќе рече: „За француската влада да ја потпише Европската повелба за регионални и малцински јазици, ќе биде потребна голема промена во менталитетот ... Очигледно, родното место на човековите права не е и родно место на јазичните права“. Со други зборови, демократијата во Франција е фокусирана на мнозинството и остава малку простор за малцинствата (Judge, 2002).

Меѓутоа францускиот јазик е соочен со сè повеќе предизвици во обидите да ја сочува својата супериорна позиција, која почнува да бледнее особено под напливот на англискиот јазик, кој стана јазик на дипломатијата и сè повеќе го загрозува статусот на францускиот јазик во рамките на ЕУ. Исто така сè е поголем и бројот на англиски термини што навлегуваат во францускиот јазик.

Како реакција на ваквата состојба, во Франција се усвоени низа заштитни лингвистички политики, а се формираа и владини институции почнувајќи уште од шеесеттите години од минатиот век па наваму, во обид да се одбрани интегритетот на францускиот јазик.¹⁵ Исто така со декрет, од 1972 година, министерствата се обврзани редовно да објавуваат листи на прифатени термини во Францускиот службен весник, со што автоматски им се дава сила на закон. Покрај ова Франција има и неколку банки на термини каква што е NORMATERM, формирана во 1976 година, а која е врзана со Француското здружение за стандардизација (*Association française de normalization*), кое функционира во контекстот на Меѓународната организација за стандарди (Judge, 2002).

Во својата заштита Французите отишле толку далеку што во 1975 година е усвоен Бас-Лориоловиот закон, кој се обидува да ја направи употребата на францускиот во повеќе домени задолжителна, со цел да го заштити од употребата на странските јазици, при што според овој закон, доколку постои француски збор, тој мора да се употреби, а прекршувањето на овој закон носи казна. Спроведувањето на овој закон било под надлежност на Дирекцијата за потрошувачка и спречување измами и Дирекцијата за заштита на потрошувачите и конкурентноста, а своја улога имала и Царинската управа. Меѓутоа во практика имало малку обвиненија. Овој закон бил заменет со Тубоновиот закон, чија цел била да се наметне употребата на францускиот јазик, а ги опфаќал и продажбата на стоки и услуги, договорите за вработување, државните договори, печатените материјали и медиумите. Овој закон се стремел да обезбеди замена на позајмените зборови со домашни, француски зборови, при што особено новинарите се соочиле со можност да одат дури и во затвор за употреба на англиски термини во францускиот јазик (*franglais*) (Judge, 2002).

¹⁵ Во 1966 година била формирана *Комисијата за одбрана и експанзија на францускиот јазик*, која во 1973 година била преименувана во *Комисија за француски јазик* како политички поприфатливо име. Комисијата во 1984 година била заменета од две нови тела: *Врховниот совет за француски јазик*, кој има за задача да се занимава со проучување на конкретни лингвистички проблеми и да промовира негова правилна употреба, и *Комитетот за француски јазик*, кој има за задача да ја координира и да ја шири работата на Советот.

Меѓутоа во изминативе две децении се забележува одредено омекнување во однос на јазичната политика, па така додека Бас-Лориоловиот закон бил усвоен без никаков коментар, во случајот на Тубоновиот закон не само што имало спротивставени мислења, туку некои негови делови биле прогласени и за неуставни од страна на Уставниот совет на 30 јули 1994 година. Исто така и членството во ЕУ има свое влијание врз јазичните политики. Така по долго противење, Франција на 7 мај 1999 година ја потпишала Повелбата за регионалните и за малцинските јазици, но сè уште ја немаат ратификувано. Дури може да се забележи и одредено омекнување на владиниот став во однос на Тубоновиот закон, кој се толкува на следниов начин: тој наметнува задолжителна, но не и ексклузивна употреба на францускиот во наведените области. А листите со термини не се обврзувачки или такви што наметнуваат забрана, туку повеќе имаат советодавна улога. Исто така омекнува и ставот кон регионалните јазици, кои постепено навлегуваат и во процесот на образование. Меѓутоа работите одат бавно. Она што дава надеж е дека на регионалните јазици повеќе не се гледа како на непријатели на француската држава, особено ако се има предвид дека повеќето луѓе себе пред сè се сметаат за Французи, а потоа за припадници на одреден регион (Judge, 2002).

На меѓународно ниво позицијата на францускиот јазик како светски јазик во текот на XX век значително ослабела. Франција морала да вложи значителни напори за да го наметне францускиот јазик како официјален јазик во Обединетите нации и во некои од другите меѓународни организации. Тука е и движењето на франкофонијата, за кое постојат контрадикторни ставови. За некои тоа е симбол на солидарност, знак дека на Франција ѝ е простено нејзиното колонијално минато и сега сака да гради врз основа на позитивните аспекти наследени од минатото. Додека, пак, други на тоа гледаат како на неоколонијална институција, која функционира за потребите на политичките лидери што имаат корист од неа. Како и да е, без разлика на напорите што Франција ги вложува за да го сочува приматот на францускиот јазик на меѓународната сцена од минатото, оваа борба е веќе изгубена во корист на англискиот јазик кој е новата *лингва франка*.

Иберискиот Полуостров

Состојбата на Иберискиот Полуостров, односно во Шпанија и во Португалија, во однос на историјата на јазикот и национализмот по многу нешта е слична на остатокот од Западна Европа.

Меѓутоа, евидентно е дека состојбата во Шпанија е многу посложена од онаа во Португалија. Имено, Португалија е монолингвална држава, па затоа и улогата на португалскиот јазик во обликувањето на португалскиот идентитет е различна. Уште во времето кога другите нации во Европа се соочувале со кризи и предизвици во однос на нивното единство, особено во текот на XVII век, Португалија имала стабилен национален идентитет и таа е најверојатно една од најстарите држави со чиста нација. Во овој контекст може да се каже дека улогата на јазикот во градењето на португалската нација, престанало да има некоја поголема важност по 1640 година откако Португалија си ја повратила својата независност од Шпанија. Португалија наликува на редок феномен на лингвистички унифицирана нација-држава, во која сепак се зборуваат и други јазици, но тоа се, пред сè, јазиците на заедниците што се доселиле од нивните поранешни колонии (Mar-Molinero, 2002).

Состојбата во Шпанија е многу поразлична од онаа во Португалија, а од друга страна доста слична на она што се случувало во преостанатиот дел од Европа. Прашањето на јазиците во Шпанија е тесно поврзано со последиците од политичките настани, судири и освојувања. За разлика од Португалија, во Шпанија се зборуваат повеќе јазици: кастилијански (она што ние го препознаваме како шпански), каталонски, баскиски и галициски.

Првите обиди за унифицирање и централизирање на Шпанија датираат уште од XVI век. Меѓутоа се согледало дека постоењето на различни јазици цврсто поврзани со различните регионални идентитети претставувало една од главните пречки во обидот за вистинско обединување и спроведување на политиката на централизирање. Така, на политичката агенда била поставена потребата од еден „национален“ јазик, а кастилијанскиот јазик како јазик на владејачките структури станал 'националниот' јазик на Шпанија. Во

зајакнувањето на позицијата на кастилијанскиот јазик на територијата на Шпанија, голема улога одиграле неколку фактори. Имено, пред сè тој доминирал во администрацијата и правото, католичката црква, образованието и војската (Mag-Molinero, 2002). Ова се и главните сфери во општеството, преку кои најлесно може да се наметне еден јазик.

Од посовремената историја, XX век е особено интересен, бидејќи по абдицирањето на кралот и прогласувањето на Републиката (Втората Република 1932-1936) во Шпанија започнеле огромни политички и социјални промени, кои траеле неколку години. Во овој период почнало да се работи на реформи во земјоделството, секуларизација на државата и трансфер на поголеми овластувања на регионите, а Каталонците, Баскијците и Галицијците усвоиле статути за локална автономија. Но ова било прекинато од Граѓанската војна и победата на режимот на Франко и централистичките сили, што значело сурова репресија на малцинствата. Во овој период прашањето на јазикот станува важно политичко прашање, а употребата на малцинските (некастилијански) јазици се сметало за непатриотско, па дури и со закон казниво дело. Сите некастилијански јазици се сметале за инфериорни дијалекти на селаните и необразованите. Ставот малку се омекнал во 1966 година, кога бил усвоен т.н. Закон за слобода на изразување, со кој биле отстранети строгите форми на цензура, а во корист на самоцензурата. Во овој период било дозволено одредено ниво на образование на мајчиниот јазик и присуство на малцинските јазици во медиумите, меѓутоа ограничено на некои потривијални теми, додека кастилијанскиот јазик и понатаму доминирал во сериозните вести и политиката. Смртта на Франко во 1975 година значела и крај на неговиот режим, по што следел периодот на транзиција и усвојувањето на Шпанскиот устав од 1978 година. Со овој устав целата држава била организирана во региони, а Каталонците, Баскијците и Галицијците се првите што добиле автономија. Авторите на Уставот освен што направиле обид да ја признаат повеќенационалната природа на Шпанија, тие исто така се обиделе да ја признаат и повеќејазичната и повеќекултурна структура на Шпанија. Така, во членот 3 се вели: „Кастилијанскиот ќе биде официјалниот шпански јазик на

државата“. Овде е важно да се увиди фактот дека се зборува за државата, а не нацијата, и тоа дека се споменува кастилијански, а не шпански, со што се признава постоењето на повеќе 'шпански' јазици. Меѓутоа ова честопати се оспорува како несоодветно, бидејќи иако се зборува за 'шпански' јазици, во секојдневната и традиционалната употреба на придавката 'шпански' во означувањето на некој јазик, таа секогаш се однесува на кастилијанскиот јазик. Исто така, во истиот член понатаму се вели дека „сите Шпанци имаат обврска да го познаваат (кастилијанскиот јазик) и право да го користат“. Ова е интересно бидејќи малку уставни, ако воопшто и има такви, пропишуваат обврска за познавање еден јазик. Тука е и прашањето, што се подразбира под 'познавање еден јазик'. Понатаму се вели дека „другите шпански јазици исто така ќе бидат официјални за автономните заедници во согласност со нивните статuti“, со што всушност, иако им се дава официјален статус на малцинските јазици во Шпанија, во исто време нивниот официјален статус се ограничува на нивниот територијален простор. На овој начин, ваквата политика напоредно со креирањето јазичен плурализам, креира и јазични резервати и се поддржува подреденоста на другите јазици што се зборуваат во Шпанија на кастилијанското јадро. Меѓутоа и покрај овие двосмислености и нејаснотии што произлегуваат од Уставот, факт е дека од 1978 година е постигнат голем напредок во промовирањето и статусот на малцинските јазици и култури во Шпанија. Меѓу малцинските јазици во Шпанија, заштитата и промоцијата на јазикот е најевидентна кај каталонскиот, баскискиот и галицискиот, додека овие активности се поограничени во Астурија, Арагон, Навара, Валенсија и на Балеарските Острови. Објавени се пет верзии на Уставот: кастилијанска, баскиска, галициска, каталонска и валенсијанска. Меѓутоа текстот на последните два е во целост идентичен. Имено, националистичките аспирации на Валенсијците значеле објавување на посебна верзија (Mar-Molinero, 2002).

Јазикот е во сржта на многу од кризите со идентитетот во историјата на Шпанија, но и денес. И додека дискусии на оваа тема најчесто се одвивале во областите каде што се зборуваат јазици различни од кастилијанскиот, не смее да се заборава дека постојат многу области во Шпанија каде што се зборуваат

подвидови на кастилијанскиот, но културниот идентитет на тие заедници не е кастилијански туку е андалузиски, естремадуран и арагонски. Меѓутоа се чини дека токму отсуството на посебен јазичен идентитет е главната причина поради што овие региони се поподредени на шпанската-кастилијанска нација, за разлика од другите заедници, кои се одликуваат со сопствен јазик, различен од кастилијанскиот. Како што напишал Линц: „Шпанија денес е држава на сите Шпанци, национална држава за голем дел од населението, а само држава, но не и нација за значителните малцинства“ (Linz: 1973: 99).

Северна Европа: јазиците како главна одлика на етничкиот и на националниот идентитет

Кога зборуваме за Северна Европа, зборуваме за Финска, Шведска, Данска, Норвешка и за Исланд како и за автономните територии на Оландските Острови (под суверенитет на Финска) и Фарските Острови (под суверенитет на Данска). Заедничкото разгледување на овие држави е оправдано со заедничката историја што ја делат и силните лингвистички и културни врски. Во овој контекст треба да се спомне и тоа дека огромното мнозинство на населението во сите овие држави се лутерански протестанти. Секоја од овие пет држави се смета за етаблирана и консолидирана национална држава и секоја од нив има сопствен јазик, што се смета од клучна важност за националниот идентитет, иако само Исланд е лингвистички хомогена. Дури и населението од Фарските Острови себеси се смета за посебна нација, со сопствен јазик како доказ за тоа. Во овие земји генерално постои јасна поврзаност меѓу државноста и националниот идентитет. Единствен и најважен исклучок од ова се Самите, кои се сметаат за посебен народ, но кои немаат своја држава, ниту територија со некаква автономија, туку се распрскани во неколку држави (на север од Норвешка, Шведска и Финска како и во некои делови од Русија).

Јазиците што се зборуваат во оваа област им припаѓаат на две јазични семејства: уралското (финскиот и сами, меѓутоа тие припаѓаат на различни групи и меѓусебно не се разбираат) и индоевропското семејство (германската

група на јазици - шведскиот, данскиот и норвешкиот, кои ја сочинуваат северната германска подгрупа на јазици, и исландскиот и фарскиот, кои ја сочинуваат островската нордиска подгрупа) (Vikør, 2002).

Во средниот век јазикот не претставувал обележје на етничката припадност, но со развојот на националните држави и идентитети во голема мера бил користен како средство и симбол. Така, со формирањето на данската и на шведската нација започнал и процесот на кодификација на данскиот и на шведскиот јазик, и тоа пред сè поттикнато од нивното вековно ривалство, а сè со цел да се покажат разликите меѓу двата јазици, кои во основа биле блиски. Ова подоцна ги натерало и другите етнички групи да го сторат истото. Притоа јазиците на Финците, Самите, Фарсите и на Исланѓаните биле доволно различни од овие два за да бидат прифатени како посебни јазични ентитети со поголеми или со помали културни разлики и да се воспостават како посебни нации од кои некои се здобиле и со независност (Финска и Исланд), други со автономија (Фарските Острови) или признавање на нивната посебност како етнолингвистичка група со одредени лингвистички и други права (Самите). Норвежаните заради сличноста на нивниот јазик со данскиот и четиривековното владеење на Данците со Норвешка, имале најголеми тешкотии со сопствениот јазичен идентитет. Ова особено затоа што стариот нордиски јазик што го зборувале пред данските монарси да го преземат владеењето со норвешките територии во 1380 година, со текот на времето се изгубил во корист на данскиот јазик. Меѓутоа во XIX век, кога Норвежаните конечно успеале да се наметнат како посебен национален ентитет, почнал процесот на дефинирање на норвешкиот јазик како посебен, при што биле вложени големи напори да го поврзат со стариот нордиски јазик, што го зборувале пред да дојдат Данците, а сè со цел да ја докажат различноста на својот јазик од данскиот (Vikør, 2002).

Од друга страна, пак, Самите и покрај тоа што етнички и јазично се разликуваат од своите скандинавски и фински соседи, поради својата распрснатост на териториите на неколку земји и долгите години на асимилација (особено во Норвешка каде што и живее најголемата група на Сами), имале големи тешкотии конечно да бидат признати како посебна етничка група, со

сопствени лингвистички и културни одлики и посебности. Ова се случило дури во втората половина од минатиот век. Така, во шеесеттите години сами јазикот најпрво бил дозволен, а потоа и воведен во норвешките училишта, а борбата за етничките и лингвистичките права на Самите особено се интензивирала во осумдесеттите години. Како резултат на тоа во 1992 година лингвистичките права на Самите биле регулирани со закон во Норвешка и во Финска, а сами станал службен јазик, еднаков на норвешкиот и на финскиот во областите каде што тие живеат. Меѓутоа, факт е дека поради големиот притисок во минатото за нивна асимилација, состојбата денес е таква што речиси и нема луѓе што зборуваат само сами туку го зборуваат и јазикот на земјата во која живеат, и тоа најчесто на ниво на мајчин јазик (Vikør, 2002).

Денес националните и етнолингвистичките идентитети во Северна Европа се цврсто воспоставени. Она за што во овие земји денес се дискутира е идеологијата за нордизмот, кој претставува супранационален идентитет чија цел е да ги надополни, а не да ги потисне националните идентитети. Лингвистички, ова се отсликува во обидите да не се дозволи скандинавските јазици уште повеќе да се оддалечат (преку соработка во однос на терминологијата) и зајакнување на изучувањето и разбирањето на нордиските јазици во секоја од земјите. Со ова, меѓу другото, сакаат да ја намалат и употребата на англискиот јазик во меѓусебната комуникација за сметка на скандинавските јазици. Меѓутоа проблемот се јавува во лингвистичката асиметрија, зашто само скандинавските јазици (данскиот, норвешкиот и шведскиот) можат да служат како јазици за меѓусебна нордиска комуникација. Изучувањето на шведскиот јазик во финските училишта и на данскиот во исландските училишта, колку и да им се допаѓа на нордистите, за локалното население во овие две земји не е секогаш добредојдено. Особено ако се земе предвид колку е мал бројот на луѓе од скандинавските земји што би се нафатиле да научат фински или исландски. Ова ги прави нештата контроверзни.

Холандија и Белгија

Примерот со холандскиот јазик и неговата употреба во Холандија и во Белгија¹⁶ е многу интересен, особено во однос на тоа како еден ист јазик може да игра сосема различни улоги. Улогата на холандскиот јазик во националниот идентитет исто така покажува како заедничкиот јазик не секогаш е доволен услов за развојот на заеднички национален идентитет. Холанѓаните и Фламанците иако користат ист јазик, недвојбено припаѓаат на различни нации. Имено, можеме да забележиме дека холандскиот јазик одиграл две посебни улоги во креирањето на националниот идентитет во две географски соседни современи нации-држави.

Во случајот на Холандија, холандскиот јазик е главниот официјален јазик на земјата, додека фризискиот има официјален статус само во провинцијата Фризија. Во принцип состојбата со холандскиот јазик во Холандија е многу јасна и без некакви проблеми. Дури може да се каже и дека безбедната позиција на холандскиот јазик во Холандија ја ограничува неговата улога во националниот идентитет.

Од друга страна, состојбата во Белгија е многу посложена. До 1870 година францускиот бил единствениот официјален јазик и голем дел од фламанското население одлично го владеело за да може да функционира во рамките на официјалната бирократија, образовниот систем, стопанството и во многу други јавни домени. Валонците, пак од своја страна, на кои францускиот им бил мајчин јазик, ретко кога учеле холандски. Во текот на XIX век Фламанското движење стекнало моќ и успеале преку низа закони, кои биле усвоени по 1878 година, да го подигнат статусот на холандскиот јазик на ниво на службен јазик во провинциите во кои живееле Фламанци. Во франкофонските делови на Белгија како резултат на продорот на холандскиот дошло до развивање на валонското националистичко движење. Но францускиот останува службен јазик во Валонија, а германскиот е заштитен службен јазик на население од околу 60.000 во една мала област во Белгија во должина на источната граница на провинцијата Лиеж, каде што се зборува француски. За

¹⁶ Белгискиот дијалект на холандскиот се нарекува уште фламански.

разлика од Холандија, во Белгија јазикот е главниот критериум за разделување на Фламанците и Валонците (Howell, 2002).

Интересно е како дошло до поделбата меѓу Холанѓаните (оние што живееле во северните холандски територии) и Фламанците (оние што живееле во јужните холандски територии) и покрај нивните заеднички корени. Имено, кога Антверпен бил освоен во 1585 година од Шпанците, дошло до поделба на јужна (денешна Белгија) и северна Холандија. Во периодот што следел Холандската Република се развивала како економска сила, а во текот на XVII век се развил и стандарден јазик, главно заснован на локалните дијалекти од овој дел на Холандија. Наспроти ова во јужна Холандија под Хабсбург доминирал францускиот јазик како јазик на пишаниот збор, и тоа не само во областите во кои живеело население чиј мајчин јазик бил францускиот, туку и во оние области во кои живеело население чиј мајчин јазик бил холандскиот. Холандскиот добил статус на службен јазик дури во XIX век, така што за разлика од северна Холандија, каде што холандскиот имал безбедна позиција и поради тоа врската меѓу јазикот и националната свест во Холандија е помалку очигледна, во Белгија поради долгата борба за признавање, јазикот и национализмот се тесно поврзани. Интересно е дека по поразот на Наполеон и Конгресот во Виена во 1815 година се формирало кралство што ги обединило северна и јужна Холандија под холандскиот крал Вилијам I. Воден од францускиот принцип на преродба 'една земја, еден јазик', Вилијам во 1823 година вовел радикална јазична политика во фламанските области на јужна Холандија (денешна Белгија), со што холандскиот станал единствениот службен јазик на администрацијата, образованието и на правниот систем. Меѓутоа стандардниот холандски што тој го вовел, бил јазикот што се користел во Северна Холандија и кој речиси два века се развивал издвоено од холандскиот што се зборувал во јужните делови на Холандија, така што за луѓето од југот овој јазик бил речиси еднакво непознат и странски како и францускиот. Ова надолупнето од социјалните и религиозните разлики и тензии (на север живееле протестанти, како и самиот крал, додека на југ живееле католици) довело до отворен револт кај населението во јужна Холандија и повторна

поделба на Холандија во 1831 година и создавање на Кралството Белгија, каде што францускиот повторно се воспоставил како доминантен јазик во јавните домени. Ова е, всушност, корисен пример за опасноста од преценување на важноста на јазикот во рамките на национализмот. Во случајот на Белгија религиозните и социјалните разлики со северна Холандија се покажале како посилни од лингвистичката поврзаност (Howell, 2002).

Друг интересен податок во однос на Белгија е тоа дека наспроти залагањата на франкофонската елита во Брисел за двојазичност, но пред сè заради наметнување на францускиот меѓу фламанското население, фламанското и валонското движење со текот на времето всушност изградиле сличен став за примена на територијалниот принцип во користењето на двата јазика. Така фламанскиот (холандскиот) јазик во Белгија е службен јазик во провинциите на источна и западна Фландрија, Антверпен, Лимбург и северен Брабант, а францускиот е службен јазик во провинциите Хаинаут, Намур, (белгиски) Луксембург, Лиеж и јужен Брабант. Брисел како главен град со речиси 10% од целокупното население на земјата е официјално билингвален, но фламанскиот почнува сè повеќе да продира, иако во текот на XX век доминирало населението што зборувало француски. Всушност, од 1971 година Белгија е територијално поделена во четири лингвистички региони: регион каде што се зборува фламански, регион каде што се зборува француски, билингвален регион (Брисел) и мал регион, во должина на источната граница, каде што се зборува германски. Меѓутоа, и граѓаните се препознаваат како припадници на една од трите лингвистички заедници (фламанската, француската и германската) без разлика каде живеат. Но и покрај ваквата територијална организација и поделба и понатаму постојат можности за јазични конфликти онаму каде што постои контакт меѓу јазиците, така што прашањето на јазикот, национализмот и на идентитетот продолжуваат да играат централна улога во политичкиот живот на Белгија и во формулирањето на нејзината културна политика (Howell, 2002).

Германија, Австрија, Швајцарија, Луксембург

Територијата на која се протегаат овие држави грубо кореспондира со областите во Европа во кои се зборува германскиот јазик. Попрецизно кажано, ова се државите во кои на мнозинството од населението германскиот јазик им е мајчин јазик. Најверојатно не постои област во која јазикот и националниот идентитет се поблиску поврзани од делот на Европа во кој се зборува германскиот. Имено, овде постои нешто што се нарекува културна нација (*Kulturnation*), значи нација обединета единствено од заедничката култура наспроти нацијата-држава каде што нацијата е обединета од државата.

Меѓутоа, со оглед дека германскиот јазик е доста разновиден се јавува прашањето зошто тој се смета за еден единствен јазик. Аргументите за ова нè водат во круг. Германскиот е еден јазик затоа што оние што го зборуваат, споделуваат чувство на заеднички национален идентитет. Тие споделуваат единствен национален идентитет затоа што ѝ припаѓаат на иста 'културна нација'. Тие ѝ припаѓаат на иста 'културна нација' затоа што споделуваат културни одлики, а најзабележителната заедничка културна одлика им е заедничкиот јазик. Меѓутоа, освен јазикот тешко е да се пронајдат други заеднички културни одлики, кои во исто време не ги споделуваат и со другите народи од Централна Европа. Оттука основата на тој идентитет, освен јазикот, не е толку јасна. Поради сето ова имало обиди за изнаоѓање дополнителни основи за германскиот идентитет, што е проблематично, особено во случајот на расистичката и деструктивна националистичка идеологија на национал-социјалистите (Barbour, 2002).

Современите националистички движења обично се залагаат за формирање национална држава што ќе ги обедини сите членови на нацијата, но ова е доста проблематично во просторот во кој се зборува германскиот јазик. Единствената политичка единица што успеала приближно да ги обедини во една држава сите говорители на германскиот јазик во Европа била нацистичката држава на Хитлер, почнувајќи од припојувањето на Австрија во 1938 година, до нејзиниот пораз во 1945 година. Со оглед на природата на таа

држава идејата за пангерманска држава е во целост дискредитирана со исклучок кај екстремната политичка десница.

Меѓутоа ниедна од овие земји, па дури ни Германија ни Австрија не се еднојазични, но субјективната перцепција како внатре, така и надвор од двете држави е дека ова се еднојазични германски територии, а германскиот е единствениот јазик што има улога во националниот идентитет. За разлика од Германија и од Австрија, во Швајцарија германскиот јазик, иако е јазикот на најголемиот дел од населението, сепак е само еден од трите национални јазици заедно со францускиот и италијанскиот, така што германскиот не игра јасно прецизирана улога во швајцарскиот национален идентитет.

Додека, пак, во Луксембург денес се користат 3 јазици: *луксембуршкиот* (лицебиргешкиот—*Lëtzebuergesch*), кој има германско потекло и претставува локален јазик што го користат сите во секојдневната комуникација, главно усната на сите нивоа на општеството; *францускиот* како јазик на администрацијата и интелектуалната елита; и *германскиот*, кој се смета за јазик на широките народни маси, па така поголемиот дел од весниците во Луксембург се печатат на германски. Значи овие три јазици во Луксембург не се распоредени по региони, како што е најчест случајот во другите земји, туку сите три јазика се користат на исто место и во исто време, но во различен контекст. За нештата да се уште поинтересни 36% од населението или 48% од работната сила во Луксембург се странци, така што покрај овие три јазици присутна е и употребата на португалскиот и на шпанскиот јазик (Barbour, 2002).

Со оглед на проблемите што национализмот во германскиот дел на Европа ги создаде во XX век, сега постои консензус во главните политички токови, иако не е јасно артикулиран, дека потребата на говорителите на германскиот јазик да се идентификуваат со политичка единица треба да се задоволи на регионално и на меѓународно ниво со помал акцент на нацијата. Регионалната идентификација наоѓа свој израз во федералната организација како на Германија, така и на Австрија и на Швајцарија, а меѓународната димензија се гледа во силната заложба на германската политичка елита за европска интеграција.

Италија – јазикот како слаба одлика на идентитетот

Во Италија може да се забележи дека јазикот е релативно слабо обележје на националниот идентитет и покрај значителното поклопување на лингвистичките, националните и државните граници. Стандардниот италијански јазик бил создаден во времето на обединувањето на Италија (1861). Тоа било обид за нејзино обединување и на полето на јазикот, особено поради големите разлики меѓу дијалектите, поради што не секогаш било можно да се разберат говорителите на различните дијалекти и покрај нивното заедничко потекло од латинскиот јазик. Всушност, секој дијалект имал ограничена област каде што се користел, па така до обединувањето на Италија политичката расцепканост што постоела на територијата на денешна Италија била отсликана и на полето на јазикот. Италијанскиот стандарден јазик се заснова всушност на тосканскиот дијалект, кој се наметнал поради својот литературен престиж. Тој се родил како литературен јазик, кој затоа што од самиот почеток немал корени во секојдневната примена, имал малку шанса да се приспособи, да се промени и подобро да ја отслика широката палета на употреби. Оттука дијалектите во Италија не биле всушност дијалекти на италијанскиот јазик, тие не го прават литературниот италијански јазик, туку тој повеќе е само еден од нив.

Поради сето тоа италијанскиот јазик не бил доживуван како силно обележје на нацијата и заедничкото наследство, а со тоа слаба е и неговата поврзаност со национализмот. Национализмот во Италија пред сè произлегол од презирот што образованите класи во градовите го чувствувале кон странските окупатори.

Првиот вистински обид италијанскиот стандарден јазик да допре до пошироките народни маси се случил за време на фашистичка Италија кога била стимулирана употребата на стандардниот јазик и бил дел од фашистичката пропаганда. На сметка на стандардниот италијански јазик постоеле обиди за потиснување на јазиците на малцинствата, а јазикот станал задолжителен во училиштата и во јавната администрација.

Друг битен напредок во однос на употребата на стандардниот италијански јазик се случил во педесеттите години од минатиот век кога дошло до економски бум, што резултирало со голема миграција на голем број луѓе во областите на индустриски подем, пред сè од југ кон север. Овие економски трендови барале и одредено ниво на јазична хомогенизација за да се олесни комуникацијата на работното место и на пазарот. Исто така, со развојот на медиумите и нивното сè поголемо распространување, се јавила потребата од јазик што би го разбирале повеќе луѓе. Меѓутоа проблемот со стандардниот италијански јазик и отпорот кон него лежи и во фактот дека академските, новинарските и политичките кругови честопати користат варијанта што е тешко разбирлива за широките маси и на тој начин создаваат одбивност. Од тие причини во последно време некои од партиите во своите обраќања и комуникација се обидуваат да користат јазик што е поблизок на народот, со цел да ги привлечат (Ruzza, 2002).

Кога веќе зборуваме за поврзаноста на јазикот и национализмот во случајот на Италија, таа поврзаност повеќе постои на ниво на дијалектите и припадноста на одреден регион. Честопати луѓето поради некакво чувство на срам што произлегува од поразот за време на Втората светска војна, мафијата, бирократскиот хаос и економскиот неуспех што се поврзуваат со нивната земја, излез бараат во локал-патриотизмот. А ваквата состојба влијае и врз употребата на јазикот, па многу луѓе повеќе се горди на својот дијалект и се трудат да го негуваат него, отколку што е тоа случајот со италијанскиот стандарден јазик.

Интересно е дека во последниве децении употребата на литературниот (стандарден) италијански јазик има доживеано напредок, меѓутоа во споредба со некои од другите европски земји таа е сè уште ограничена, особено во неформален контекст.

Централна и Источна Европа (Унгарија, Полска, Словачка и Чешка)

Кога зборуваме за националниот идентитет, јазикот е секако само една од повеќето компоненти што го сочинуваат. Меѓутоа се чини дека во случајот на

земјите од Источна и од Централна Европа тој е многу важен елемент. На овие простори јазикот играл важна улога во развојот на национализмот. Јазикот бил важен оперативен фактор во буџето на национализмот и градењето на нацијата, но секако не единствен туку во комбинација со други. Неговата улога во голема мера била во рамките на трите функции на јазикот: средство за комуникација, заедничка одлика на етничкиот идентитет и интегрирачки симбол за единството и дистинктивноста на една група.

Меѓутоа и покрај близината и донекаде заедничката историја, сите земји од оваа област немаат ист однос кон прашањето на јазикот. Јазикот и етничкото потекло денес се од клучна важност за националното идентификување на сите овие земји. Меѓутоа историската анализа покажува дека развојот кон етнонационализмот варираше, што во голема мера се објаснува со разликите меѓу т.н. историски и неисториски нации.

Историските нации на Полска, Унгарија и до некаде на Чешка започнале со градењето на нацијата во XIX век, но со традиција на независна политичка структура и држава. Ваквата традиција обезбедила основа за развивање национален идентитет и државен национализам во Унгарија, Полска и во Бохемија (иако овде послаб во споредба со претходните две) во XIX век. Државниот национализам кај Полјаците и Унгарците се одржал до крајот на XIX век кога постепено почнал да му отстапува место на етнонационализмот. Во овој процес традицијата на претходното постоење на полската и на унгарската држава била протолкувана во рамките на етнолингвистичкиот контекст, со цел да им се даде легитимитет на новите етнонационални идентитети. Во Полска и во Унгарија политичката и културната мобилизација, за разлика од другите земји, оделе напоредно. Со оглед дека тие имале независни држави, имале и политички легитимитет, што значи дека не морале да му докажуваат на светот дека имаат право на независно постоење (Törnquist-Plewa, 2002).

За разлика од нив, неисториските нации, какви што се Словаците, кои немале традиција на независна политичка структура, го имале само својот јазик и етничкото потекло на кои можеле да се повикаат за да го оправдаат своето посебно национално постоење. Затоа прашањето на јазикот од самиот почеток

било од клучна важност за нив. Националните аспирации на овие народи, за кои јазикот претставувал клучна компонента на нивниот идентитет, влијаеле врз развојот на нивните национални јазици. Ова произлегло од целите од кои се воделе националните активисти и јазичните реформатори кога го развивале јазикот и се бореле за него. Пред сè, тие сакале да го развијат својот јазик во функционални средства за комуникација, кои би се користеле во сите контексти и би имале еднаков статус со јазиците на другите нации. Второ, јазикот требало да има обединувачка, ограничувачка и идентификувачка улога. Трето, тој требало да ја изрази основата и силата на нацијата – односно да биде ослободен од странски влијанија колку што е можно повеќе. Овие цели не можеле да се остварат со некаков дијалект што го зборувало населението со национални аспирации, туку само со стандардизиран, кодифициран јазик со статус на национален јазик (Törnquist-Plewa, 2002).

Кога нациите започнале да се формираат на крајот од XVIII век, Полска била единствената од овие четири нации со стандардизиран и добро развиен литературен јазик во употреба. Во другите случаи националните стандардизирани јазици биле создавани или оживувани (чешкиот) во текот на градењето на нацијата и притоа се користеле различни принципи. Следниот чекор бил употреба на јазикот во образованието и во официјален контекст. За тоа било потребно проширување на вокабуларот. Во случајот на Полска овој процес се одвивал постепено, додека кај другите (Унгарија, Словачка и Чешка) ова било работа на една или на две генерации интелектуалци. Нивната националистичка ревност оставила траги на јазикот, пред сè на речникот што во овие јазици се карактеризира со нивно претпочитање на неологизми формирани од домородни корени. Неологизмите се користеле не само за нови концепти туку и за да ги заменат старите добро утврдени позајмени зборови (на пример, латински зборови биле заменувани со унгарски). Зборови позајмени од јазиците на нациите што се сметале за угнетувачи биле забранети – на пример, германски зборови во чешкиот јазик – а се позајмувале зборови од нации што се сметале за блиски – на пример во случајот на Словачка од други словенски јазици. Имало дури и случаи кога историчарите на јазикот се обидувале да

докажат блискост на еден јазик со некој друг или други, бидејќи тоа значело престиж – на пример уралско-алтаичката теорија на Унгарија. Или обиди да се демонстрира разликата на нацијата од групата со која вообичаено се поврзувала – на пример, теориите на Чамбел за поврзаноста на словачкиот јазик со јужнословенската група на јазици, а не со западнословенската, каде што припаѓа чешкиот (Törnquist-Plewa, 2002).

Во овој контекст треба да ја споменеме и состојбата со Ромите и со Евреите на овие простори, кои во првата половина од XX век, попрецизно по 1918 година како резултат на вештачката хомогенизација на просторот на Централна и на Источна Европа се соочиле со геноцид за време на војните и размените на население. А сето ова како некаква последица на фактот дека со подемот на етнонационализмот се попречил процесот на асимилација на различните етнички групи во поголемите национални ентитети, што е многу типично за овој регион. На почетокот на XIX век започнала еманципацијата на Евреите, кои започнале да го напуштаат својот изолиран живот во заедница и почнале да го користат германскиот, унгарскиот или полскиот јазик. Менувањето на јазикот не значело и целосна асимилација, бидејќи за тоа требало да ја сменат и религијата, но сепак претставувало одредено ниво на нивна интеграција. Но кога на крајот на XIX век етнонационалистите започнале да ставаат акцент на потеклото, а не на јазикот, тоа значело исклучување на Евреите од унгарската, полската и од германската нација со сите трагични последици во XX век (Törnquist-Plewa, 2002).

Оттука овој простор на Централна и на Источна Европа, од место на голема јазична, културна и етничка разновидност, каде што со векови се среќавале различни народи какви што се Германците, Евреите, Полјаците, Чесите, Ромите, Словаците, Унгарците и многу други, прераснал во збир на држави каде што јазикот и етничкото потекло биле клучни за националното идентификување.

Русија и поранешните советски републики во Европа

Русија сама по себе претставува обемна тема, меѓутоа не можеме да ја прескокнеме кога зборуваме за јазикот и национализмот во Европа. Пред сè

Русија (или Руската Федерација) и денес по распадот на Советскиот Сојуз во однос на територијата е најголемата држава во светот, која се протега на два континенти, Европа и Азија, со огромна лингвистичка и етничка разновидност. Меѓутоа овде повеќе ќе се задржиме на рускиот јазик и на неговиот однос со соседните јазици на територијата на Европа - украинскиот, белорускиот, молдавскиот и балтичките јазици. Сите нации што ги споменуваме во овој дел споделуваат заедничка историја со Русија, како провинции на Руската империја до 1917 година или како републики на Советскиот Сојуз, а дел од нив и по распадот на СССР и по формирањето на сопствени независни држави продолжија со соработката како членки на Заедницата на независни држави (ЗНД). Сите неруски етнички и лингвистички групи денес имаат комплициран однос кон рускиот јазик, кој претходно доминирал во регионот, а посткомунистичкиот период се карактеризира и со процес на помирување со вековната руска хегемонија и сеприсутноста на говорителите на рускиот јазик.

За време на царското владеење на Романови со Руската империја, тие спроведувале различни форми на русификација, политика што прва ја вовела Катерина Велика во втората половина од XVIII век. Така, на пример, по полското востание во 1863 година во областите каде што се зборувало полски и украински вовела основно образование на руски јазик. Индустијализацијата и ширењето на писменоста во втората половина од XIX век, заедно со пролетаријатот што доаѓал да работи во новоотворените фабрики го донеле и рускиот јазик во деловите од Империјата во кои претходно не се говорел. Исто така, Евреите што зборувале јидиш го усвоиле рускиот јазик како еден вид лингва франка. Меѓутоа паралелно со ширењето на рускиот јазик растел и културниот национализам меѓу сите потчинети народи (Carmichael, 2002).

По Октомвриската револуција и формирањето на Советскиот Сојуз болшевиците се заложиле за номинално самоопределување на различните националности што живееле во Империјата. Меѓутоа по доаѓањето на Сталин на власт (1924-1953) и во текот на неговото владеење, се случила многу поголема русификација од онаа што се спроведувала пред Револуцијата. Сталин повторно ја вовел идејата дека јазикот е еден од „суштинските елементи

на националноста“. Во официјалниот советски жаргон рускиот станал 'јазикот за меѓународна комуникација' или уште попомпезно кажано 'изворот на развојот и збогатувањето на јазиците на народите на СССР' (Carmichael, 2002). Интересен или ироничен е фактот дека Болшевичката револуција ја забрзала интеграцијата на руската држава, ширејќи ги рускиот јазик и кирилското писмо многу поефективно отколку политиките на Романови за русификација.

Во Советскиот Сојуз се применувале неколку контрадикторни политики. На пример, постоело право на републиките од СССР на отцепување, но само теоретски, како и теоретската еднаквост меѓу рускиот и националните јазици на републиките, но во исто време имало и силна централна контрола што во практика ја зајакнувала доминацијата на рускиот јазик. Во теорија другите јазици биле заштитени, но во практика најчесто биле жртви на сериозно опаѓање на нивната употреба, додека рускиот земал замав. Дополнителна контрадикторност била и промовирањето на братството и интернационализмот, поврзани со ригорозната класификација на сите советски граѓани како членови на одредена националност без разлика на нивното место на живеење. Како резултат на овие контрадикторни политики во 80-тите и 90-тите години од минатиот век имало извештаи за Германци што го напуштале СССР, кои официјално биле регистрирани како Германци во Советскиот Сојуз и кои тврделе дека трпеле дискриминација врз основа на нивната националност. А од друга страна голем дел од нив, всушност, биле моноглоти, кои зборувале единствено руски.

Со оглед на овие контрадикторни етнички политики на Советскиот Сојуз, изненадувачки е тоа дека распадот на СССР не бил проследен со повеќе насилство и репресија. Политиките на Романови и на СССР им оставија во наследство на сите земји наследнички силни етнички и лингвистички ставови за националниот идентитет, но во практика идентитетите се посложени со оглед дека чувството на етничка припадност може да не е проследено со познавање одреден јазик. Ова наследство е евидентно и денес кога поголемиот број од народите на поранешните советски републики се имаат стекнато со независност, со што ги задоволија своите националните аспирации, но сега

цената ја плаќаат нивните малцинства, вклучувајќи ги тука и Русите во другите републики (Carmichael, 2002).

Русија, Украина, Белорусија – Во случајов на овие три нации во различни периоди се јавувале идеологии за заедничкиот словенски идентитет, при што најчесто доаѓале од Русија, а белоруските и украинските националисти ги отфрлале како прикриен обид на Русија за сопствена доминација. И токму поради блиското етничко потекло и близината на јазиците, односите меѓу овие земји по ова прашање не се секогаш едноставни, затоа што и во Украина и во Белорусија постојат луѓе што ги поддржуваат овие идеологии и себеси се сметаат за луѓе со двојна националност и за билингвални.

Така, на пример, етничката ситуација во Украина е крајно сложена од повеќе причини. Во Украина, јазикот е само еден од елементите што станаа одлика на посебната национална култура, но не неопходно и најважниот. Рускиот и украинскиот јазик се блиски, милиони Украинци се билингвални, а милиони зборуваат дијалекти што не можат да се сметаат ниту за украински ниту за руски, познати како *суржук*. Но сепак, од лингвистичка гледна точка украинскиот јазик во однос на вокабуларот е поблизок до полскиот од кој било друг словенски јазик. Сето ова во некоја мера е и разбирливо со оглед на испреплетената вековна историја што ја делат. Така, според социолошкото истражување спроведено меѓу 1993 и 1994 година, 57% од возрасното население во Украина се сметале себеси исклучиво за Украинци, 11% за Руси, а 25-26% истовремено и за Украинци и за Руси, додека 6% се сметале себеси за граѓани на светот, додека Пописот од 2001 година покажал дека 77,8% се изјасниле како Украинци, а 17,3% како Руси. Во однос на јазиците, односот меѓу украинскиот и рускиот јазик во Украина е резултат на децениската второстепена позиција на украинскиот јазик наспроти рускиот. Во периодот на Руската империја се одвивал процес на русификација, кој особено се интензивирал во рамките на СССР, за време на Сталин, кој се карактеризирал со голема репресија на употребата на украинскиот јазик. Во периодот на СССР, иако украинскиот јазик формално бил службен јазик на ССР Украина, во практика рускиот јазик бил форсиран во администрацијата, училиштата, високото

образование и во медиумите како јазик за меѓуетничко разбирање. Сето ова имало последици во однос на нивото на употреба и познавање на украинскиот јазик, што е евидентно од податоците од некои истражувања спроведени во Украина. Според истражувањето¹⁷ на Групата за истражување и брендирање, во март 2010 година 65% од Украинците го сметале украинскиот јазик за свој мајчин јазик, а 33% за мајчин јазик го сметале рускиот јазик. Ова истражување исто така покажало дека стандардното познавање на рускиот јазик (јазик за слободна конверзација, пишување и читање) во денешна Украина е повисоко (76%), отколку стандардното познавање на украинскиот јазик (69%). Повеќе од испитаниците претпочитале да говорат украински (46%) отколку руски (38%), а 16% сакале да ги говорат двата јазика еднакво. Истражувањето на Рејтинг од мај 2012 година¹⁸ покажало дека 50% од испитаниците за свој мајчин јазик го сметале украинскиот, 29% рускиот, а 20% и украинскиот и рускиот. Но според едно истражување од ноември 2009 година¹⁹, произлегло дека 54,7% од населението во Украина верувало дека прашањето за јазикот во Украина е нерелевантно и дека секој човек треба да зборува на јазикот на кој претпочита, а дека има многу поважни проблеми. Меѓутоа, актуелната криза со која секако се разгорела националните чувства, секако ќе се рефлектира на ставовите на Украинците и во однос на јазиците.

Во случајот на Белорусија руското влијание е многу поголемо поради поголемото ниво на русификација што го претрпе споредбено со другите поранешни советски републики. Во осумдесеттите години од минатиот век *Номенклатурата* (советската владејачка елита) била неприемлива за *гласност* и кон Белорусија се однесувале како да е Западна Русија. Анкетата од 1992 година покажала дека 60% од граѓаните на Белорусија го претпочитаат рускиот јазик во секојдневната употреба, а 75% биле наклонети кон билингвалност во државните институции (Burrant, 1995).

¹⁷ Project "Practice of the Use of Ukrainian and Russian Language in Ukraine", Research & Branding Group (March 2010)

¹⁸ The language question, the results of recent research in 2012, RATING (25 May 2012)

¹⁹ Poll: more than half of Ukrainians do not consider language issue pressing, Kyiv Post (November 25, 2009)

Естонија, Летонија, Литванија – Состојбата и односот на овие три држави, поранешни советски републики, кон рускиот јазик се разликува од Украина и од Белорусија. Пред сè, јазиците на овие три нации сосема се разликуваат од рускиот. Така, на пример, естонскиот јазик ѝ припаѓа на финската група на уралски јазици, а летонскиот и литванскиот на балтичката група на индоевропски јазици. Понатаму овие балтички народи на Русите гледаат како на поранешни окупатори, така што нивниот однос кон рускиот јазик (кој им бил наметнуван во времето кога биле советски републики) и оние што го зборуваат не е благонаклонет, а притоа треба да го имате на ум бројното малцинство на говорители на руски кои живеат во овие земји, од кои многумина не го владеат службениот јазик на овие балтички земји и како резултат на тоа денес се соочени со проблеми во обидот да добијат државјанство, образование на мајчин јазик, работа. Така, на пример, во Летонија покрај строгите услови што треба да се исполнат за да се добие летонско државјанство, постои и ограничување во однос на бројот на Руси што можат да побараат натурализација на годишно ниво (Carmichael, 2002).

Во однос, пак, на *Молдавија* интересно е да се спомене дека руското влијание отишло дотаму што сè до крајот на 80-тите години од XX век Молдавците го користеле кирилското писмо, иако нивниот јазик е многу близок на романскиот.

Во секој случај очигледно е влијанието на Русија и на рускиот јазик на многу нации и јазици со оглед на нејзината политичка моќ низ вековите. Своето влијание, не само во рамките на своите граници и границите на поранешниот Советски Сојуз туку и пошироко, го ширела во многу сфери, вклучително и прашањата поврзани со националноста и јазикот притоа користејќи ја не само својата политичка моќ туку и православието, словенството, комунизмот итн.

Балканскиот Полуостров

На Балканскиот Полуостров, како речиси на ниедно друго место во Европа, процесите на национализмот, судирот на религиите и прашањето на јазиците се сè уште актуелни. Тука се преплетуваат трите големи религии,

католицизмот, исламот и православието. А религијата играла важна улога во обликувањето на раната лингвистичка свест на Балканот. Тука е важно да се спомене и дека во рамките на Османлиското царство постоел милетскиот систем, според кој православните христијани, па дури и Евреите, смееле да ги задржат своите религиозни структури и им било дозволено судски да ги решаваат граѓанските спорови меѓу своите верници. Притоа, религијата помогнала во креирањето на прото-нации, но влијаела и на радикализацијата на мултиетничките региони, какви што биле Трансилванија и Босна, и го спречила формирањето на неетнички нации по примерот на Швајцарија. Но и покрај поделбата меѓу религиите на овој простор, генерации фолклористи, лингвисти и етнографи откриваат традиции на заеднички значења на анимизми и менталитети преку јазикот (Kitromilides 1996: 163-91). Од анализата на јазиците на Балканот, и тоа не само на лингвистичките структури туку и на речникот, евидентно е дека балканските народи влијаеле едни на други во однос на јазикот. Така, на пример, во албанскиот јазик, за кој се смета дека потекнува од илирската група на индоевропски јазици, има голем број зборови од српскиот, италијанскиот, грчкиот и од турскиот јазик (Krajni, 1966; Pellegrini 1992; 101-51).

Во рамките на балканските национализми постои верувањето дека една група има поголемо право од некоја друга група да живее во одредена област и да ја уништи или да ја избрка другата група. Така и Србите и Хрватите веруваат дека Краина е нивна, а прашањето на сопственоста на оваа област на крај се решаваше со употреба на сила како резултат на што илјадници луѓе беа убиени или раселени за време на конфликтот по распаѓањето на Југославија во периодот од 1991-1995 година. Дали една група има или нема „поголемо“ историско или културно право на одредена територија значи потенцијално загрозување на другите, доколку не е проследено со строга заштита на малцинствата (Carmichael, 2002).

Бугарија по обновувањето на својата држава, најпрво како полуавтономна територија во рамките на Османлиската империја во 1878, и по добивањето целосна независност во 1908 година, главно водела игнораторска политика на запоставување на малцинствата што живееле во нејзините

граници. По Втората светска војна под комунистичка власт, Бугарија усвоила доста разумен став кон малцинствата. Иако според Уставот од 1947 година бугарскиот јазик е задолжителен во училиштата, тој го афирмира правото на националните малцинства на образование на мајчин јазик и развивање на сопствената култура. Во тоа време режимот дури ги признавал и малцинските права на Македонците и го вовел и македонскиот јазик во училиштата. Но по 1948 година ваквите ставови почнале да избледуваат. На образованието на македонски јазик му било ставено крај во 1963 година. Владата го намалила бројот на образовни и културни установи на малцинствата, го ограничила практикувањето на верата и го зајакнала притисокот врз припадниците на малцинските групи да прифатат бугарски имиња. Со Уставот од 1971 година малцинствата повеќе не се ни спомнуваат. Па така, на пример, како дел од својата политика на бугаризација на Турците во 1984 година тие биле присилувани да ги сменат имињата со бугарски, поради што голем број Турци (околу 300.000) ја напуштиле Бугарија во летото 1989 година (Carmichael, 2002). По падот на комунизмот, на пописот од 1992 година, по триесет години, на Македонците за првпат им било дозволено да се декларираат како Македонци, но набрзо Бугарија продолжува со својот асимилаторски став кон Македонците и македонскиот јазик, и со игнорирање на забелешките од меѓународните институции и пресудите на Европскиот суд за човекови права²⁰. Нивниот однос кон другите малцинства, Турците, Ромите, Помаците, не е многу поразличен, со мали подобрувања во контекст на процесите за нејзино пристапување во Европската унија.

Кога зборуваме за *Романија*, неизбежно се наметнува прашањето за Трансилванија и за унгарското малцинство во Романија, кое со децении било проблем за Романија, и децениската борба на Унгарците од овој регион за автономна управа во два округа во кои тие се мнозинство, со цел да ги добијат своите образовани и културни права. Во времето на Чаушеску, Романците биле привилегирани во однос на другите групи. Тој дури се обидел да го измени

²⁰ United Macedonian Organisation Ilinden and Ivanov v. Bulgaria; United Macedonian Organisation Ilinden — PIRIN and Others v. Bulgaria

етничкиот и лингвистичкиот карактер на Трансилванија со тоа што уништувал стари села и со прибирање на населението во „земјоделско-индустриски комплекси“ (Carmichael, 2002). Романската револуција ставила крај на национализмот на Чаушеску, а одредени подобрувања во однос на малцинските права на Унгарците, Ромите и на Германците се забележуваат во последнава деценија со влезот на Романија во ЕУ и обврските што ги има преземено, но состојбата во однос на ова прашање во овој регион сè уште не е сосема стабилна.

*Земјите од поранешна Југославија*²¹. Пред Втората светска војна Југославија била Кралство на Србите, Хрватите и Словенците, но со евидентна доминација на Србија, што креирало одредено ниво на незадоволство кај другите две нации. Последователно ваквата етнички нестабилна држава се распаднала во 1941 година и била поделена меѓу фашистичка Италија, Третиот Рајх, Србија и фашистичката марионетска држава Хрватска на Анте Павелиќ. Самата војна претставува ужасна епизода на етнички чистења и садистички злосторства меѓу различните етнички групи. Од повеќе од милион убиени 'Југословени' во текот на војната, всушност, помал е процентот на оние што биле убиени од окупаторските сили. На пример, дури и Берлин сметал дека суровоста на усташите кон Евреите, муслиманите и кон Србите била претерана, и како што рекол германскиот министер Зигфрид Каше, усташите „се полни со слепа деструктивна волја против вистински и измислени непријатели на државата, пред сè Србите“ (Trifković 1993:539). Во тоа време и многу од еврејските и ромските заедници на територијата на поранешна Југославија биле уништени. Ваквата суровост повторно се појави за време на војните по распадот на Југославија во Хрватска, Босна и во Косово (Carmichael, 2002).

Југословенскиот Устав од 1946 година на земјата ѝ дал федерална структура. А разликите биле поддржани преку формирањето академии во секој од главните градови на републиките (со исклучок на Црна Гора, чија академија била формирана дури во 70-тите години од XX век), а во кои интелектуалците

²¹ Во овој дел не е опфатена Македонија, иако сосем природно припаѓа, затоа што подолу, подетално се осврнуваме на состојбите во Република Македонија и со македонскиот јазик.

размислувале за сопствените национални прашања. Тито, всушност, не се обидел да наметне една единствена култура и јазик, југословенски, и на тој начин да доведе до слабеење на другите јазици и култури. Факт е дека српскохрватскиот јазик имал подоминантна позиција од другите јазици како јазик што бил официјален на федерално ниво (влада, КПЈ, ЈНА), но сепак и другите јазици имале свое место и биле службени јазици на републичко нивно.

Во контекст на Југославија и нациите што ја сочинуваа, особено е интересно да се разгледа прашањето на српскиот и на хрватскиот јазик или како што беше во поранешна Југославија српскохрватски/хрватскосрпски јазик. Овој јазик се зборуваше во Србија (српски), Хрватска (хрватски), Босна и Херцеговина (босански) и во Црна Гора (црногорски). Имено, од креирањето на Југославија, прво како Кралство на Србите, Хрватите и Словенците, а подоцна како федеративна држава, постоела идеја кај дел од интелегенцијата дека станувало збор за еден ист јазик со повеќе различни наречја, но постоеле и такви што биле против тоа, истакнувајќи ги разликите меѓу нив. Сепак, неколкуте децении на заедничко живеење во Југославија и градењето на некаква југословенска култура сепак придонеле да се елиминираат повеќето регионални разлики па така говорниот српскохрватски бил многу поунифициран во 1991 отколку во 1918 и во 1945 година. Лексичките варијации меѓу овие јазици изнесувала меѓу 3% и 7% (Sito Sučić 1996:13) и сите меѓу себе биле разбирливи, а дијалектите ги поминувале државните граници. Сите овие јазици што порано биле опфатени во српскохрватскиот јазик се словенски јазици и ѝ припаѓаат ја јужнословенската група на јазици (во која припаѓаат и словенечкиот, македонскиот и бугарскиот јазик). Меѓутоа трите главни дијалектчки групи се формирале во XIX век: штокавски, чакавски и кајкавски, врз основа на различните форми на зборот 'што' – односно *ча*, *што* и *кај*. Дополнително на ова штокавскиот има и источни и западни варијанти ('*екавска* и '*јекавска*' и '*икавска*') во кои самогласките се разликуваат. Така, на пример, во екавската варијанта (на пример, Србија) за млеко се вели *млеко*, во јекавската (на пример, Хрватска) *млијeko*, а во икавската (во Далмација) *млико*. Првата Југославија била политички резултат на неколкудецениско зреење на

југословенските идеали, иако во практика оваа држава била високо централизирана и под српска доминација. Во граматика од 1926 година, поддржана од државата, се вели дека „и покрај повеќе спротивставени тврдења, српскиот и хрватскиот јазик се еден ист јазик“. Во овој период дури и во Словенија имало такви што во својата поддршка на југословенството се залагале за приближување на словенечкиот јазик на српскохрватскиот. По Втората светска војна со Договорот од Нови Сад од 1954 година се вршела систематизација на српскиот и на хрватскиот јазик како еден јазик. Во шеесеттите години од XX век доаѓа до подем во хрватската лингвистичка свест под водство на Матица Хрватска и неделникот „Хрватски тједник“. Во 1971 година Матица Хрватска дури и предлага ако јазикот што се користи во ЈНА е „српскиот“, тогаш во морнарицата, со оглед на тоа дека 80% од Југословенската морнарица била во хрватските води, јазикот на командите да биде хрватски (Ramet 1992: 126).

Додека Тито бил жив, национализмот бил контролиран преку прочистување на партиските редови и отпуштање новинари. Тој некако се игнорирал и маскирал во име на „братството и единството“. Но по распадот на Југославија сè она што се криело со децении, целиот тој затскриен национализам и сите гревови направени во минатото излегоа на површина и уништија многу добри работи, особено во Босна и Херцеговина, каде што и се случија најголемите злосторства во име на нацијата, религијата и одмаздата (Carmichael, 2002).

По распадот на Југославија во 1991 година и прашањето на јазикот исплива на површина, а српскохрватскиот/хрватскохрватскиот исчезна. Владата на Фрањо Туѓман во Хрватска направи сè да го исчисти јазикот од странските зборови, особено од оние што може да се сметаат и за српски, слично на обидите на режимот на Павелиќ. Од друга страна, пак, во Босна, босанските Срби се обидуваа да го исчистат јазикот од зборови со турско потекло. Како доказ за промените што настанаа со војните и формирањето независни држави на територијата на поранешна Југославија е фактот дека Дејтонскиот мировен договор за Босна, што беше потпишан на крајот од 1995 година, е напишан на

англиски, босански, хрватски и на српски јазик. Така, денес во Република Српска се зборува 'српски' додека 'босански' и 'хрватски' се зборуваат на територијата на Федерацијата. А, всушност, сè до крајот на осумдесеттите години ретко се забележуваше некаква јазична разлика меѓу етничките и религиозните групи во Босна. Меѓутоа по распадот на Југославија етнички карактеристични одлики се бараа од секоја група, како што е, на пример, враќањето на фрикативното 'х' во босанскиот јазик и на тој начин зборот за кафе стана 'кахва' наместо *кава* или *кафа* (Isaković, 1993: 6). Војната успеа да го уништи деликатниот етнички соживот што постоеше во старата Босна.

Посткомунистичкиот национализам ги поседува сите елементи од сите националистички идеологии како и некои локални одлики. Режимот на Илиеску во Романија бил верзија на централизирана држава под водство на една партија, но без култот на личноста што постоел за време на Чаушеску. Босанските Муслимани, пак, се обидоа да го оживеат статусот на „први меѓу еднаквите“, што го уживаа за време на Османлиската империја, на што се спротивставија српските и хрватските екстремисти. Режимот на Слободан Милошевиќ во Србија се потпираше на корумпирани политички практики воспоставени уште во времето на комунизмот, додека тој самиот се здоби со моќ користејќи техники што беа карактеристични за фашистичките режими (митинзи на кои од секаде се носеа негови поддржувачи, емотивна реторика насочена против другите етнички групи во Југославија и сл.). Неговиот режим се потпираше на премолчена поддршка од црквата со тврдења дека сака да ги заштити српските манастири и гробови на Косово, и активна поддршка на културните националисти во Српската академија на науки и уметности. Во Хрватска, пак, владата на Фрањо Туѓман се карактеризираше со етничка нетолеранција, менување на речникот, непотизам, употреба на сила во име на „моралното право“, провокативно користење усташки (фашистички) симболи и ублажување и игнорирање на тој дел од својата историја (Carmichael, 2002).

Турција (европскиот дел). Она што денес претставува современа Турција, било само дел од мултиетничката Османлиска империја во која иако била контролирана од Турците, идеите за турски национализам и етничка

припадност играле мала улога. Со векови во рамките на Империјата најважниот елемент на идентификација на луѓето била верата, па така предците на денешните Турци себеси се гледале прво како муслимани, потоа како граѓани на Османлиската империја и дури на крај како Турци. Во рамките на Османлиската империја јазичите и етничката припадност биле помалку важни од религијската. Муслиманите биле привилегираната каста, додека христијаните и Евреите, иако генерално биле третирани со одредено ниво на толеранција, сепак биле сметани за граѓани од втор ред. Оттука турскиот национализам како таков датира од XIX и XX век, а свеста за етничкиот наспроти религиозниот идентитет се развила во истиот период. Така, на пример, дури и во првите години од современата република говорителите на некој од словенските јазичи, на албанскиот или на арапскиот јазик, кои биле муслимани, биле прифаќани како Турци, додека христијаните и Евреите дури и да говореле турски, се сметале за турски граѓани, но никогаш за Турци (Lewis 1968: 357).

Што се однесува до самиот турски јазик, тој ѝ припаѓа на турската група на јазичи од алтајското семејство на јазичи, кои главно се зборуваат во Централна Азија. Како и во некои други земји и турскиот јазик бил предмет на обиди за лексичко и за други видови на 'прочистување'. Но за разлика на пример од Грција, Турците биле поуспешни во тоа, бидејќи нивната мотивација не била само чисто националистичка, туку и функционална во насока на креирање стандарден турски јазик, кој требало да биде поблизок на мнозинството од населението, а не само на одредени групи. Меѓутоа измените биле толку обемни што пишаниот турски јазик од пред шеесет и повеќе години може да е релативно неразбирлив за помладите говорители на турскиот јазик. Националистичката мотивација се гледа во фактот дека тие претставувале важен дел на движењето за модернизација и секуларизација на турската држава формирана во 1920 година, а под водство на Кемал Ататурк, кој сакал да ја изгради по моделот на западните европски нации, со развивање национална свест кај населението. Како дел од истите напори со владин указ од 1929 година го вовеле и латинското писмо, кое го заменило арапското што претходно се користело. Негувањето на чувството на припадност на турската

нација честопати доаѓало во судир со постарите и поконзервативни идеи на поширокиот исламски идентитет, а укинувањето на арапското писмо и на арапските зборови се многу симболични потези во оваа смисла (Trudgil, 2002).

Грција. Прашањето на јазикот и на национализмот во Грција е поврзано со историјата на современата грчка нација. За време на Османлиската империја Грците доминирале во администрацијата, црквата, а грчкиот станал и лингва франка во деловите од Балканот што биле под османлиска власт. Грчката култура генерално била многу влијателна и ценета, и прифатена од сите христијани на Балканот. Во тоа време многу од луѓето што живееле на Балканот, без разлика на нивната национална припадност и мајчин јазик, ја имале усвоено грчката култура и се сметале за Грци, зашто за нив религијата и културата биле многу поважни од сè друго. Така, во тоа време многумина од оние што се декларирале себеси за Грци, всушност и не биле тоа, барем не според денешното сфаќање за националната припадност (Roudometof, 1998).

Грчкиот јазик е единствениот преживеан член на хеленистичката група од семејството на индоевропски јазици, иако всушност и не се знае дали имало други јазици што ѝ припаѓале на оваа група. Меѓутоа она што е познато е тоа дека старите грчки дијалекти во далечното минато биле предмет на усогласување што довело до формирање заеднички јазик за комуникација на Грците во времето на хеленизмот. Од старогрчкиот јазик се немаат развиено повеќе други јазици за разлика, на пример, од латинскиот јазик. Единствениот потомок од старогрчкиот јазик е современиот грчки јазик. Грчкиот јазик нема сродни јазици и не претставува дел од дијалектички континуум што би вклучувал и други јазици. Статусот на современиот грчки јазик како еден вид независен јазик сигурно дека игра улога во грчкиот национализам и грчкиот идентитет. Денес прашањето за етничката припадност на оние на кои грчкиот јазик им е мајчин јазик не претставува некаков посебен проблем така што сите оние на кои мајчин јазик им е грчкиот, било да се државјани на Грција или живеат на друго место (како, на пример, Кипар, Италија, балканските земји, Египет, Турција, Австралија, Северна Америка итн.) се Грци. Посебната грчка азбука претставува уште еден фактор во зајакнувањето на начинот на кој

Грците се гледаат себеси, како и јазик кој е евидентно и недвосмислено посебен од другите народи и јазици. Меѓутоа во реалноста недвосмислената идентификација на етничката припадност не секогаш ја споделуваат јазичните малцинства во Грција, на што ќе се осврнам нешто подолу во текстот.

Кога зборуваме за современиот грчки јазик, треба да споменеме дека по добивањето независност, долги години се водела еден вид борба околу стандардниот пишан јазик. Главната битка била меѓу *катаревуса* и *димотики*. Првиот претставува во голема мера вештачка форма на јазик, полн со хиперкорекции и лажни архаизми, но прочистен од странски особено од турски зборови и од регионални дијалектички одлики. Од друга страна, пак, димотики се засновал на народниот јазик што бил во секојдневна употреба. Битката меѓу

пред 1909	- само старогрчки;
1909-1917	- само катаревуса;
1917-1921	- димотики само во основните училишта;
1921-1923	- само катаревуса;
1923-1935	- димотики само во основните училишта;
1935-1936	- само катаревуса;
1936-1964	- димотики само во основните училишта;
1964-1967	- само димотики;
1967-1976	- само катаревуса;
1976 -	- само димотики.

овие два говора главно се одвива во текот на XX век кога постојано се менувала нивната позиција во зависност од тоа кој од нив бил во службена употреба пред сè во училиштата. Прашањето на катаревуса и димотики е тесно

поврзано и со национализмот. Катаревуса, кој се врзува со ерата на античкото грчко минато и во рамките на кој постои обид да се отстранат сите лексички знаци на понижувачкиот период од турското колонијално владеење, во главите на многу Грци отсекогаш се поврзувал на симболичен начин со хеленизмот, монархијата, православието и десничарската политика. Од друга страна, пак, димотики се врзува за републиканството, демократијата и левичарската политика (Trudgil, 2002).

Грчката православна црква исто така овде игра важна улога. Во текот на повеќевоковната муслиманско-турска окупација, црквата играла водечка улога како единственото организирано тело што можело да делува како симбол на грчкиот идентитет и отпор, но и како чувар на грчката култура и националност. Притоа катаревуса бил многу поблизок на јазикот на светите книги и црковните богослужби отколку димотики и секој напад на катаревуса се сметал за напад на

црквата. Оттука поддршката на димотики можела да биде протолкувана за непријателство кон христијанството, предавство на нацијата и поддршка на панславизмот (Trudgil, 2002).

Малцинствата во Грција. Современа Грција отсекогаш била повеќејазична земја. За жал, точни податоци за ова тешко можат да се добијат поради фактот што во грчкиот попис од 1951 година немало прашање за јазикот, како и поради извитоперувањето на некои научни истражувања во корист на грчкиот антимаљцински национализам. Во контекст на современата грчка историја – етничкото чистење на Грција, Бугарија и на Турција во 20-тите години од XX век, фиксирањето на постојните граници дури во 1947 година, конфликтот околу Кипар, случувањата во поранешна Југославија – многу грчки автори не успеваат да постигнат објективност во однос на прашањето на јазичните и етничките малцинства. Наспроти ова Грците себеси се сметаат и се претставуваат како земја со практично идеална етничка, лингвистичка и религиозна хомогеност и единство. Секое споменување на другите етнички малцинства и нивните јазици се смета за непријателско, а написите и реториката на кои можете да наидете во Грција на оваа тема покажуваат мал или речиси никаков напредок од состојбите на почетокот од минатиот век. По ова прашање околу односот на Грција кон малцинствата се имаат огласено многу невладини и меѓународни организации какви што се Обединетите нации, Хелсиншката федерација за човекови права, Хјуман рајтс воч²² и Стејт департманот на САД²³, кои укажуваат на лошиот третман, на пример, на македонското и на турското малцинство и одбивањето на грчките власти да соработуваат со европските и со другите меѓународни тела по прашањата поврзани со правата на малцинствата и воопшто да признаат дека во Грција живеат и други националности покрај грчката, кои се одликуваат со сопствен јазик, култура па и религија. Досега единствено што признаваат е постоењето на религиозни малцинства што значи дека признаваат постоење на муслиманско малцинство, но не и турско национално малцинство. Исто така,

²² <http://www.hrw.org/reports/pdfs/g/greece/greece945.pdf>

²³ Извештај на Стејт департманот на САД за човековите права во Грција за 2013 година <http://www.state.gov/documents/organization/220496.pdf>

постојат и неколку пресуди на Европскиот суд за човекови права против Грција поради нивниот однос кон турското, македонското и кон ромското малцинство²⁴.

Меѓутоа во реалноста, во Грција покрај Грците живеат уште македонско, турско, албанско, влашко, бугарско и ерменско малцинство, а во минатото имало и големо еврејско малцинско, кое зборувало ладински, но кое за време на Втората светска војна било речиси целосно истребено. Притоа односот на грчките националисти кон Власите и кон Албанците е нешто поумерен за разлика од оној кон Македонците и кон Турците. Влашкото малцинство како и во другите земји така и во грчкото општество е длабоко интегрирано, при што многумина од нив и не ја нагласуваат својата различност. Кога зборуваме за нив, треба да спомнеме дека отсекогаш постоела дилемата за нивното потекло и поврзаност со Романците и дали влашкиот е навистина дијалект на романскиот јазик или станува збор за посебен јазик. Ова прашање различно се толкува од различни луѓе дури и меѓу самите Власи, но и се злоупотребува. Притоа грчките националисти главно го поддржуваат ставот дека Власите немаат никаква врска со Романците. Ставот кон албанското автохтоно²⁵ малцинство во Грција по многу нешта е многу сличен на оној кон Власите, во смисла дека нивното чувство за посебен идентитет е слаб, како и нивната поврзаност со Албанија. Сите тие се христијани, што помага во нивната идентификација со грчката култура и општество. Она што е интересно во нивниот случај е и фактот дека Грците албанскиот јазик што тие го зборуваат, го освојуваат како *арванитика* (наместо *алваника* што на грчки значи албански), а самите Албанци ги нарекуваат Арванити. Всушност, како и во случајот со Власите на овој начин сакаат да го прикажат *арванитика* како посебен, автономен јазик, кој иако не е грчки, тој претставува 'јазик од Грција' – а не дијалект на албанскиот, националниот јазик на една соседна земја. Турското малцинство пред размените на населението било многу побројно, но денес тоа е главно концентрирано во западна (грчка) Тракија. Само овде за разлика од

²⁴ Sidiropoulos and Others v. Greece; Bekir-Ousta and Others v. Greece; Emin and Others v. Greece; Tourkiki Enosi Xanthis and Others v. Greece.

²⁵ Автохтоно во смисла на Албанци кои се староседелци во Грција, а кое не ги опфаќа многубројните економски емигранти од Албанија.

другите грчки малцинства, тие имаат заштитен статус со право да ја практикуваат сопствената религија и да го користат сопствениот јазик, дури и во образовниот систем како резултат од Договорот од Лозана. Тие исто така избираат членови како свои претставници во националниот парламент во Атина. Турско малцинство има и на островите Кос и Родос, но тие не се официјално признати (Trudgil, 2002).

Но се чини дека односот на Грција е најостар и национализмот најсилен токму кон македонското малцинство и неговото право да го користи својот мајчин јазик. Тој однос оди толку далеку што македонското малцинство²⁶ го доживуваат како закана по територијалниот интегритет на Грција. Интересно е дека по завршувањето на Балканските војни и поделбата на територијата на која живеело македонското население меѓу Србија, Бугарија, Грција и Албанија со Договорот од Неји-сир-Сен од 1919 година, Грција презела обврска да ги штити правата на националните малцинства на нејзината територија, а во Договорот од Севр од 1920 година (кој никогаш не бил ратификуван) ветила дека ќе отвори училишта на јазиците на малцинствата. Во 1925 година грчката влада поднела до Лигата на народите, како доказ за отворените училишта, копии од буквар на 'словенски' јазик, меѓутоа овој толерантен однос траел кратко и во 30-тите години од XX век, под тоталитарната диктатура на Метаксас образованието на македонски јазик станало незаконско, како и употребата на македонскиот јазик во секакви цели па дури и дома. Луѓето биле казнувани па дури и затворани доколку биле пријавени дека зборувале на мајчин јазик. Македонските имиња им биле сменети со грчки. Треба да се спомене дека во периодот меѓу 1924 и 1935 година Комунистичката партија на Грција (ККЕ) ја поддржувала идејата за автономија или независност на Македонија, што предизвикало големо спротивставување и развивање сомнеж и непријателски однос кај политичката десница кон македонското население кое сè уште е живо. Откако на крајот од Втората светска војна партизаните ги ослободиле од германска окупација деловите од Грција каде што живееле Македонците,

²⁶ Секако тие го користат зборот население што зборува словенски јазик, бидејќи за нив Македонци се само Грците што живеат во Северна Грција, а македонски е дијалектот што тие го зборуваат.

почнал да се печати весник на македонски јазик, а се отвориле и училишта во кои се користел буквар на македонски јазик. За време на Граѓанската војна (1946-1949) во Грција, Македонците, разбирливо со оглед на репресијата што ја трпеле под режимот на Метаксас и поддршката што ја добиле од Комунистичката партија на Грција, застанале на страната на левичарската армија (Демократската армија на Грција) на ККЕ, во која со значителен процент учествувале токму македонските борци. Поради сето ова по поразот на левичарските сили последиците по македонското население биле ужасни и многу од нив биле протерани или избегале во тогашна Југославија и во некои други земји во Европа, но и во САД, Канада и во Австралија (Trudgil, 2002).

Денес Грција не го признава постоењето на македонското малцинство во Грција. Иако веќе не се прогонувани како во минатото, сепак многу од нив избегнуваат да говорат на македонски во јавност, а партијата Виножито²⁷ (формирана во 1994 година), која се декларира како партија на Македонците, и нејзиното раководство постојано се изложени на притисок од властите, но и на директни напади од страна на грчките националисти²⁸.

За употребата на јазиците во Македонија ќе зборуваме подолу.

4.3. Интеркултурна комуникација

Кога зборуваме за *јазикот*, како универзален систем на знаци, средство за мислење и социјална комуникација; *комуникацијата*, како форма на вербално и невербално општење, интеракција на симболичко ниво, размена на информации меѓу луѓето со помош на знаци и симболи; и *идентитетот*, како припаѓање и поседување одредени особености и одлики (Коковиќ, 1997) неизбежно доаѓаме до интеркултурната комуникација и културниот контакт. *Интеркултурната комуникација* се однесува на средбата и разбирањето меѓу поединците и групите, кои се сфаќаат како носители на „туѓи“ и оттука спротивни

²⁷ <http://www.vinozito.org/>

²⁸ Инцидент при промоција на Виножито во Атина, „Утрински весник“, 3.6.2009; Грчките националистички кругови во директен напад на членовите на Виножито, Канал 5, 8.3.2009

вредности и идентитети (Giordano, 2001). Додека на *културниот контакт* мора да се гледа како на траен процес на интеракција меѓу групите од различни култури (Fortis, 1936).

Интеркултурализмот претставува филозофија на размени меѓу културни групи во рамките на едно општество. Интеркултурализмот, интеркултурното разбирање претставува нова можност и чекор кон зближување и разбирање на различните луѓе и култури; отвореност за културите на другите, бидејќи кога еден човек е изложен на некој елемент од друга култура, започнува дијалог при што секој се труди да ја разбере културата на другиот, а ова најчесто значи и правење споредби. Интеркултурализмот, всушност, развива дијалог во обид да се пронајдат заеднички особини со културата на другите. Советот на Европа на интеркултурниот дијалог гледа како на отворена и на почит заснована размена на гледишта меѓу поединци и групи со различно етничко, културно, верско или лингвистичко потекло и наследство.²⁹ Интеркултурниот дијалог е од суштинска важност за политичката, општествената, културната и економската интеграција и кохезија на културно разновидните општества. Тој негува еднаквост и човечко достоинство, како и чувство на заедничка цел. Ваквиот дијалог има за цел да развие подлабоко разбирање на различните гледања и практики, зголемување на соработката и учеството (или слобода во изборот), како и личен раст и трансформација, толеранција и почитување на 'другиот'. Универзалните вредности што ги поддржуваат ЕУ и Советот на Европа се во сржта на интеркултурниот дијалог. Различни држави промовираат интеркултурни политики во чии рамки се обидуваат да охрабрат социјализација на граѓаните со различно потекло, вклучително и емигрантите.

Интеркултурализмот претставува нова можност и чекор кон зближување и разбирање на различни луѓе и култури. Треба да се стреми кон интеркултурно заедништво, каде што различните групи ќе упатуваат едни на други заради заедничка цел (Коковиќ, 1997). Поборниците на интеркултурализмот сметаат

²⁹ Council of Europe, *White Paper on Intercultural Dialogue: Living Together as Equals in Dignity*. Strasbourg, June 2008

дека сите култури се еднакво важни и се обидуваат да изнајдат начини и можности за нивен рамноправен дијалог, но притоа да се избегне секако чувство на мешање и губење на културниот идентитет.

Интеркултурализмот се разликува од *мултикултурализмот*, кој денес е толку популарен. За разлика од интеркултурализмот кој промовира дијалог и комуникација меѓу културите, мултикултурализмот се залага за општество кое им нуди правичен статус на одредени културни и религиозни групи, при што ни една култура не доминира над другите.³⁰ Меѓутоа терминот многу почесто се користи за да опише општество во кое опстојуваат повеќе различни култури покрај една доминантна култура на мнозинството.

Она што е добро кај мултикултурализмот е тоа што тој смета дека сите култури, начините на комуникација, изразување и идентификација на различните групи, покрај оние на доминантната група, заслужуваат одредена автономија. Во една мултикултурна рамка сите култури се почитуваат и сите култури се еднакви. Групите се слободни да ги изразат своите културни одлики, а доминантните групи треба да покажат посебна почит за малцинските групи. Главните одлики на едно мултикултурно општество се толеранција и разновидност. Аналогијата што честопати се користи е дека мултикултурализмот претставува „чинија со салата“ каде што секој од различните видови зеленчук употребени во салатата си ги задржува сопствените карактеристики, сопствениот единствен вкус, идентитет. Кај мултикултурализмот културите се фиксни ентитети што постојат едни покрај други (Asherson, 2004).

Всушност, кога зборуваме за мултикултурализмот првите зборови што ни паѓаат на ум се „разновидност“, „отвореност“ и „толеранција“. Постојано слушаме за нив како добра, позитивна работа, како богатство на едно општество, но дали навистина секој израз на разновидност, отвореност и толеранција е добра работа. Тие можат да значат многу нешта, но можеби сепак треба да се сфатат и да се ограничат со позитивни вредности.

³⁰ Исто

Она што сакаме овде да посочиме е дека „отвореноста“ што либералните општества со право ја негуваат, не е безрезервна отвореност за *сите* можни гледишта, ставови, обичаи. Таа не е слепа за вредностите. Едноставно во име на мултикултурализмот и почитување на различноста не можеме да прифатиме и да одобруваме, на пример, осакатување, убиства, малтретирање и многу други работи. Има една позната анегдотата со сер Чарлс Напиер, британски командант во Индија на почетокот на XIX век. Имено, кога му било кажано дека жртвувањето на вдовицата на погребната могила на нејзиниот сопруг е локален обичај што се негува и треба да се почитува, тој одговорил: „Во ред. А наш обичај е да ги бесиме луѓето што прават вакви нешта. Така што, вие слободно подгответе ја погребната могила, а моите луѓе покрај неа ќе изградат бесилки“³¹ (Napier, 1851).

Тоа што му недостасува на мултикултурализмот е она што се случува меѓу културите. Кои правила владеат во меѓусебните контакти меѓу културите што се дел од едно мултикултурно општество? Како се решаваат конфликтите меѓу луѓето од различни култури? Мултикултурализмот не ги нуди вистинските алатки за да се разберат овие проблеми и за да се решат. Проблемот на мултикултурализмот се јавува кога ќе најдеме на вакви проблеми како резултат на разликите меѓу различните култури. Дали да ги елиминираме разликите за да ги сочуваме групите или да ги елиминираме групите? На ова прашање нема еден единствен точен одговор. Зашто што, ако сакаме да ги сочуваме групите, во тој случај имаме сепаратистичко решение, но ако се одлучиме за елиминирање на групите, имаме асимилација.

Овие обиди за преод од мултикултурно кон интеркултурно општество се резултат на сè поголемата културна разновидност. Глобализацијата сè повеќе нè изложува сите нас на таа културна разноликост и ни ја прави подостапна, но сето ова бара стратегија што не претставува цел сама по себе, туку средство за создавање еднакви можности за успех и оптимално вклучување на малцинските култури. Интеркултурализмот треба да претставува чекор кон зближување и разбирање на различните луѓе и култури.

³¹ https://en.wikipedia.org/wiki/Charles_James_Napier

Остварувањето на интеркултурната комуникација ќе значи промовирање на целосното почитување на човековите права, демократијата и владеењето на правото. Таа е суштинска одлика на инклузивните општества, чија крајна цел е никој да не биде маргинализиран или дефиниран како аутсајдер. Интеркултурната комуникација се залага за интеграција и општествена кохезија и се обидува да се справи со општествената фрагментација.

Во овој контекст јазичната политика на земјата може да одигра значителна улога, затоа што познавањето на повеќе јазици значи и подобра комуникација меѓу заедниците; изучувањето на јазиците значи и запознавање со културата на заедницата чиј јазик се изучува; познавањето на јазиците значи и поблизок контакт на културите и интеракција наместо чисто постоење едни покрај други и нивно меѓусебно толерирање. Толеранцијата не е доволна ако се сака да се постигне општествена интеграција, општествена кохезија.

4.4. Општествена кохезија

Постои посебна дисциплина што се занимава со проучување на врската меѓу јазикот и општеството, позната како *социолингвистика*. Во рамките на социолингвистиката некои акцентот го ставаат на општеството, при што се опишува и анализира јазикот во општеството. Кај овој пристап се разгледува улогата и важноста на јазикот, јазиците и различните форми и видови комуникација во општеството. Други, пак, акцентот го ставаат на јазикот, при што се опишува и се анализира општеството во рамките на јазикот. Во овој случај се разгледува како родот, социјалната позиција, професијата, етничката или националната припадност, како и другите видови идентитет се обележани и изразени во тоа како зборуваме, читаме и пишуваме. Имено, јазикот нема само денотациска улога, која се однесува на процесот на пренесување на значење, упатување на идеи, настани или единки, кои постојат надвор од јазикот. Кога човекот се служи со јазикот неизбежно е говорителот да даде некакви сигнали што ќе ја откријат неговата социјална и лична заднина. Значи, јазикот ги открива

класата, статусот, регионот на потекло, родот, возрасната група и сл. Многу е тешко да се издвои општествениот аспект од јазикот. Евидентно е влијанието на општественото опкружување врз јазикот, неговата лексика, семантика, синтакса и сл., што може да се види од случаите кога имаме еден ист јазик што се развил во различни опкружувања. Но тука е и влијанието на јазикот врз општеството со оглед на неговата основна улога како средство за комуникација и меѓусебно разбирање. Гледаме дека јазикот и општеството не само што се отсликуваат едниот во другиот, туку тие понекогаш или често и се одредуваат еден со друг (Lo Bianco, 2007). Општествената кохезија како идеал и како проблем има импликации на јазичната политика и јазичната настава, односно активностите во кои изучувањето на јазиците е интегрирано во општествените активности насочени кон воспоставување кохезивни општествени односи меѓу групите. Токму во овој контекст можеме и да ја видиме улогата на јазикот во постигнувањето на општествената кохезија.

Традиционалната аспирација на повеќето национални држави била постигнување лингвистичка униформност и да бидат препознаени по својот културен континуитет и традиција. Идеалниот модел на нацијата бил оној во кој јазичните, културните и надворешните и внатрешните политички граници се поклопувале и во кои живееле граѓаните што зборувале иста јазична варијанта што имала статус на национален јазик. Оваа заедничка јазична форма била главното обележје на поврзување, обележјето на заедницата во комуникацијата (Lo Bianco, 2005). Меѓутоа, овој модел му припаѓа на минатото. Денес разновидноста е таа што го освојува целиот свет. Процесот на глобализација се интензивира, мобилноста на луѓето е многу поголема од кога и да било, а културната разновидност доминира во нашето секојдневие. Застареното верување дека социјалната кохезија ќе се постигне преку униформност веќе не важи. Ова е евидентно од примерите кога во речиси хомогени држави, меѓу луѓе што зборуваат ист јазик избувнувале граѓански војни. И обратно, верувањето дека повеќејазичноста е извор на конфликт, а во многу земји во кои се зборуваат дури и стотици различни јазици, причината за конфликти никогаш не бил јазикот туку најчесто религијата, политиката или економски причини.

Општествената кохезија не може да се оствари без да се земат предвид разликите, затоа што старата претпоставка дека општествената кохезија ќе се оствари преку униформност е погрешна (Lo Bianco, 2007).

Општествената кохезија, според сфаќањето на Советот на Европа, се однесува на капацитетот на општеството да обезбеди благосостојба за сите свои припадници, да се намалат разликите и да се избегне поларизација.³² Бариерите во комуникацијата честопати се закана по кохезијата на едно општество. Предрасудите се потхрануваат од незнаењето, а немањето заеднички јазик меѓу луѓето создава во суштина идеален терен во кој цути непознавањето на другите. Пречките во комуникацијата честопати придонесуваат за зголемување на социјалната исклученост на одредени групи во општеството (Butler, 2009). Едно кохезивно општество е општество на слободни поединци, кои заемно се почитуваат и кои се стремат за остварување на заедничките цели со демократски средства.

Во обидот за поврзување на општествената кохезија со изучувањето јазици важна улога игра јазичната политика. Досега државите го структурирале изучувањето на јазиците врз основа на три основни цели:

- консолидирање на националниот јазик како средство за комуникација во сите сфери, што не ретко значело и репресија на малцинските и регионалните јазици;
- очекување за масовно или универзално владеење на стандардните литературни форми (при што честопати само елитите ги владееле, а за масите образовните системи главно обезбедувале само основна или функционална писменост); и
- изучување само на престижните странски јазици заради културни, интелектуални и стратешки причини (Lo Bianco, 2007).

Но денес се верува дека јазичната политика може да ја поддржи општествената кохезија преку промовирање заеднички форми на комуникација, заштита на јазичните права на малцинствата и инвестирање во изучувањето

³² Council of Europe, *White Paper on Intercultural Dialogue: Living Together as Equals in Dignity*. Strasbourg, June 2008

јазични. А, јазичната политика може да ја поддржи општествената кохезија и во рамките на повеќејазичноста на три начини: прво, преку промовирање заеднички форми на комуникација; второ преку обезбедување на јазичните права за сите малцинства; и трето, преку инвестирање во образование на сите јазични со активности што промовираат заеднички идентитет, заеднички активности и заедничка продуктивна свест (Lo Bianco, 2007).

Секако дека за општествена кохезија не е доволна само добра јазична политика, ако не се работи и на другите сфери на општеството, доколку постои нееднаквост, дискриминација и отуѓување. Но образовните системи и изучувањето на јазичните напоредно со културата се меѓу ретките места во нашите сложени општества во кои сите припадници на нашите општества се собираат без разлика на различностите.

5. Анализа и толкување на резултатите од истражувањето

5.1. Употребата на јазиците во Европската унија

5.1.1. Јазичната политика на Европската унија

Почитувањето на јазичната и културната разновидност е заштитен знак на Европската унија. Тоа е вградено во Европската повелба на основните права усвоена од лидерите на ЕУ во 2000 година (Official Journal C 364, 18/12/2000).

Јазикот што го зборуваме помага во дефинирањето на тоа кои сме. ЕУ го признава ова право на идентитет и активно ја промовира слободата да се зборува и да се пишува на сопствениот јазик напоредно со работата на остварувањето на основната цел за поблиска интеграција меѓу земјите-членки. Сето тоа е во духот на мотото на ЕУ „Обединети во разновидноста“. Европската унија оди и чекор понатаму, со тоа што ги охрабрува своите граѓани да учат јазици затоа што тоа овозможува подобра меѓусебна комуникација и поголема мобилност, а со тоа и подобра можност за вработување, не само во сопствената земја туку и во други земји. Познавањето јазици исто така значи и унапредување на меѓукултурните контакти, заемно разбирање и директна комуникација меѓу граѓаните во сè поразновидната Унија.

Јазиците значат и бизнис. Студија спроведена за Европската комисија покажала дека компаниите во ЕУ можат да изгубат работа поради непознавање на одреден јазик. Имено, за да се подобрат извозните можности се препорачува компаниите:

- да заземат стратешки пристап кон повеќејазичната комуникација;
- на пазарите за извоз да назначат луѓе на кои јазикот на кој се комуницира им е мајчин;
- да регрутираат персонал со јазични вештини и дополнително да ги развијат тие вештини;

- да ангажираат преведувачи и толкувачи³³.

Од 2007 година програмите за промовирање на изучувањето на јазиците имаат за цел:

- да се охрабруваат луѓето да учат јазици на сите образовни нивоа и на секоја возраст во текот на нивниот работен век;
- да се подобри пристапот до ресурси за изучување јазици во цела Европа;
- да се развијат и да се рашират иновативни наставни техники и добри практики;
- да се обезбеди доволно широк опсег на алатки за учење достапни на оние што учат јазици;
- да се подигне свеста за важноста на повеќејазичноста како клучна економска и социјална предност.

ЕУ има формална одговорност да ја почитува лингвистичката и културната разновидност на своите граѓани. Ова го прави на неколку начини:

- го почитува правото на своите граѓани да зборуваат и да пишуваат на сопствениот јазик и ова право е проширено и на нивната комуникација со институциите на ЕУ;
- го поддржува користењето на регионалните и на малцинските јазици без разлика дали овие јазици се службени јазици на ЕУ или не;
- активно промовира изучување на јазиците и повеќејазичност како средства за лично надградување на граѓаните на ЕУ и како средства за креирање работни места и пораст на стопанството на ЕУ³⁴.

Повеќејазичноста е дел од политиките, законодавството и практиките на Европската унија уште од времето на Договорите од Рим. На почетокот таа се однесувала само на јазичниот режим што бил воспоставен за европските институции, вклучително и нивните контакти со властите и граѓаните на земјите-членки. Целта била на граѓаните да им се овозможи лесна комуникација на

³³ Speaking for Europe, Languages in the European Union (2008), Directorate General for Communication, Publications

³⁴ Europa.eu/languages/en/home

мајчин јазик со институциите и лесен пристап до законите на Европската унија за да можат да бидат дел од европскиот проект без да имаат јазични пречки.

Основните начела што се наоѓаат во срцевината на јазичната политика се дека граѓаните на ЕУ треба:

- да можат да придонесат кон градењето на ЕУ,
- да бидат информирани за тоа што ЕУ работи во нивно име,
- да имаат пристап до правото на ЕУ на јазик што го разбираат.

Всушност и со првата регулатива³⁵ што ја има усвоено Советот на европската економска заедница (15 април 1958) се потврдува еднаквоста на службените јазици на земјите-членки и нивниот статус како официјални и работни јазици на европските институции. Согласно со неа, законодавството мора да биде објавено на службените јазици на сите земји-членки, а комуникацијата на граѓаните со нејзините институции да може да се одвива на еден од службените јазици по нивен избор. Оваа регулатива се дополнува со секое проширување на Унијата. Таа се заснова на членот 217 од Договорот за формирање на Европската заедница, а сè започнало со четири јазици (холандски, француски, германски и италијански јазик), за денес да брои **24 службени јазици**: англиски, бугарски, германски, грчки, дански, естонски, ирски, италијански, летонски, литвански, малтешки, полски, португалски, романски, словачки, словенечки, унгарски, фински, француски, холандски, хрватски, чешки, шведски и шпански. Според оваа регулатива, сите јазици на ЕУ се и работни јазици и „документите што една земја-членка или лице што подложи на јурисдикцијата на земја-членка ги испраќа до институциите на Заедницата, можат да бидат напишани на некој од службените јазици, по избор на испраќачот“. Одговорот ќе биде подготвен на истиот јазик. Исто така „регулативите и другите документи од општа примена ќе бидат изготвени на

³⁵ Регулотивата број 1 од 1958 година (<http://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/PDF/?uri=CELEX:01958R0001-20130701&qid=1408533709461&from=EN>)

дваесет и четирите службени јазици“,³⁶ а и *Службениот весник на Европската унија* се печати на сите 24 службени јазици.

Во овој контекст можеби треба да напоменеме дека бројот на земји-членки на Европската унија го надминува бројот на службени јазици, бидејќи неколку од јазиците се користат во две или во повеќе земји (на пример англиски, француски, грчки, германски и др.). Меѓутоа во Европската унија имаме и случаи каде што не сите национални службени јазици имаат статус на службени јазици во ЕУ. Како што е случајот, на пример, со луксембуршкиот јазик, кој стана службен јазик на Луксембург во 1984 година, и турскиот јазик, кој е еден од службените јазици на Кипар.

Листа на службени јазици и јазици што се зборуваат во земјите-членки на Европската унија

Земја	Национални и регионални службени јазици	Други јазици што се зборуваат
Австрија	германски - национален службен јазик словенечки - регионален службен јазик во Каринтија хрватски и унгарски - регионален службен јазик во Бургенланд	
Белгија	фламандски - национален службен јазик француски - национален службен јазик германски - регионален службен јазик	
Бугарија	бугарски - национален службен јазик	Турски
Хрватска	хрватски - национален службен јазик	
Кипар	грчки - национален службен јазик турски - национален службен јазик	
Чешка	чешки - национален службен јазик	
Данска	дански - национален службен јазик	германски
Естонија	естонски - национален службен јазик	руски, украински и фински
Финска	фински - национален службен јазик шведски - национален службен јазик сами - регионален службен јазик	руски
Франција	француски - национален службен јазик	
Германија	германски - национален службен јазик	дански, лужичкосрпски,

³⁶ Регулативата број 1 која ги утврдува јазиците што ќе се користат во Европската економска заедница

		фризиски
Грција	грчки - национален службен јазик	турски
Унгарија	унгарски - национален службен јазик	германски, романски
Ирска	ирски (гаелски) - национален службен јазик англиски - национален службен јазик	
Италија	италијански - национален службен јазик	француски, германски, словенечки
Летонија	летонски - национален службен јазик	литвански, руски
Литванија	литвански - национален службен јазик	полски, руски
Луксембург	луксембуршки - национален службен јазик (се користи во секојдневниот говор) француски - национален службен јазик германски - национален службен јазик	
Малта	малтешки - национален службен јазик	англиски
Холандија	холандски - национален службен јазик фризиски - регионален службен јазик	
Полска	полски - национален службен јазик	
Португалија	португалски - национален службен јазик	
Романија	романски - национален службен јазик	унгарски, германски
Словачка	словачки - национален службен јазик унгарски - регионален службен јазик	русински, чешки
Словенија	словенечки - национален службен јазик унгарски - регионален службен јазик италијански - регионален службен јазик	
Шпанија	шпански - национален службен јазик каталонски - регионален службен јазик, галициски - регионален службен јазик баскиски - регионален службен јазик	
Шведска	шведски	сами и фински
Обединетото Кралство	англиски - национален службен јазик велшки - регионален службен јазик шкотски (гаелски) - регионален службен јазик	
Извор: Ethnologue, ISO Country Names (ISO 3166-1), ISO Languages Names (ISO 639-1), CIA World Factbook and others.		

Законите и документите од јавен интерес и важност се преведуваат на сите 24 јазици, меѓутоа тоа опфаќа само мал дел од целокупната работа на институциите на ЕУ. Други документи, како, на пример, кореспонденцијата со националните власти, одлуки што се однесуваат на конкретен поединец или тело и сл., се преведуваат само на потребните јазици. На институциите на ЕУ, за нивните интерни потреби, со закон им е дозволено да изберат кој јазик ќе го

користат. Така, на пример, Европската комисија во својата интерна работа користи три јазици, англиски, француски и германски јазик, а другите јазици ги користи само кога дава јавни информации и за комуникациски цели. Европскиот парламент, од друга страна, има членови на кои работните документи им се потребни на нивните сопствени јазици, така што нивниот проток на документи е во целост повеќејазичен од самиот почеток.

Во рамките на Европската комисија функционираат два генерални директорати, Генерален директорат за превод (Directorate General for Translation) и Генерален директорат за толкување (Directorate General for Interpretation). Професионалните преведувачи и толкувачи гарантираат дека комуникацијата и одлучувањето ќе се одвиваат на демократски и на транспарентен начин. Преведувачите и толкувачите им овозможуваат на делегатите да ги бранат интересите на своите земји на мајчин јазик, но и да комуницираат со другите делегати. Тие исто така им го гарантираат и правото на граѓаните да комуницираат со институциите и да имаат пристап до одлуките и документите на јазикот што ним им е најблизок.

По Договорот од Мастрихт (1992), промовирањето на изучувањето на јазиците и индивидуалната повеќејазичност, при што акцентот беше ставен врз јазичната разновидност, стана камен-темелник на образовната политика на ЕУ. Притоа во деведесеттите години од XX век Заедницата се фокусираше на изучувањето на службените јазици³⁷, меѓутоа првата деценија од новиот век беше обележана со воведување политика на инклузивно јазично образование, насочена кон промовирање на изучувањето на сите јазици, регионалните јазици, светските јазици и јазиците на малцинствата и мигрантите. На изучувањето на јазиците почнува да се гледа како на фактор што може да придонесе кон

³⁷ Види: Council of the European Union (1995) Council Resolution of 31 March 1995 on improving and diversifying language learning and teaching within the education systems of the European Union. Document 395Y0812(01). Official Journal C 207, 12/08/1995:0001-0005; Council of the European Union (2007) Council Resolution of 16 December 1997 on the early teaching of European Union languages. Official Journal 98 C 01/03/1998:2-3; European Commission (1995) White Paper on Education and Training – Teaching and Learning: Toward the Learning Society, 47-49.

остварување економски пораст и општествена кохезија, а не само индивидуален напредок.³⁸

Хосе Мануел Баросо, кој на функцијата претседател на Европската комисија беше од 2000-2014 година, одлучи „повеќејазичноста“ како надлежност да му ја додели на еден од членовите на Комисијата, кој го направи одговорен меѓу другото и за повеќејазичност во образованието и во културата, за толкување, превод и издаваштво, со што беше означен почетокот на развивањето кохерентна и сеопфатна јазична политика на ЕУ. Повеќејазичноста и развивањето на таква политика доби посебен импулс кога на 1 јануари 2007 година се креираше посебен ресор за повеќејазичност и новиот комесар Леонард Орбан беше назначен за комесар за повеќејазичност.

Во 2005 година Европската комисија усвои *Нова рамковна стратегија за повеќејазичност*³⁹, со која ја реafirмираше вредноста на јазичната разновидност и се посочи потребата од поширока политика за унапредување на повеќејазичноста. Во заклучокот на овој документ се вели дека „Комисијата смета дека состојбата може и мора да се подобри и затоа апелира до земјите-членки да преземат дополнителни мерки за промоција на широко распространета повеќејазичност и негување на општество што ги почитува сите јазични идентитети на граѓаните“. Во овој документ се наведува дека Комисијата треба да формира и Група на високо ниво за повеќејазичност (High Level Group on Multilingualism), составена од независни експерти за да помогнат во

³⁸ European Council (2002) Presidency Conclusions. Barcelona European Council – 15 and 16 March 2002, 19; Decision No 1934/2000/EC of the European Parliament and of the Council of the European Union (2000) Decision No 1934/2000/EC of the European Parliament and of the Council of 17 July 2000 on the European Year of Languages 2001 (2000). Official Journal of the European Communities L 232/1, 14/09./2000:1-5; Council of the European Union (2002) Council Resolution of 14 February 2002 on the promotion of linguistic diversity and language learning in the framework of the implementation of the objectives of the European Year of Languages 2001. Official Journal of the European Communities, 2002 C 50, 23/02/2002:1-2; European Parliament and Council of the European Union (2006) Recommendation of the European Parliament and of the Council on key competences for lifelong learning (2006/962/EC). Official Journal of the European Union, L 394:13-18; European Commission (2003) Communication from the Commission to the Council, the European Parliament, the Economic and Social Committee, and the Committee of the Regions: Promoting Language Learning and Linguistic Diversity: An Action Plan 2004-2006, COM(2003) 449 final; European Commission (2005) Communication from the Commission to the Council, the European Parliament, the European Economic and Social Committee and the Committee of the Regions: A New Framework Strategy for Multilingualism, COM(2005) 596 final.

³⁹ 2005 Commission communication: *A new framework strategy for multilingualism* (COM(2005) 596).

анализата на напредокот постигнат од земјите-членки и за да обезбедат поддршка и совети во развивањето иницијативи и идеи во сферата на повеќејазичноста. Од работата на оваа Група на високо ниво произлезе Конечниот извештај⁴⁰ што беше објавен во 2007 година.

Во овој Извештај групата од експерти се има осврнато на неколку клучни области тесно поврзани со повеќејазичноста: стратегии за промовирање на изучувањето на јазиците (подигнување на свеста и мотивацијата), јазиците и медиумите, јазиците во бизнисот, толкувањето и преводот, и регионалните или малцинските јазици. Извештајот во своите заклучоци и препораки става акцент на поттикнувањето на изучување јазици како суштински фактор за интеграција и интеркултурна комуникација, како меѓу различните народи во рамките на ЕУ, така и меѓу различните заедници во самите земји-членки. Исто така се нагласува дека регионалните и малцинските јазици се составен дел од европската јазична и културна разновидност, кои треба да се поддржат и унапредат.

По стратегијата од 2005 година, во 2008 година беше усвоена нова стратегија, *Повеќејазичноста: богатство за Европа и заедничка заложба*⁴¹, која се надгради на таа од 2005 година во врска со повеќејазичноста. Во овој документ, меѓу другото, се посочува дека новиот пристап кон управувањето со светот што се глобализира, се фокусира на клучните начела за можностите, пристапот и солидарноста, а во повеќејазичноста на Европската унија тоа значи дека: 1) секој треба да добие шанса соодветно да комуницира, со цел да го оствари својот потенцијал и до максимум да ги искористи можностите што му ги нуди современа и иновативна ЕУ; 2) секој треба да има пристап до соодветна јазична настава или до други средства што овозможуваат комуникација за да нема несоодветни лингвистички пречки во животот, работата или комуникацијата во ЕУ; 3) во духот на солидарноста дури и оние што можеби не можат да учат други јазици треба да добијат соодветни средства за комуникација, со што ќе им се обезбеди пристап до повеќејазичната средина.

⁴⁰ EC High Level Group on Multilingualism: Final Report (2007)

⁴¹ 2008 Commission communication: *Multilingualism: an asset for Europe and a shared commitment* (COM(2008) 566).

Стратегијата се надоврзува на Акцискиот план насловен како „Унапредување на изучувањето на јазици и на јазичната разновидност“, а усвоен во 2003 година, кој ги утврдува мерките со кои требало да се поддржат иницијативите што се спроведувале на локално, регионално и на национално ниво, а кои биле дизајнирани да им ги доближат бенефициите од изучувањето на јазици на сите граѓани; да се подобри квалитетот на наставата по јазици на сите нивоа; и да се придонесе кон прифаќање на јазичната разновидност, градење заедници наклонети кон изучување на јазиците, како и олеснување на процесот на изучување на јазици во Европа.

Во Резолуцијата на Советот од 21 ноември 2008 година за европската стратегија за повеќејазичност⁴² се повикуваат земјите-членки и Комисијата во рамките на своите сфери на надлежност 1) да промовираат повеќејазичност во насока на јакнење на општествената кохезија, интеркултурниот дијалог и европската изградба; 2) да го зајакнат изучувањето на јазици на државно ниво; 3) подобро да ја промовираат повеќејазичноста како фактор што придонесува за поголема конкурентност на стопанството, мобилноста на работната сила и поголеми шанси за вработување на луѓето; 4) да промовираат јазична разновидност и интеркултурен дијалог преку унапредување на помошта преку превод, со цел да се поттикне циркулацијата на дела и ширењето на идеи и знаење во Европа и во целиот свет; и 5) да ги промовираат јазиците на ЕУ низ целиот свет.

Денес прашањето на јазиците и повеќејазичноста е под ресорот на Комесарот за образование, култура, млади и спорт, и Генералниот директорат за култура и образование. Активностите на овој Директорат на полето на јазиците се засноваат на Соопштението за повеќејазичност (COM(2008) 566) и Стратегијата за образование и обука до 2020 (ET2020). Директоратот има два вида обврски во однос на јазиците: да го поддржи изучувањето на јазиците во Европа, како и да промовира јазична разновидност. Конкретно ова вклучува развивање политика заснована на докази и управување со иницијативите што ги поддржуваат јазиците низ цела Европа, главно преку програмите на Еразмус. И

⁴² Council Resolution on a European strategy for multilingualism (2008/C 320/01).

притоа, за сите овие активности, со оглед дека Европската комисија одговара пред Европскиот парламент, конкретно за политиките и активностите за унапредување на изучувањето на јазиците и повеќејазичноста во ЕУ овој Генерален директорат одговара пред Комитетот за образование и култура.

5.1.2. Специјалните евробарометри на Европската комисија - Европејците и нивните јазици⁴³

Иако Европската унија има ограничено влијание врз јазичните и врз образовните политики, бидејќи тие се под надлежност на секоја поединечна земја-членка, таа презема повеќе чекори во насока на заштита на јазичната разновидност и унапредување на познавањето на јазиците, а во насока на поддршка на културниот идентитет и општествената интеграција и кохезија. А со оглед дека мобилната работна сила е клучот на конкурентноста на стопанството на ЕУ, граѓаните што говорат повеќе јазици имаат поголема шанса да ги искористат економските, образовните и професионалните можности што ги нуди Европската унија.

За потребите на својата јазична политика, во нејзиното обликување и унапредување, Европската комисија спроведува низа активности, меѓу кои секако и Евробарометарот за Европејците и нивните јазици. Последниот ваков Евробарометар беше спроведен од TNS Opinion & Social Network во 27-те земји-членки на ЕУ од 25.2.2012 до 11.3.2012 година. Во негови рамки биле интервјуирани 26.751 испитаници од различни социјални и демографски групи директно, во четири очи, во домашни услови и на нивниот мајчин јазик во име на Генералниот директорат за образование и култура, Генералниот директорат за превод и Генералниот директорат за толкување. Во овој Барометар се вршат споредби со резултатите од претходниот Барометар спроведен во 2006 година.

Од собраните податоци од терен се извлечени, меѓу другото, и следниве ставови во однос на употребата на јазиците во земјите-членки на ЕУ и односот на нејзините граѓани кон познавањето и изучувањето на јазиците:

⁴³ European Commission, Special Eurobarometer survey 386, 2012; European Commission, Special Eurobarometer survey 243, 2006; European Commission, Special Eurobarometer survey 54, 2001

- за мнозинството Европејци нивниот мајчин јазик е еден од службените јазици во земјата во која живеат;
- нешто повеќе од половина Европејци (54%) можат да разговараат на најмалку еден дополнителен јазик, една четвртина (25%) говорат најмалку два дополнителни јазици, а еден од 10-мина (10%) познаваат најмалку три јазици;
- речиси сите испитаници во Луксембург (98%), Летонија (95%), Холандија (94%), Малта (93%), Словенија и Литванија (92%) и Шведска (91%) изјавиле дека можат да говорат најмалку уште еден јазик покрај мајчиниот. При споредбата со претходниот Евробарометар 243 од 2006 година, најголем пораст е забележан во Австрија (+16 процентуални поени и сега тој процент изнесува 78%), Финска (+6 поени – 75%) и Ирска (+6 поени – 40%);
- земјите во кои најмала е веројатноста испитаниците да говорат некој странски јазик се Унгарија (65% не зборуваат друг јазик), Италија (62%), Обединетото Кралство (61%), Португалија (61%) и Ирска (60%);
- на национално ниво англискиот е најшироко распространет странски јазик во 19 од 25 земји-членки, каде што не е службен јазик (овде не се вклучени Обединетото Кралство и Ирска);
- повеќето од испитаниците што говорат некој странски јазик сметаат дека го познаваат на ниво повисоко од основното;
- повеќето Европејци се изјасниле дека не изучуваат некој јазик активно и само мал процент од 14% се изјасниле дека продолжиле со изучување јазик неодамна;
- 88% од Европејците сметаат дека познавањето други јазици покрај мајчиниот е многу корисно, а две третини од Европејците (67%) сметаат дека англискиот јазик е еден од двата најкорисни јазици за нив лично;
- други јазици што ги сметаат за најкорисни се германскиот (17%), францускиот (16%) шпанскиот (14%) и кинескиот (6%);

- 98% од Европејците сметаат дека познавањето странски јазици е корисно за иднината на нивните деца и тука повторно англискиот е во водство пред другите;
- постои широк консензус (84%) дека сите во ЕУ треба да можат да зборуваат барем еден странски јазик, а 74% се согласуваат дека луѓето во ЕУ треба да зборуваат повеќе од еден јазик покрај мајчиниот јазик. Овие ставови се во согласност со визијата на ЕУ во врска со изучувањето на јазиците;
- повеќе од три четвртини (77%) од испитаниците сметаат дека подобрувањето на јазичните вештини треба да биде приоритет во рамките на јазичната политика;
- најчесто споменуваната пречка за изучувањето друг јазик е отсуството на мотивација (34%), а потоа следат немање време за учење (28%) и дека учењето јазици е скапо (25%);
- мнозинството Европејци (81%) се согласуваат дека сите јазици што се говорат во рамките на ЕУ треба да имаат еднаков статус.

Целта на оваа анкета била да ги испита ставовите и односот на Европејците кон повеќејазичноста. Притоа биле извлечени и следниве заклучоци:

1. Ставот на Европејците кон повеќејазичноста е крајно позитивен;
2. И понатаму треба да се работи на подобрување на степенот на познавање втор или повеќе јазици покрај мајчиниот јазик;
3. Забележан е пораст во однос на пасивното познавање друг јазик;
4. Постои интерес за изучување јазици, но исто така и пречки (субјективни и објективни) за тоа да се оствари;
5. Младите се тие што се повеќе вклучени во изучувањето и користењето други јазици.

5.1.3. Регионалните и малцинските јазици во Европа

Јазичната разновидност не ги опфаќа само 24-те службени јазици на ЕУ туку и нејзините регионални и малцински јазици, кои ги има повеќе од 60.

Постојат три генерално прифатени категории за регионални или малцински јазици:

- јазици што се специфични за одреден регион, а кои не се доминантен јазик во ни една земја на ЕУ (баскиски, бретонски, каталонски, фризиски, сардински и велшки);
- јазици што ги зборуваат населенија кои претставуваат малцинство во земјата-членка на ЕУ во која живеат, но кои се официјални јазици во друга земја-членка на ЕУ (германскиот во јужна Данска, францускиот во северна Италија, унгарскиот во Словачка);
- нетериторијални јазици, како оние на ромските или на еврејските заедници во ЕУ (ромски и јидиш).

Регионалните и малцинските јазици не ги вклучуваат јазиците што ги зборуваат емигрантските заедници во ЕУ. Овие јазици се сметаат за нехомородни јазици, немаат формален статус и не се формално признаени во земјите на ЕУ. Меѓутоа емигрантските заедници добиваат средства од ЕУ, преку социјалните програми и програмите за регионален развој, за своја подобра и полесна интеграција, како и во насока на одржување на своите културни и јазични корени напоредно со усвојувањето на јазикот и културата на својата нова татковина.

Европската унија работи на заштитата и негувањето на помалку употребуваните регионални и малцински јазици во ЕУ, меѓу другото и со финансиска поддршка на Европското биро за помалку употребувани јазици (EBLUL), формирано во 1982 година. Европското биро за помалку употребувани јазици покажа посебен успех во воспоставувањето комуникација, контакти и размени меѓу малцинските заедници, што резултираше со креирање силно лоби, кое одигра важна улога во убедувањето на европските политички структури да ја прифатат правната и политичката рамка за промовирање на помалку употребуваните јазици.

Во овој контекст неизбежно мораме да ја споменеме и Европската повелба за регионалните и малцинските јазици,⁴⁴ усвоена од Советот на Европа во ноември 1992, а која стапи на сила на 1 март 1998 година. Целта на оваа Повелба е да ги штити и да ги промовира историските регионални и малцински јазици во Европа и се однесува на јазиците што традиционално се користат од државјаните на земјите-членки, со што се исклучуваат јазиците на емигрантите, а кои значително се разликуваат од мнозинските или од службените јазици. Таа претставува културен инструмент, дизајниран да ги заштити малцинските и регионалните јазици како дел од културното наследство на целото население.

Повелбата ја промовира употребата на регионалните и на малцинските јазици во образованието и во медиумите, и се залага за нивна употреба во судството и администрацијата, општествено-економскиот живот и во културните активности. Земјите што ја потпишаа Повелбата морале да се согласат да ги воведат малцинските јазици, барем во минимумот области опфатени со претходно споменатите категории. Повелбата упатува и на недискриминаторски однос на законодавството во однос на употребата на малцинските јазици, но и тоа дека тоа треба да дава активна поддршка за нивното воведување, употреба и одржување.

Интересно е овде да се спомене и дефиницијата на Повелбата за тоа што се подразбира под „регионални и малцински јазици“:

„а) Под поимот ‘регионални или малцински јазици’ се подразбираат јазиците:

i) кои на територијата на една држава традиционално ги употребуваат државјани на таа држава, а кои претставуваат бројно помала група од останатиот дел на населението на државата; и

ii) кои се различни од официјалниот (официјалните) јазик (јазици) на таа држава.

Тој поим не ги вклучува ниту дијалектите на официјалниот (официјалните) јазик (јазици) на таа држава, ниту јазиците на мигрантите.

б) Под ‘територија на која се употребува регионален или малцински јазик’ се подразбира географска област во која тој јазик е средство за изразување на

⁴⁴ European Charter for regional and Minority Languages,
http://www.coe.int/T/E/Legal_Affairs/Local_and_regional_Democracy/Regional_or_Minority_languages/

определен број лица што го оправдува донесувањето одделни мерки на заштита и унапредување предвидени со оваа Повелба;

в) Под 'јазичи без територија' се подразбираат јазичите со кои се служат државјаните на државата, а кои се различни од јазикот (јазичите) на кој (кои) говори останатиот дел од населението на државата, но кои, и покрај тоа што се во традиционална употреба на територијата на државата, не можат да се однесуваат на некоја посебна нејзина географска област.⁴⁵

Од дефиницијата јасно се гледа дека Повелбата ги исклучува малцинствата што се резултат на имиграција и, пред сè, ги опфаќа автохтоните малцинства во земјите. Се чини дека сè уште нема услови ниту волја за ваков вид уредување на јазичите на мигрантите кај повеќето земји во Европа, но и пошироко, од повеќе различни причини во кои влегуваат секако покрај субјективните и објективни и организациски причини.

Главните цели и принципи на кои треба да се заснова политиката, законодавството и практиката на земјите-потписнички во однос на регионалните или малцинските јазичи на териториите на кои се говорат и според состојбата во која се наоѓа секој јазик се следниве:

- „а) признавање на регионалните или малцинските јазичи како израз на културното богатство;
- б) усогласување со географскиот простор на секој регионален или малцински јазик, но на начин што овозможува постојните или новите административни поделби да не претставуваат пречка за унапредувањето и развојот на таквиот регионален или малцински јазик;
- в) потреба од одлучна акција за развој на регионалните или на малцинските јазичи со цел тие да се сочуваат;
- г) олеснување и/или поттикнување на усното и писменото користење на регионалните или малцинските јазичи во јавниот и во приватниот живот;
- д) одржување и развој на односите меѓу областите што ги опфаќа оваа Повелба, меѓу групите што се служат со определен регионален или малцински јазик и другите групи во истата држава кои говорат на јазик користен во идентичен или сличен вид, како и воспоставување културни врски со други групи од државата, кои говорат на други јазичи;

⁴⁵ Европската повелба за регионални и малцински јазичи

- ѓ) обезбедување соодветни начини и средства за образование и изучување регионални или малцински јазици во сите степени;
- е) обезбедување услови за оние што не го познаваат регионалниот или малцинскиот јазик, а живеат во област во која тој јазик е во употреба, да го изучуваат, доколку тоа е нивна желба;
- ж) унапредување на изучувањето и проучувањето на регионалните или малцинските јазици на универзитетите и во соодветните установи;
- з) унапредување соодветни начини за транснационална размена во областите опфатени со оваа Повелба, а во врска со регионалните или малцинските јазици што се користат на идентичен или сличен начин во две или повеќе држави.⁴⁶

Досега Повелбата ја имаат потпишано 33 од вкупно 47 земји-членки на Советот на Европа, меѓу кои и Република Македонија (25.7.1996), а 25 ја имаат ратификувано. Република Македонија сè уште ја нема ратификувано оваа Повелба, главно заради политички причини. Интересно е да се спомене дека меѓу земјите што не ја имаат потпишано Повелбата се и нашите соседи Албанија, Бугарија и Грција, но исто така и Белгија, Естонија, Летонија, Литванија, Турција и други.

Држави	Потпишана	Ратификувана	Стапи на сила на	Р.	Д.	В.	Т.	К.	П.
Албанија									
Андора									
Ерменија	11.5.2001	25.1.2002	1.5.2002		X				
Австрија	5.11.1992	28.6.2001	1.10.2001		X				
Азербејџан	21.12.2001				X				
Белгија									
Босна и Херцеговина	7.9.2005	21.9.2010	1.1.2011		X				
Бугарија									
Хрватска	5.11.1997	5.11.1997	1.3.1998	X	X				

⁴⁶ Европската повелба за регионални и малцински јазици

Јазикот во функција на општествена интеграција во Европската унија

Кипар	12.11.1992	26.8.2002	1.12.2002		X				
Чешка	ноем.2000	15.11.2006	1.3.2007		X				
Данска	5.11.1992	8.9.2000	1.1.2001		X			X	
Естонија									
Финска	5.11.1992	9.11.1994	1.3.1998		X				
Франција	7.5.1999				X				
Грузија									
Германија	5.11.1992	16.9.1998	1.1.1999		X				
Грција									
Унгарија	5.11.1992	26.4.1995	1.3.1998		X				
Исланд	7.5.1999								
Ирска									
Италија	27.6.2000								
Летонија									
Лихтенштајн	5.11.1992	18.11.1997	1.3.1998		X				
Литванија									
Луксембург	5.11.1992	22.6.2005	1.10.2005						
Малта	5.11.1992								
Молдавија	11.7.2002								
Монако									
Црна Гора	22.3.2005	15.2.2006	6.6.2006						
Холандија	5.11.1992	2.5.1996	1.3.1998		X		X		
Норвешка	5.11.1992	10.11.1993	1.3.1998		X				
Полска	12.5.2003	12.2.2009	1.6.2009		X				
Португалија									
Романија	17.7.1995	29.1.2008	1.5.2008		X				
Русија	10.5.2001								
Сан Марино									
Србија	22.3.2005	15.2.2006	1.6.2006		X				

Словачка	20.2.2001	5.9.2001	1.1.2002		X				
Словенија	3.7.1997	4.10.2000	1.1.2001		X				
Шпанија	5.11.1992	9.4.2001	1.8.2001		X				
Шведска	9.2.2000	9.2.2000	1.6.2000		X				
Швајцарија	8.10.1993	23.12.1997	1.4.1998		X				
Република Македонија	25.7.1996								
Турција									
Украина	2.5.1996	19.9.2005	1.1.2006		X				
Велика Британија	2.3.2000	27.3.2001	1.7.2001		X		X		

Р.: резервираност - Д.: декларации - В.: власти - Т.: територијална примена - К.: комуникации - П.: приговор.

Нејзиното потпишување и ратификација одат бавно, затоа што за некои земји она што го бара оваа Повелба да се имплементира во однос на употребата на малцинските јазици оди подалеку од на што тие се подготвени да се согласат, иако нејзината Преамбула вели дека заштитата и поттикнувањето на регионалните и малцинските јазици не треба да биде на штета на официјалните јазици и потребата тие да се научат. Сè уште не е сосема јасно кои се ефектите од примената на оваа Повелба во различни земји, но факт е дека државите имаат доволно слобода во однос на активностите и обврските што ќе ги преземат, бидејќи минимумот на кој се обврзани е многу скромен. Повелбата главно е прифатена од земјите што и онака поддржуваат поголема автономија на регионалните групи (како, на пример, Шпанија и Велика Британија), а наиде на отпор во земји каде што сè уште постои голем степен на централизација (на пример Франција).

Откако Советот на Европа ја лансирал својата Повелба за регионални и малцински јазици во 1992 година, Европскиот парламент во целост ја поддржа, усвојувајќи Резолуција со која ги повикува земјите да ја потпишат за да се воспостави правна рамка за уредување на малцинските јазици. Кога во февруари 1994 година се гласаше за оваа Резолуција, таа доби масовна поддршка што навестуваше позитивни промени кај јавното мислење во однос на

јазичната разновидност. А промовирањето на употребата на регионалните и малцински јазици е дел од промовирањето и унапредувањето на правата на малцинствата во целост. Со оваа Повелба како и со Резолуцијата на Европскиот парламент се постигна голем напредок во оваа насока.

Всушност, активностите на Советот на Европа се засноваат на вредностите и правата за кои тој се залага, со посебен акцент на правото на образование, кое е вградено во Европската конвенција за човекови права, и развивањето вредности и компетенции за демократска култура, општествена кохезија и интеркултурен дијалог. Во овој контекст е и фокусот на Советот на Европа на јазикот и неговата улога во остварување општествена кохезија. Советот на Европа ги поддржува земјите-членки во нивните напори за обезбедување еднаков пристап до наставни програми за сите ученици, со цел секое дете преку јазичното образование и користењето на јазикот да може да го оствари својот потенцијал за личен развој, активно граѓанство и вработување. Ова е и во сржта на „Белата книга за интеркултурен дијалог“⁴⁷ на Советот на Европа од јуни 2008 година и улогата на јазикот за успешната интеркултурна комуникација меѓу еднакви единки во нашите разновидни општества од културен аспект. Затоа и најголемиот дел од нивните активности се во областа на јазичното образование, кое не е ограничено само на јазикот како предмет, туку и како дел од изучувањето други предмети што се опфатени со наставната програма.

5.2. Јазичната политика во Република Македонија

Почетоците на националното будење на Македонците е поврзано и со почетоците на градењето на македонскиот стандарден јазик, кои датираат од 60-тите години на XIX век кога македонското граѓанство, во заедница со бугарското граѓанство стапува во борба против Цариградската патријаршија и против употребата на грчкиот јазик во црквите и во училиштата. Во тоа време

⁴⁷ Council of Europe, *White Paper on Intercultural Dialogue: Living Together as Equals in Dignity*. Strasbourg, June 2008

имало две струи во однос на решавањето на прашањето за македонскиот јазик на Македонците. Едните биле за заеднички јазик со Бугарите во кој еднакво требало да бидат застапени и бугарски и македонски јазични црти, а другите т.н. македонисти истакнуваат дека Македонците, како посебен народ, треба да изградат и свој посебен литературен јазик. Заедничко на овие гледишта им е опозиционото становиште спрема воведувањето во Македонија на бугарскиот литературен јазик, заснован врз источното наречје (Конески, 1986). Но, во тоа време, историските услови не дозволиле да се реши ова прашање. Во 1903, во Софија се печати делото „За македонските работи“ од Крсте Петков Мисирков, кое претставува темел на македонскиот литературен јазик и во кое се дадени основите за неговата кодификација. Конечната кодификација на македонскиот литературен јазик се случува со решението на Првото заседание на АСНОМ на 2 август 1944 година, со кое „Се заведуе македонскиот јазик како службен јазик во македонската држава“⁴⁸, а биле усвоени и македонската азбука и правопис. За конечното разрешување на прашањето со македонскиот литературен јазик била формирана Јазична комисија, која ги формулирала своите ставови во Резолуцијата донесена на 3 мај 1945 година, а усвоена на 5 мај 1945 година од Народната влада на Македонија со која била прогласена *македонската азбука*. Правописот на македонскиот литературен јазик бил одобрен на 7 јуни 1945 година со Решение на Министерството за народна просвета (Кепески, 1996). Со тоа македонскиот јазик конечно доби службен статус како еден од службените јазици во тогашна СФРЈ и службен јазик СРМ. По распадот на Југославија во 90-тите години на минатиот век и со формирањето на независна Република Македонија, македонскиот јазик доби уште повисок статус како единствен службен јазик во Република Македонија.

Борбата за македонскиот литературен јазик е важна не само од аспект на градењето и освестувањето на македонската нација туку и поради сè уште актуелните проблеми што ги имаме со некои од соседите во однос на македонскиот идентитет. Бугарите сметаат дека македонскиот јазик претставува дијалект на бугарскиот, а Грците ја негираат придавката македонски и го

⁴⁸ Круме Кепески, *Грамматика на македонскиот литературен јазик*, Просветно дел, Скопје 1996

нарекуваат јазикот словенски. Оттаму силната поврзаност на македонскиот јазик и македонскиот идентитет, па секој напад врз јазикот се доживува како загрозување на македонскиот идентитет. Разбирливо оваа чувствителност е голема па се случува луѓето да гледаат напади врз македонскиот јазик и македонскиот идентитет и онаму каде што реално не постојат.

5.2.1. Правната рамка со која се уредува употребата на јазиците во државата

Во Република Македонија употребата на јазиците е регулирана со неколку закони. Пред сè, во Уставот на Република Македонија, Законот за употреба на македонскиот јазик, Законот за употреба на јазик што го зборуваат најмалку 20% од граѓаните во Република Македонија и во единиците на локалната самоуправа, како и во законите за основно, средно и високо образование.

Првично кога **Уставот на Република Македонија** беше усвоен на 17.11.1991 година, како највисок акт на државата, беше уредено дека „во Република Македонија службен јазик е македонскиот јазик и неговото кирилско писмо“ и дека во единиците на локалната самоуправа во кои како мнозинство или во значителен број живеат припадници на националностите „во службена употреба, покрај македонскиот јазик и кирилското писмо, се и јазикот и писмото на националностите на начин утврден со закон“ (член 7). Исто така во членот 48 беше уредено дека „припадниците на националностите имаат право на настава на својот јазик во основното и во средното образование на начин утврден со закон. Во училиштата во кои образованието се одвива на јазикот на националноста се изучува и македонскиот јазик“. Меѓутоа на 16 ноември 2001 година Собранието на Република Македонија усвои петнаесет амандмани на Уставот на РМ како одговор на одредбите договорени со Охридскиот рамковен договор потпишан на 13 август 2001 година. Меѓу нив амандманите V и VIII се однесуваат конкретно на употребата на јазиците и со нив се направени измени во членовите 7 и 48 од Уставот. Па така во амандманот V со кој се заменува членот 7 се уредува:

1. На целата територија во Република Македонија и во нејзините меѓународни односи службен јазик е македонскиот јазик и неговото кирилско писмо.

Друг јазик што го зборуваат најмалку 20% од граѓаните, исто така, е службен јазик и неговото писмо, како што е определено со овој член.

Личните документи на граѓаните што зборуваат службен јазик различен од македонскиот јазик, се издаваат на македонски јазик и неговото писмо, како и на тој јазик и неговото писмо во согласност со закон.

Кој било граѓанин што живее во единиците на локалната самоуправа во која најмалку 20% од граѓаните зборуваат службен јазик различен од македонскиот јазик, во комуникацијата со подрачните единици на министерствата, може да употреби кој било од службените јазици и неговото писмо. Подрачните единици надлежни за тие единици на локална самоуправа одговараат на македонски јазик и неговото кирилско писмо, како и на службениот јазик и писмо што го употребува граѓанинот. Секој граѓанин во комуникација со министерствата може да употребува еден од службените јазици и неговото писмо, а министерствата одговараат на македонски јазик и неговото кирилско писмо, како и на службениот јазик и писмото што го употребува граѓанинот.

Во органите на државната власт во Република Македонија службен јазик различен од македонскиот јазик, може да се користи во согласност со закон.

Во единиците на локалната самоуправа јазикот и писмото што го користат најмалку 20% од граѓаните е службен јазик, покрај македонскиот јазик и неговото кирилско писмо. За употребата на јазиците и писмата на кои зборуваат помалку од 20% од граѓаните во единиците на локалната самоуправа, одлучуваат органите на единиците на локалната самоуправа.⁴⁹

Додека во амандманот VIII со кој се заменува членот 48 се вели дека „припадниците на заедниците имаат право на настава на својот јазик во основното и во средното образование на начин утврден со закон. Во

⁴⁹ Службен весник на Р. Македонија бр. 91 од 20.11.2001 година

училиштата во кои образованието се одвива на друг јазик се изучува и македонскиот јазик“.⁵⁰

Како што можеме да видиме, всушност со амандманите попрецизно се уредува употребата на јазиците на припадниците на другите заедници што не се мнозинство во Република Македонија, а покрај македонскиот јазик и неговото кирилско писмо како службени јазици на национално и на локално ниво се јавуваат и јазиците и писмата на другите заедници што сочинуваат повеќе од 20% од населението. На ниво на држава ова значи дека покрај македонскиот јазик и неговото кирилско писмо службен јазик е и албанскиот јазик и неговото писмо, додека на локално ниво во различни единици на локалната власт се јавуваат јазиците на речиси сите заедници што живеат во Македонија (турски, српски, ромски, влашки и бошњачки јазик).

Во **Законот за употреба на македонскиот јазик**⁵¹ се уредува употребата на македонскиот јазик како службен јазик на Република Македонија, но „со овој закон не се ограничува правото на слободно творештво и развивањето на културниот, јазичниот и верскиот идентитет на граѓаните на Републиката“ (член 3). Исто така „со овој закон не се ограничува правото на припадниците на националностите на службена употреба на јазикот и писмото на националностите во единиците на локалната самоуправа, согласно со Уставот на Република Македонија и закон“ (член 4).⁵²

Употребата на јазиците најдетално се уредува во **Законот за употреба на јазик што го зборуваат најмалку 20% од граѓаните во Република Македонија и во единиците на локалната самоуправа**⁵³, кој реално произлезе од одредбите договорени во Охридскиот рамковен договор и последователно амандманите на Уставот на Република Македонија. Со овој закон прецизно се уредува употребата на јазиците што ги зборуваат најмалку 20% од граѓаните на државно или на локално ниво, а кои не му припаѓаат на мнозинското население. На самиот почеток во членот 2 од Законот се вели:

⁵⁰ Службен весник на Р. Македонија бр. 91 од 20.11.2001 година

⁵¹ Службен весник на Р. Македонија бр. 5/98 од 30.1.1998 година

⁵² Службен весник на Р. Македонија бр. 5/98 од 30.1.1998 година

⁵³ Службен весник на Р. Македонија бр. 101 од 13.8.2008 година

Во органите на државната власт во Република Македонија може да се користи и службениот јазик различен од македонскиот јазик во согласност со овој закон.

Јазикот што го зборуваат најмалку 20% од граѓаните во Република Македонија се употребува во Собранието на Република Македонија; комуникација на граѓаните со министерствата, судските постапки; управната постапка; извршување санкции; народен правобранител; изборниот процес; при непосредно изјаснување на граѓаните; при издавањето на личните документи на граѓаните; при водењето на матичната евиденција; примена на полициски овластувања; во радиодифузната дејност; инфраструктурни објекти; локалната самоуправа; финансиите; економијата; образованието и науката; културата и во други области и институции согласно со овој закон.⁵⁴

Во законската регулатива можеме да видиме одредена еволуција во проширувањето на опсегот на употребата на јазиците на припадниците на другите заедници што не се мнозинство во Република Македонија. Во првата деценија од независноста на Републиката употребата на јазиците главно е продолжение на практиката од поранешната СФРЈ, па така македонскиот јазик е единствениот службен јазик на централно ниво, додека во единиците на локалната самоуправа во кои како мнозинство живеат припадниците на 'националностите', во службена употреба, покрај македонскиот јазик и кирилското писмо, се и јазикот и писмото на 'националностите' на начин утврден со закон. Исто така 'националностите' имаат право на настава на својот јазик во основното и во средното образование, но задолжително е и изучувањето и на македонскиот јазик. Со амандманите на Уставот во 2001 година употребата на јазиците на 'националностите', како што посочив претходно, се проширува. Па така, на централно ниво албанскиот јазик станува втор службен јазик, како јазик што го зборуваат повеќе од 20% од населението, а на локално ниво се јавуваат и јазиците на другите етничките заедници што живеат во Република Македонија како, на пример, турски, српски, ромски, влашки и бошњачки јазик. Исто така, во Законот за употреба на јазик што го зборуваат најмалку 20% од граѓаните во

⁵⁴ Службен весник на Р. Македонија бр. 101 од 13.8.2008 година.

Република Македонија и во единиците на локалната самоуправа е наведена и прецизна листа на области, институции и постапки во кои се користат немнозинските јазици, а опишан е и начинот и опсегот на нивната употреба.

Па така, на пример, во Собранието на Република Македонија покрај македонскиот јазик на седниците на Собранието и на неговите работни тела може да се користи и јазик различен од македонскиот јазик, а кој го зборуваат најмалку 20% од граѓаните во Република Македонија, што во практика значи албанскиот јазик. Наедно пратениците Албанци можат да ги добиваат и собраниските материјали на албански јазик.

Во општините службен јазик покрај македонскиот и неговото кирилско писмо е и јазикот и писмото што го користат најмалку 20% од жителите на општината. За употребата на јазиците и писмата на кои зборуваат помалку од 20% од жителите на општината одлучува Советот на општината. Во Гостивар, на пример, покрај македонскиот и албанскиот јазик во службена употреба е и турскиот јазик, иако него го користат помалку од 20% од населението во општината (www.gostivari.gov.mk).

Понатаму во комуникацијата со подрачните единици на министерствата, граѓаните што живеат во единиците на локалната самоуправа во која најмалку 20% од граѓаните зборуваат службен јазик различен од македонскиот јазик, во таа единица на локалната самоуправа, можат да го употребат тој службен јазик и неговото писмо и притоа подрачните единици на министерствата треба да им одговорат на македонски јазик и неговото кирилско писмо како и на службениот јазик и писмо што го употребил граѓанинот што им се обратил. Истото правило се применува и кога овие граѓани ќе се обратат до министерствата на централно ниво.

Во сите судски и управни постапки покрај македонскиот јазик и неговото кирилско писмо, друг службен јазик е и јазикот и неговото писмо што го зборуваат најмалку 20% од граѓаните на национално односно локално ниво. Ова правило еднакво се однесува на сите што се инволвирани во постапките (граѓаните, судиите, обвинителите и бранителите). Трошоците за преведување и толкување за учесниците во постапката, кои се граѓани на Република

Македонија, согласно одредбите на овој закон за правото на употреба на својот јазик и писмо, паѓаат на товар на судот.

Граѓаните што зборуваат јазик различен од службениот јазик исто така имаат право на свое лично барање, податоците за личното име во личната карта и во пасошот да им бидат напишани, покрај на македонски јазик и неговото кирилско писмо, и на јазикот и писмото што го употребува граѓанинот.

Сите овие решенија и покрај политичката заднина секако дека имаат за цел и да ги приближат институциите до сите граѓани. Да ги направат достапни со тоа што им е овозможено во својата комуникација со нив да можат да се обратат на својот мајчин јазик и да добијат одговор на својот мајчин јазик. Овој пристап, всушност, во голема мера се поклопува со практиката на ЕУ и користењето на службените јазици во рамките на нивните институции и во комуникацијата на граѓаните.

Во **законите за основно и за средно образование**⁵⁵ се уредува дека наставата ќе се изведува на македонски јазик или на јазикот на припадниците на заедниците што зборуваат јазик различен од македонскиот јазик при што за вториве задолжително е следење и настава по македонски јазик. Меѓутоа во овој контекст треба да се спомене дека исто така е дозволено и отворање училишта или формирање паралелки во веќе постојните училишта во кои наставата ќе се одвива и на некој странски јазик.

Исто така кога зборуваме за јазиците и образованието, а во контекст на препораките на Европската унија, треба да се спомене дека во рамките на основното и на средното образование во Република Македонија во сите училишта, без исклучок и без разлика на кој јазик се одвива наставата, се изучуваат по два странски јазици. Имено, се изучува англискиот јазик како задолжителен предмет уште од прво одделение, а во шесто одделение (во некои пилот-училишта и порано) се воведува уште еден странски јазик

⁵⁵ Закон за основното образование, консолидиран текст („Службен весник на Република Македонија“ бр. 103/08, 33/10, 116/10, 156/10, 18/11, 42/11, 51/11, 6/12, 100/12, 24/13, 41/14, 116/14, 135/14, 10/15 и 98/15); и Закон за средното образование, консолидиран текст („Службен весник на Република Македонија“ бр. 44/95, 24/96, 34/96, 35/97, 82/99, 29/02, 40/03, 42/03, 67/04, 55/05, 113/05, 35/06, 30/07, 49/07, 81/08, 92/08, 33/10, 116/2010, 156/10, 18/11, 42/11, 51/11, 6/12, 100/12, 24/13, 41/14, 116/14, 135/14, 10/15 и 98/15).

(германски, француски и др.) како задолжителен предмет, и овие два странски јазици понатаму се изучуваат и во текот на средното образование со значителен број часови во наставната програма. Ова секако ќе придонесе за унапредување на познавањето странски јазици меѓу граѓаните на Република Македонија во иднина.

Во **високото образование**⁵⁶ пред 2001 година наставата се изведуваше исклучиво на македонски јазик, со исклучок на студиските програми за странски јазици и педагошките високообразовни установи за образование на воспитувачи за предучилишно воспитание и наставници за основно образование. Прашањето за можноста за отворање повеќе високошколски установи на албански јазик со години беше едно од горливите прашања во односите меѓу Македонците и Албанците по осамостојувањето на Република Македонија (нелегалниот малоречански универзитет), кое честопати беше искористувано од страна на политичките партии од двата блока за постигнување политички цели. Меѓутоа по 2001 година, со измените во законската регулатива за високо образование, се дозволи и „припадниците на заедниците заради изразување, негување и развивање на својот идентитет и другите особености, имаат право наставата на јавните високообразовни установи, по соодветни студиски програми и содржини, да ја изведуваат на јазикот на заедницата, различен од македонскиот јазик, во согласност со овој закон и статутот на високообразовната установа. Финансирање од страна на државата ќе се обезбеди за високото образование и на јазикот на кој зборуваат најмалку 20% од населението во Република Македонија“. Како резултат на овие измени се отворија прво Универзитетот на Југоисточна Европа а потоа и Тетовскиот државен универзитет, каде што наставата се одвива на албански јазик. Во меѓувреме се дозволи отворање и високообразовни институции на странски јазици.

⁵⁶ Закон за високото образование, консолидиран текст („Службен весник на Република Македонија“ бр. 35/2008; 103/2008; 26/2009; 83/2009; 99/2009; 115/2010; 17/2011; 51/2011; 123/2012; 15/2013; 24/2013; 41/2014; 116/2014; 130/2014; 10/2015 и 20/2015).

Оттука со уставните и со законските измени по 2001 година, со кои се уреди употребата на јазиците во установите на национално и на локално ниво, како и на сите нивоа на образование, конечно, барем од формален аспект, се реши едно од главните прашања на судир меѓу македонската мнозинска заедница и албанската малцинска заедница, кое со години беше камен на препнување меѓу двете заедници.

5.2.2. Проекти за интегрирано образование во Република Македонија

Кога зборуваме за јазикот во функција на општествена интеграција, секако дека не можеме да ја избегнеме суштинска улога на образованието во општествената интеграција, како од аспект на улогата на јазиците на кои се одвива образованието, така и од аспект на јазиците што се изучуваат во рамките на образованието.

Мисијата на ОБСЕ во Република Македонија во изминативе години работеше на стратегија за интегрирано образование кое овозможува интеракција помеѓу сите заедници од најмала возраст. Во рамките на овие активности ОБСЕ тесно соработува со Министерството за образование и наука на Република Македонија. Оваа соработка е во контекст и на Националната стратегија за развој на образованието 2005-2015 година,⁵⁷ во која се упатува на засилување на етничката и културната соработка како еден од предизвиците на образовниот систем, истакнувајќи дека интеграцијата треба да започне во предучилишна возраст и бара да се посвети внимание на наставните планови и програми, но и на учебниците. Исто така, стратегијата се залага и за изнаоѓањето заеднички именители помеѓу етничките групи, со цел да се зајакне внатрешната кохезија⁵⁸.

Како резултат на таа соработка и како последователна мерка на препораките од Високиот комесаријат за национални малцинства на ОБСЕ од јануари 2008 година, а во согласност со Националната стратегија за развој на

⁵⁷ Министерство за образование и наука: Национална стратегија за развој на образованието 2005-2015, стр. 9

⁵⁸ Претходно наведен текст, стр.45-46, 56.

образованието 2005-2015 година, во јануари 2008 година Владата на РМ усвои стратегија „Чекори кон интегрирано образование во образовниот систем во Република Македонија“⁵⁹, како сеопфатна владина стратегија за градење интегриран образовен систем. Целта е да се направи јасна и значителна промена во општиот пристап во образовниот систем согласно со мултиетничката реалност во земјата, како чекор кон остварувањето на стратешките цели на земјата, за која стабилноста и внатрешната кохезија се клучни колку и добрите меѓуетнички односи. Мерките предвидени во овој документ се поделени во пет тематски групи и секоја од нив претставува посебно комплексно прашање. Овие тематски групи отвораат прашања за демократското управување со училиштата во децентрализирана средина, прашања за наставните и воннаставните активности, зголемување на заемното познавање на јазиците кај учениците и возрасните, наставниот план и наставните програми, учебниците и обуката на наставниците, а се дополнети со група од водечки принципи насочени кон избегнување етничка поделба во новите училишта.

Во контекст на овие активности на ОБСЕ во Р. Македонија, кон крајот на 2014 година беше формиран Фондот „Градиме мостови“, како заеднички проект на Министерството за образование и наука, на Амбасадата на Швајцарија и на Мисијата на ОБСЕ во Скопје. Фондот „Градиме мостови“ нуди поддршка на општините, учениците, наставниците, родителите и на училиштата на кои им е потребна поголема интеракција, разбирање и интеграција во рамките на своите заедници и училишта. Целта на оваа поддршка е да се олесни пристапот до грантови за повеќејазичните училишта или за збратимени еднојазични училишта, со цел да се организираат заеднички активности со ученици од различни заедници, а кои наставата ја следат на различни јазици. Во рамките на проектот се нуди можност за организирање различни активности без некакви ограничувања, но најважно од сè е во овие активности да се вклучуваат ученици

59

http://arhiva.vlada.mk/registar/files/Strategija_Cekori_kon_integrirano_obrazovanie_vo_obrazovniot_sistem_vo_Republika_Makedonija.pdf

што следат настава на различен наставен јазик, а со помош на ваквите активности се градат мостови меѓу учениците.

Кога зборуваме за интегрираното образование, неизбежно мораме да го споменеме *Нансен моделот за интегрирано образование*,⁶⁰ финансиран од Министерството за надворешни работи на Кралството Норвешка. Нансен моделот за интегрирано образование (НМИО) е нов модел на образование во Република Македонија, кој овозможува успешна интеграција на учениците, родителите и на наставниците од различни етнички заедници преку современ воспитно-образовен процес. НМИО е модел на образование, кој ги негува, ги охрабрува и ги интегрира во себе мултиетничките вредности, двојазичноста и истовремено ја промовира и ја поддржува соработката меѓу учениците, наставниците и родителите, која е втемелена врз почитувањето на разликите, градејќи притоа една кохезивна мултиетничка заедница.

Моделот е развиен и практично применет во 2007 година, по двегодишна работа на проекти за дијалог и помирување во постконфликтните и поделени општини во Македонија. Оттогаш, моделот успешно се применува во неколку селектирани основни и средни училишта во различни општини во Македонија (вкупно 13 во општините Јагуновце, Тетово, Струмица, Чаир, Карбинци, Конче, Петровец, Винаца, Гостивар и Крушево) и покажува одлични резултати. Нансен дијалог центар Скопје е добитник на престижната награда „Макс ван дер Штул“ за 2011 година, доделена од страна на Високиот комесар за национални малцинства на ОБСЕ, за постигнување исклучителни резултати во промовирањето на интегрираното образование и подобрување на соработката меѓу различни етнички заедници⁶¹.

5.2.3. Јазикот во културата и во медиумите

За процесот на општествена интеграција секако во голема мера придонесуваат и културата и медиумите (електронски, печатени, интернет). Законот за култура уредува дека Републиката треба да обезбеди „еднакви

⁶⁰ <http://tcnmie.org/mk/>

⁶¹ <http://www.osce.org/hcnm/84316>

услови за изразување, негување и афирмирање на културниот идентитет на заедниците во Републиката⁶². Јазикот секако има своја улога во културата и изразувањето и афирмирањето на културниот идентитет. Притоа културата преку своите различни изразни форми (театар, музика, филм и сл.) на еден поприемчив начин може да помогне во приближувањето на јазикот и културата на различните заедници што живеат во Македонија, но и на заедници што живеат надвор од границите на Република Македонија. Ова секако бара поголем ангажман и обид за поврзување на различните култури наместо чисто изолирано негување на изразувањето на културниот идентитет на заедниците во Македонија. Она што е особено битно е да не се фокусираме само на простите бројки на финансирани културни проекти на различните заедници што биле реализирани само во рамките на сопствената заедница без реални обиди за вклучување и привлекување на вниманието и на другите заедници. Потребно е преку квалитет и оригиналност овие културни проекти да го привлечат вниманието на сите, и така на природен, ненаметлив начин да ги приближат заедниците со тоа што ќе се запознаат.

Во овој контекст секако неизбежно мора да се споменат и медиумите и нивната улога. Денес сите сме сведоци на етноцентричното известување на голем број од медиумите, а јазикот секако игра важна улога во тоа. Медиумите се поделени според јазикот што го користат, а со тоа истовремено и позицијата што ја заземаат при презентирањето на информациите. За жал, сите овие медиуми се фокусирани само на она што сакаат да го чујат заедниците што им се целна група, па се случува еден ист настан да биде презентираен комплетно различно во зависност од тоа дали информацијата била презентираана од медиум на македонски или на албански јазик. Дури и на МРТВ, кој треба да претставува национален сервис за сите граѓани на Република Македонија, нема никаква усогласена уредувачка политика меѓу програмите што се емитуваат на јазиците на сите заедници што живеат во Македонија. Во овој контекст телевизиската станица Алсат-М е секако позитивен пример на обид еден

⁶² Закон за култура („Службен весник на РМ“ бр. 31/98, 49/03, 82/05, 24/07, 116/10, 47/11, 51/11, 136/12, 23/13, 187/13 и 44/14)

медиум да се приближи на сите заедници, а пред сè за приближување на македонската и албанската. Тоа е еден од ретките медиуми на кој истите вести и програми можат да ги следат и македонската и албанската заедница. Ваквиот пристап овозможува поголемо приближување и запознавање меѓу заедниците, затоа што, прво и основно, повеќе не нагаѓате како се презентираат нештата на медиумите на јазик што не го разбирате, а нагаѓањето може да биде многу опасно; и второ, самите медиуми, уредници и новинари се трудат да бидат што е можно пообјективни во презентирањето на информациите, со оглед дека сега имаат поширока и поразновидна публика, чии гледишта и ставови по некои прашања неретко се и сосема спротивни.

Токму во контекст на културата и медиумите можеме да согледаме колку јазикот може да биде бариера односно средство за надминување на пречките за меѓусебното запознавање и приближување на различните заедници, а со тоа и за поголема интеграција во општеството, за поголема општествена кохезија и интеркултурна комуникација.

5.3. Анализа на интервјуата со релевантни личности од Република Македонија и претставници на Европската унија во Македонија

Вовед

Еден од методите за собирање податоци во врска со регулативата, практиката и проблемите во однос на употребата и изучувањето на јазиците во ЕУ и во Република Македонија што го применивме во рамките на ова истражување беа *21 интервју со релевантни личности од Република Македонија и претставници на Европската унија во Македонија*. Меѓу нив има високи државни службеници од Секретаријатот за европски прашања при Владата на Република Македонија, од Кабинетот на Претседателот на РМ, од Министерство за образование и наука на РМ, висок дипломатски претставник на РМ вклучен во активностите за соработка на РМ со ЕУ, член на МАНУ, на

Уставниот суд на РМ, универзитетски професори, новинари, претставници на невладиниот сектор и високи претставници на политичките партии, како од оние на власт така и од опозицијата, пратеници, претставник на Агенцијата за аудио и аудиовизуелни медиумски услуги на РМ, преведувачи, високи претставници од амбасади на земји-членки на ЕУ во РМ како и висок претставник на Делегацијата на ЕУ во Република Македонија. Целта беше секако да се согледаат состојбите и искуствата во Република Македонија, но и проблемите и можните решенија за нив. Додека од интервјуата, пак, со претставниците на амбасадите на земјите на ЕУ и на Делегацијата на ЕУ во РМ добивме сознанија за состојбите и практиките во тие земји, но и нивните видувања за состојбите во РМ. За потребите на интервјуата беше изработен прашалник со прашања од отворен тип. Интервјуата беа спроведени во периодот јуни 2012 до ноември 2013 година. Притоа од 21 интервјуиран соговорник 7 беа жени (што значи 30% од испитаниците), 4 беа од земји-членки на ЕУ (20% од испитаниците), а од 17 државјани на РМ петмина беа припадници на немнозинските заедници што живеат во РМ (24% од испитаниците). Со вака разновидниот состав на лицата што ги интервјуиравме, сакавме да согледаме кои се нивните мислења за состојбата со употребата на јазиците, пред сè во Македонија, но и во Европската унија, нивната успешност, но и проблемите од различна перспектива.

Сето тоа ни помогна да извлечеме одредени заклучоци во врска со интегративната функција на јазикот односно јазиците во Европската унија и во Република Македонија, како нејзина потенцијална членка.

Толкување на прашалникот

На првото прашање за тоа ***што претставува јазикот*** за моите соговорници, сите без исклучок се согласија дека тој, пред сè, е универзално средство за комуникација меѓу луѓето, кое овозможува нивно меѓусебно разбирање. И како што истакна еден од соговорниците, „јазикот е и средство за симболичка комуникација, кој честопати социјално ги позиционира луѓето, а кој помага 'за осознавање, учење и културно живеење'“. Секако од повеќето

соговорници беше истакнато дека јазикот истовремено е и одраз на идентитетот на поединецот или на групата, неговата припадност на одредена група. Јазикот е 'нераскинлив дел од идентитетското ткиво', кој честопати ја одредува нашата припадност на одредена група, национална, социјална или возрасна. Преку неговата улога во општеството и градењето на односите меѓу луѓето, размената и пренесувањето пораки, идеи може да се согледа и неговата политичка димензија. Политиката го користи јазикот за пренесување и обликување на своите идеи, за убедување на другите, но не ретко и за манипулирање. Во однос на ова прашање можеме да забележиме дека сите мои соговорници главно се согласуваат за тоа што претставува јазикот и која е неговата улога.

На следното прашање - ***Која е улогата на јазикот во креирањето и дефинирањето на нацијата?*** - сите соговорници, без разлика дали беа од Македонија или од некоја од земјите на Европската унија, имаа многу слични папури и идентични ставови. Тие сметаат дека јазикот е еден од клучните столбови на националниот и на културниот идентитет на еден народ. На јазикот генерално се гледа како на средство за национална кохезија, но и за национална препознатливост, особено во минатото кога се создавале нациите-држави. Јазикот бил во срцевината на процесите на дефинирање на нациите во XIX век. Еден од соговорниците дури посочи, според Роже Кајоа, по Револуцијата од 1948 година Европа доживеала еден вид „сонорна автономија“ на своите региони, односно јазиците станале јадрото на новите национални идентитети. А тој е еден од 'главните маркери за дистинктивност меѓу различните етникуми'. Од соговорниците исто така беше истакнато дека јазикот игра слична улога и во поновата историја со формирањето нови држави во Европа, но тој е и во центарот на некои од актуелните сепаратистички движења во Западна Европа. Дури и денес повеќето луѓе гледаат на јазикот, кога е во улога на државен (службен) јазик во една земја, како на врзливо ткиво за сите заедници, било автохтони или емигрантски. Иако дел од моите соговорници посочија дека денес сепак се губи некогашното значење на јазиците како 'оски на националниот идентитет' со губењето на значењето на државата-нација, ова е епоха на глобализација, каде што доминираат јазици со голема

распространетост, како англискиот во прв ред, но и шпанскиот и кинескиот. Дури имаше и став дека глобализацијата можеби може и да ни помогне да ја надминеме оваа улога на јазикот во рамките на идентитетот на нациите, неговата улога на симбол на една единствена нација.

Во однос на тоа **дали сметаат дека во една земја треба да постои само еден единствен службен јазик со можност за оние на кои не им е мајчин јазик да се образуваат и да го користат и сопствениот мајчин јазик, или дали е можно за една држава да функционира со два или повеќе службени јазици**, одговорите на повеќето од моите соговорници беа дека треба да постои еден службен јазик што ќе го говорат сите, но дека говорителите на други јазици треба да ги уживаат сите права поврзани со практикувањето на мајчиниот јазик во областа на образованието, културата, медиумите и сл. Според голем дел од нив, постоењето на еден службен јазик би овозможило подобра комуникација и меѓусебно разбирање, но истовремено би било и попрактично на административно ниво. Од одговорите забележав дека соговорниците што го застапуваа ставот дека една држава може да функционира со повеќе од еден службен јазик, главно им припаѓаат на немнозинските заедници што живеат во Македонија, пред сè на албанската. Треба да се спомене дека кај дел од оние што го зазедоа ставот за постоење еден службен јазик беше искажано мислење дека една држава може да функционира со два или со повеќе службени јазици, но дека тоа чини пари, а секако многу зависи и од историскиот контекст, односите во општеството, сериозноста во пристапот, затоа што таков потег може да доведе и до 'губење на кохезијата во општеството', а функцијата што ја има јазикот во насока на збогатување на едно општество ќе се претвори во средство за сегрегација и алиенација.

Ставот за еден единствен службен јазик преовладува и кај претставници од земјите-членки на ЕУ. Имено, тие сметаат дека треба да се овозможи употребата и изучувањето на сите јазици, но дека на национално ниво треба да постои еден јазик што ќе го зборуваат и ќе го разбираат сите за да може да постои подобра комуникација и разбирање.

Во врска со прашањето за тоа **како е решено користењето на јазиците во Македонија и односот на властите кон јазикот**, доминира ставот дека регулативата што се занимава со употребата на јазиците во Македонија е добра и во принцип ја отсликува нејзината мултиетничност, меѓутоа дека проблемот е во нејзината примена и толкување и во мешањето на политиката, која понекогаш внесува непотребни тензии. Исто така, имаше забелешки дека властите сè повеќе се заинтересирани за политичкиот аспект и за правното регулирање на примената на јазикот, притоа запоставувајќи ги суштинските аспекти во смисла на почитување на договореното, вложување во промоцијата и негувањето на јазиците, но и во писменоста на граѓаните на сите нивоа и во сите сфери на општественото живеење. Имаше исто така и забелешка дека 'прашањето на користењето на јазиците во Македонија ја промовира повеќе двојазичноста отколку повеќејазичноста'. А што се однесува до прашањето за воведување **заштитни мерки за службениот јазик**, повеќето мои соговорници сметаат дека такви мерки треба да постојат, но никој во овој контекст не сугерира некакви административни мерки туку речиси сите без разлика на етничката припадност зборуваат за потребата од вложување повеќе напори и средства во промовирање поголема писменост на целокупното население, стандардизација на јазикот, изработка и ажурирање на речниците и на правописот, задолжително лекторирање во медиумите и на официјалните документи (ова беше посочено еднакво и за македонскиот и за албанскиот јазик), користење на литературниот јазик во медиумите, образованието и при јавните настапи на политичарите. Дел од соговорниците од кои повеќето претставници од земјите-членки на ЕУ ја посочија важноста службениот јазик да го познаваат сите, а чија улога е да обезбеди разбирање меѓу сите, да поврзе и да интегрира и да обезбеди разбирање и комуникација на сите административни и општествени нивоа. Во однос на тоа **дали треба да се инсистира или не на еден службен јазик и дали ова може да доведе до сегрегација на населението**, повеќето одговори го посочија фактот дека станува збор за 'нож со две острици' и сè зависи од тоа како се спроведува примената и изучувањето на јазиците во земјата, како и од влијанието на

другите фактори (политика, економија и сл.). Понатаму, дека само преку правилна и добро обмислена промоција на изучувањето на јазикот на мнозинството (за малцинските етнички групи) или јазиците на малцинствата (за мнозинската етничка група) може да се дојде до позитивни резултати. Со сила, инсистирање и со наметнување, само може да се предизвика спротивен, негативен ефект и отпор, без разлика за која група станува збор.

На прашањето за **односот на властите кон малцинските јазици**, мнозинството мои соговорници сметаа дека доста е направено во однос на заштитата и употребата на малцинските јазици, но дека постои простор да се направи уште, да се отиде чекор подалеку. Некои, пред сè претставниците на немнозинските заедници, сметаа дека сè уште не се исполнети сите обврски преземени со Охридскиот договор и последователните уставни промени. Но имаше и коментари во насока дека кога станува збор за малцинските јазици, главниот фокус е врз албанскиот јазик како најзборуван малцински јазик во земјата, а притоа се запоставуваат помалобројните етнички заедници и нивните јазици (влашки, ромски) и дека тие не го добиваат истиот третман како албанскиот.

Што се однесува до **постигнувањето општествена кохезија преку јазично обединување (постоење еден јазик што го зборуваат сите)**, ставот е главно дека таквото нешто е дел од минатото и дека може само да создаде проблеми, и дека само со препознавање на значењето на секој јазик може да се постигне поголема општествена кохезија, но секако во еден поширок контекст со оглед дека општествената кохезија зависи од повеќе фактори. А **јазикот може да помогне во постигнувањето поголема општествена обединетост**, само ако вложиме повеќе во меѓусебното разбирање, можеби во можностите за изучување на јазиците на различните заедници во рамките на редовното образование, преводи, приближување и запознавање со културата на сите заедници што живеат во земјата.

Во однос на **политиката на Европската унија во врска со употребата на јазиците**, сите соговорници сметаа дека тоа е скап, но потребен проект, кој иако честопати реално се сведува на употреба на само

неколку јазици, можноста и достапноста значи покажување почит кон сите јазици и можност за секого да се изрази на мајчиниот јазик.

Што се однесува до **повеќејазичноста во Европската унија**, се чини дека сите го делат мислењето дека таа функционира на институционално ниво и дека и понатаму треба да се поддржува. Тоа се однесува и на политиката за промовирање на повеќејазичноста меѓу населението преку промовирање на изучувањето повеќе јазици за постигнување на целта за познавање два странски јазици покрај мајчиниот. Оваа политика е прифатена од сите како добра, иако секако е потребно време за да се спроведе насекаде во рамките на ЕУ, при што некои од земјите-членки се понапред, а други поназад во остварувањето на оваа цел. Она што е интересно е дека речиси меѓу сите мои соговорници, па дури и претставниците од земјите-членки на ЕУ, провејува мислењето дека, додека повеќејазичноста е прифатена и се применува и се промовира во рамките на институциите на ЕУ, не е ист случајот со примената и промоцијата на политиката на повеќејазичност во самите земји-членки на Унијата. Доминира мислењето дека земјите-членки и понатаму се национални држави каде што генерално доминира употребата на еден национален јазик, а малцинските јазици иако не се сосема запоставени, сепак нивната промоција и примена е минимална, и дури сега, во последно време, почнува да се забележува раздвижување во оваа сфера. Еден од моите соговорници од земјите-членки на ЕУ посочи дека прашањето на јазиците е национално прашање на секоја земја-членка, која сама си го уредува според условите во земјата, а Европската унија односно Европската комисија ниту се меша, ниту има право да се меша во оваа сфера.

Во врска со **повеќејазичноста и доминацијата на англискиот јазик како втор јазик**, повеќето од моите соговорници се согласија дека повеќејазичноста претставува познавање дополнителни два или повеќе кои било други јазици покрај мајчиниот, и дека покрај мајчиниот јазик најчесто англискиот е јазикот што го познаваат повеќето луѓе, што е и разбирливо со оглед на неговиот статус на *лингва франка* на глобално ниво, а со тоа и на ниво на Европската унија, регионално итн. Но во овој контекст се спомена и

познавањето на соседните јазици како дел од повеќејазичноста на граѓаните и потребата да се нагласи важноста и практичноста на познавање на јазиците на заедниците што живеат во наша непосредна близина, покрај познавањето на англискиот или некој од 'светските јазици'⁶³.

За тоа **дали во иднина актуелната политика на ЕУ за повеќејазичност ќе придонесе за зачувување на различните јазици што се зборуваат во ЕУ или, пак, може да има обратен ефект со доминација на еден или неколку јазици и постепено изумирање на условно кажано „помалите јазици“**, доминираше ставот дека иако одредени јазици ќе доминираат со својата употреба на меѓународно ниво, во политичката и деловната комуникација, нема причина да се верува дека како резултат на тоа, условно кажано помалите јазици ќе изумрат, но можеби нивната употреба ќе се сведе во рамките на границите на земјите каде што живеат заедниците на кои тие јазици им се мајчин јазик. Исто така, можноста што ја дава ЕУ за нивна институционална примена секако повеќе оди во прилог на нивно зачувување отколку изумирање, барем не во догледна иднина и секако не како резултат на актуелните политики во ЕУ и на земјите во Европа. А процесот на изумирање на јазиците, кој отсекогаш постоел и ќе постои, е многу посложен процес, кој инкорпорира многубројни различни фактори.

По прашањето за **јазичната политика и повеќејазичноста во Република Македонија**, речиси сите соговорници сметаа дека преголема е вмешаноста на политиката и дека политиката го користи ова прашање за политички поени. Дел од соговорниците сметаат дека јазичната политика е добро формулирана, меѓутоа недостасува соодветна имплементација. Додека други сметаат дека таа не е соодветно законски регулирана поради што можело да се заклучи дека таа, ваква каква што е, е регулирана од 'зорт', а не за изградба на кохезијата на нацијата. Еден од соговорниците убаво го сублимира во својот исказ доминантниот став во однос на ова прашање, при што тој вели: „Правните решенија за повеќејазичноста во Македонија не се лоши и во некоја мера овозможуваат простор за развивање на повеќејазичноста, но практиката

⁶³ Тука главно мислам на германски, француски, шпански, руски, италијански и сл.

доцни во остварување на ова право од страна на етничките заедници. Факт е дека за вистинска повеќејазичност во Македонија, потребно е доследно да се почитуваат Уставот, законите и другите акти што го регулираат прашањето на употреба на јазиците во државата. Но, политичките разлики помеѓу етничките заедници, особено помеѓу Македонците и Албанците како две најголеми етнички заедници, сè уште се присутни и тоа со различни толкувања на законските решенија, едни тоа го прават рестриктивно и се трудат што е можно повеќе да се редуцира употребата на албанскиот јазик, а другите екстензивно, излегувајќи од рамките на Уставот и на Охридскиот рамковен договор. Властите во Македонија, без исклучоци, сè уште не успеаја да ја етаблираат повеќејазичноста како вредност што не само што треба да се развива во Македонија, туку треба да се искористи и за промоција на земјата во европски и во светски размери“. Дел од соговорниците посочија дека поради несоодветното спроведување на јазичната политика и преголемата политизација на ова прашање, таа наместо да води кон повеќејазичност и кохезија, води кон сегрегација и поделби, особено меѓу децата во училиштата, а политичката дискусија за неа најчесто се сведува на дискусија за двојазичност.

Во однос на прашањето дали **Македонија со својата јазична политика всушност веќе на некој начин ја спроведува политиката на Европската унија за промоција на повеќејазичноста**, одговорите на моите соговорници можеме да ги поделиме во две групи и притоа единствена заедничка одлика на секоја од групите е само ставот кон ова прашање, ништо друго не ги обединува, ниту припадноста на одредена етничка заедница, ниту дали се од РМ или од некоја од земјите-членки на ЕУ, ниту дали се дел од државните структури или не. Имено првата група, која е нешто побројна (околу 60% од соговорниците), не се согласуваат со ваквиот став и сметаат дека не се спроведува, но истовремено не е ни услов за членство во ЕУ. Се забележува на фактот дека Македонија ја нема ратификувана Европската повелба за регионални и малцински јазици. Додека, пак, другата група политиката на ЕУ за повеќејазичност ја гледа делумно отсликана во користењето на јазиците на мнозинските заедници во Собранието, комуникацијата со институциите и во

општините како и во воведувањето на задолжителното изучување два странски јазици во основното и во средното образование. Исто така сметаме дека е важно да се спомене забелешката на еден од соговорниците дека „во Македонија нема вистинска повеќејазичност. Иако во некои општини се употребуваат повеќе јазици и постои настава на малцинските јазици, сепак... тоа не е вистинска повеќејазичност. Сè уште сите овие јазици постојат само паралелно, еден покрај друг, без заемна интеракција и размена (преку превод, учење на јазикот на другиот итн.)“. Од овие одговори како и во одговорите на следното прашање може да се види дека главниот **проблем со јазичната политика на Република Македонија** е тоа дека таа е крајно исполитизирана и сè се сведува на „на ти, дај ми“; сите ги толкуваат одредбите од законите и од Охридскиот рамковен договор како сакаат, наместо да покажат спремност да се соочат со предизвиците и низ конструктивен дијалог да изнајдат решенија за постојните проблеми. Кога зборувавме за **можни решенија**, тие сметаат дека дневната политика треба да се одвои од јазичната политика; да се работи на поголема меѓуетничка толеранција и почитување; интегрираното учење што веќе функционира во неколку општини низ Македонија, со норвешка помош и во Стратегијата за интегрирано образование поддржана од ОБСЕ.

Во однос на поопштото прашање **што ги мотивира луѓето да учат други јазици**, одговорите се речиси идентични и се повторуваат: љубопитство, потреба, професионално надградување и напредување, мобилност, медиуми па дури и популарни ТВ-програми и серији. Наедно сите соговорници посочија дека активно или пасивно познаваат повеќе од два јазика и сите од ред имаат желба, ама не поттикната од некаква конкретна потреба, да научат уште некој јазик за едноставно да ги прошират своите можности за комуникација и осознавање.

Кога зборувавме за **улогата на медиумите по прашањето на повеќејазичноста**, само двајца од соговорниците не ја гледаат ваквата улога на медиумите, додека другите генерално се на став дека 'медиумите се важен и незаменлив фактор за промовирањето на повеќејазичноста, поради нивната сила и сестрана достапност и достижност', но истовремено и за заштита на јазиците и нивната правилна и литературна употреба. Голем дел од

соговорниците во овој контекст ја нагласија, пред сè, улогата на јавниот сервис, кој има најдобра позиција, а и обврска да го прави тоа наспроти приватните медиуми. Речиси сите кога зборуваат за улогата на медиумите во промовирањето и негувањето на повеќејазичноста, пред сè зборуваат за електронските медиуми, а помалку за печатените. Притоа во повеќе наврати беше нагласено дека, за жал, квалитетот на медиумите, на новинарите, на содржините што се печатат и програмите што ги емитуваат е многу слаб и дека најпрво треба да се поработи на тој сегмент за да може сè друго да профункционира. Како позитивен пример беше посочена работата на приватната телевизија Алсат-М, а беше критикувана работата на МРТВ, особено што се однесува до програмите на другите немнозински јазици покрај албанскиот. Исто така, имаше неколку сугестии за титлување на програмите на немнозинските јазици на македонски јазик и обратно, со што тие би станале достапни за поширока публика, а истовремено би ги приближила овие јазиците и до оние што не ги говорат и на тој начин да го зголемат интересот. Дури имаше предлог и за програми конкретно посветени на изучување на јазиците на немнозинските заедници, и обратно, на македонскиот јазик за лицата на кои македонскиот јазик не им е мајчин јазик. Во секој случај, генерално доминира позитивно мислење за функционирање на повеќејазични медиуми или повеќејазични вести и емисии, но притоа речиси сите ја нагласија потребата тие да бидат поддржани поради тоа што не се секогаш економски исплатливи и она што е важно, да се обрне внимание на квалитетот и привлечноста на содржините и објективноста при нивното изнесување затоа што само на тој начин ќе можат да ја привлечат и да ја задржат публиката од различните етнички заедници.

Заклучок од анализата на одговорите на прашалникот

По анализата на поединечните прашања од интервјуата можеме да забележиме дека генерално повеќејазичноста е прифатена, меѓутоа повеќето испитаници сметаат дека таа е премногу исполитизирана и се злоупотребува за добивање политички поени. Кога зборуваат за повеќејазичноста, пред сè мислат

на употребата и изучувањето на македонскиот јазик и на јазиците на немнозинските јазици со посебен акцент на албанскиот јазик, но не се заборава на изучувањето на странските јазици. Иако генерално се смета дека начинот на кој е уредена употребата на јазици во институциите на централно и на локално ниво, како и нивното изучување во рамките на образованието е добро, сепак се чини дека соговорниците со различна етничка припадност, и притоа пред сè мислиме на македонската и на албанската, се обидуваат да го толкуваат на свој начин. Соговорниците Македонци, употребата на јазиците се обидуваат да ја протолкуваат порестриктивно, во обид што е можно повеќе да се редуцира употребата пред сè на албанскиот јазик, а соговорниците Албанци, пак, што е можно пошироко, честопати излегувајќи и од рамките на Уставот и на Охридскиот рамковен договор. А можноста за употреба и образование на повеќе јазици наместо да се насочи во правец на поврзување на заедниците што зборуваат различни јазици, тие се злоупотребуваат за креирање уште поголеми поделби, сегрегација и оддалечување, како и за потхранување на националистичките страсти. Притоа покрај тоа што им се наштетува на двете најголеми заедници во РМ, македонската и албанската, за жал страдаат и помалите заедници, на кои во тие политички пресметки едноставно се заборава и се запоставуваат најверојатно од проста причина, поради нивната големина. Така, целата дискусија за употребата на јазиците во македонското општество се сведува, всушност, на двојазичност и кој кому колку му дал и колку му попуштил. Како што посочи еден од моите соговорници, Албанец, можеби е време политичките фактори од двете најголеми заедници повторно да седнат на маса и прецизно да се договорат за тоа како ќе се толкуваат одредбите од Охридскиот рамковен договор и од амандманите на Уставот што се однесуваат на јазикот, за конечно да се изгради една конзистентна јазична политика во чиј фокус ќе биде промоција и унапредување на употребата на јазиците на сите заедници што живеат во Македонија, со цел да се постигне обединување, а не поделби и за конечно да се надмине политичка заднина и злоупотреба на јазичното прашање. Притоа во повеќе наврати од голем дел од соговорниците Македонци, но и од странците, од земјите на ЕУ, сепак се нагласува потребата

сите во РМ задолжително во рамките на редовното образование да го изучуваат македонскиот јазик како службен јазик на државата, јазик што го зборува мнозинското население. Но, истовремено упатуваат и на потребата од задолжително и факултативно изучување на јазиците на немнозинските заедници во Македонија од страна на учениците од македонската заедница, пред сè од страна на оние што живеат во средини и општини каде што тие не се мнозинско население. На тој начин би се создале услови за подобра комуникација и би се намалиле можностите за злоупотреба на ова прашање за дневнополитички пресметки.

6. Заклучни согледувања

Целта на овој магистерски труд беше да се согледа улогата на јазикот односно на јазиците во процесот на општествената интеграција во Европската унија, наспроти тенденцијата да се користи како средство за разделување. Во овој контекст ја разгледаваме и улогата на јазикот во процесот на општествената интеграција во Република Македонија, со оглед на нејзиниот кандидатски статус и аспирации за членство во ЕУ.

Во таа смисла практичната цел беше да се направи анализа и систематизација на политиките и стратегиите што ЕУ ги развива во правец на унапредување на повеќејазичноста во сопствени рамки, но и на политиките и стратегиите на Република Македонија за унапредување на повеќејазичноста и заштитата на малцинските јазици, како еден од предусловите за развој и почитување на човековите права. Поконкретно идејата беше да се види како јазиците можат да придонесат кон општествената интеграција и тоа во услови кога нема само еден единствен национален јазик што би служел како обединувачки фактор во една држава или на одредена територија, како што бил случајот во XIX и во XX век, во времето на формирањето на нациите во Европа, туку кога имаме повеќе јазици.

Од анализата на повеќе официјални акти на Европската унија: директиви, договори, конвенции, препораки, извештаи, можеме да заклучиме дека се создадени сите потребни предуслови за развивање и унапредување на повеќејазичноста во рамките на Европската унија. Повеќејазичноста *де факто*, функционира во рамките на Европската унија како организација. Таа постои и функционира во сите нејзини институции, не само во нивната меѓусебна комуникација и во рамките на самите институции, туку пред сè во нивната комуникација со граѓаните. Најважната придобивка на јазичната политика на ЕУ е тоа дека секој граѓанин на ЕУ може да се обрати и да комуницира со нејзините институции на својот мајчин јазик (доколку тој е еден од 24-те официјални јазици на ЕУ) или на јазикот на кој тој ќе се одлучи, и притоа може да избере од 24

јазици. Со ова дефинитивно институциите се прават подостапни за граѓаните, а јазикот не може да биде бариера за ниеден граѓанин на ЕУ доколку сака да се обрати до некоја од нејзините институции. Ваквата олеснета комуникација секако придонесува за полесно остварување на нивните права, подобра запознаеност со она што се случува во ЕУ, а со тоа и во општеството генерално, и секако од сето ова следува и поголема интеграција на граѓаните во општеството.

Понатаму, ЕУ има преземено и формална одговорност да ја почитува лингвистичката и културната разновидност на своите граѓани, и во овој контекст почитување на малцинските јазици и нивна заштита и можност за употреба. Меѓутоа во овој контекст мора да се нагласи дека кога зборуваме за малцинските јазици во земјите-членки на ЕУ, пред сè тоа се однесува на автохтоните малцински заедници што живеат во овие земји, но не и на мигрантските заедници што во некои случаи се застапени со значителни бројки, дури и поголеми од некои од автохтоните малцинства, но кои сè уште не ги уживаат истите права и можности. Се чини дека во Европа сè уште нема подготвеност и политичка волја да им се дадат поголеми лингвистички права на припадниците на мигрантските заедници.

Кога зборуваме за повеќејазичноста, задолжително мора да се спомене и акцентот што ЕУ го става на зајакнувањето на изучувањето јазици на државно ниво. Имено, иако формално-правно не може директно да влијае врз јазичните политики на своите земји-членки, ЕУ ги повикува да вложат повеќе напори и средства на изучувањето на јазиците, со цел да се постигне целта - граѓаните на ЕУ да познаваат уште два јазика покрај мајчиниот јазик. Во ЕУ се верува дека познавањето повеќе јазици ќе им овозможи на нејзините граѓани поголема мобилност, а воедно и подобри можности за вработување, и тоа не само во сопствената земја туку и во други земји, што значи економски просперитет; унапредување на меѓукултурните контакти, заемно разбирање и директна комуникација меѓу граѓаните во сè поразновидната Унија. Сето ова секако значи и нивна поголема и подобра интеграција во општеството не само во рамките на матичната држава туку и пошироко во рамките на Европската унија. Секако

целите на политиката за повеќејазичност во земјите-членки на ЕУ не се еднакво остварени во сите земји. Има членки во кои познавањето на повеќе јазици е широко распространето и на високо ниво, како, на пример, во Холандија, Словенија, балтичките и во скандинавските земји (со околу 90% според Специјалниот евробарометар од 2012 година⁶⁴) и на многу ниско ниво во Унгарија, Италија, Обединетото Кралство, Португалија и во Ирска (со околу 35% според истиот Евробарометар).

Понатаму според Евробарометарот 386 од 2012 година постои широк консензус меѓу Европејците (84%) дека секој во ЕУ треба да може да зборува барем еден странски јазик, а 72% се согласиле дека луѓето во ЕУ треба да можат да зборуваат повеќе од еден јазик покрај мајчиниот јазик. Дури 98% од Европејците сметаат дека е корисно за иднината на своите деца да научат повеќе странски јазици.

Важната улога на јазикот за општествената интеграција е евидентна и од заклучоците од Специјалниот барометар за географската и трудовата мобилност од 2010 година⁶⁵. Според него, во периодот од 2001 до 2010 година имало повеќе од 50% зголемување на бројот на лица, државјани на земји-членки на ЕУ, кои живеат во друга земја-членка на ЕУ. Имено, според податоците од Еуростат, 2,3% од граѓаните на ЕУ (11,3 милиони луѓе) живееле во друга земја-членка на ЕУ. Според истиот Евробарометар, 10% од Европејците живееле или работеле во друга земја во одреден период во минатото, било во ЕУ или подалеку, додека 17% планирале тоа да го сторат во иднина. Исто така, повеќето Европејци (60%) сметале дека движењето на луѓето во рамките на ЕУ е добро за европската интеграција, 50% сметале дека е добро за пазарот на трудот, а 47% сметале дека е добро за стопанството. Притоа интересно е да се спомене дека, кога биле запрашани за можните практични пречки, нешто повеќе од половина од Европејците гледале на јазикот како на главна пречка кога би се преселиле во друга држава заради работа, за разлика од проблемите околу наоѓањето работа (24%) или тешкотиите со наоѓање

⁶⁴ Special Eurobarometer 386 / Wave EB77.1

⁶⁵ Special Eurobarometer 337, *Geographical and labour market mobility*, June 2010 (http://ec.europa.eu/public_opinion/archives/ebs/ebs_337_en.pdf)

соодветно место за живеење или приспособување на различната култура (16%). Па оттука овој барометар покажува дека, кога луѓето се подготвуваат да заминат на работа во странство, една од првите работи што ја прават е започнување со изучување на јазикот (26%).

Па така во однос на општата хипотеза, кога ќе ги сумираме анализите на правните документи на ЕУ, Советот на Европа, на истражувањата на јавното мислење во ЕУ преку евробарометрите и одговорите од интервјуата, може да се констатира дека таа е докажана, односно дека *познавањето повеќе јазици од страна на граѓаните на Европската унија води кон поголема општествена интеграција, бидејќи тоа за нив значи поголема мобилност, полесна комуникација и вклопување во општествено како и поголем економски просперитет.*

Меѓутоа во овој контекст интересно е да се посочи и дека од анализата на интервјуата со претставниците од дипломатските претставништва на земјите-членки на ЕУ, може да се забележи дека сите ја поддржуваат повеќејазичноста во Европската унија, но на национално ниво сè уште веруваат дека во една држава треба да постои јазик што го зборуваат и разбираат сите. Тоа можеби е и разбирливо со оглед дека во повеќето земји на ЕУ, јазикот одиграл важна улога во градењето на нацијата и зацврстувањето на државата, и со оглед дека во најголемиот број од нив тоа се случувало пред сто и повеќе години, што ги става во нешто поразлична ситуација од нашата. Наедно, за разлика од Република Македонија, каде што сè уште дискутираме за положбата и улогата на македонскиот јазик и на јазиците на мнозинските заедници во земјата, како и за третманот на македонскиот јазик во соседните земји, во повеќето европски земји овие прашања се веќе апсолвирани и проблемите што денес ги имаат во однос на јазикот се главно со мигрантските заедници и третманот на нивните јазици, кои не ретко бројат повеќе говорители од некои од признатите малцински јазици во земјата. Кај нас кога ќе ја спомнеме повеќејазичноста, прво помислуваме на употребата на македонскиот јазик и на јазиците на мнозинските заедници (пред сè, на албанскиот јазик), а меѓу претставниците

од земјите-членки од ЕУ повеќејазичноста ја гледаат повеќе во контекст на политиките на ЕУ за изучување повеќе јазици.

Оттука, од анализата на законските акти и политики на ЕУ и РМ, а кои се однесуваат на јазиците и нивната употреба, можеме да забележиме дека во случајот на Република Македонија можеме да зборуваме за два аспекта на повеќејазичноста и употребата на јазиците. Првиот се однесува на употребата на македонскиот јазик и на јазиците на мнозинските заедници, а вториот на употребата и изучувањето на повеќе странски јазици, покрај мајчиниот.

Во однос на првиот аспект, употребата на јазиците во Република Македонија е регулирана со повеќе законски акти, но пред сè со Уставот на РМ, Законот за употреба на јазик што го зборуваат најмалку 20% од граѓаните во Република Македонија и во единиците на локалната самоуправа, Законот за употреба на македонскиот јазик, како и законите за основно, за средно и за високо образование. Таму се регулирани правата на мнозинските заедници за употреба на нивните јазици во органите на власта, во комуникацијата на граѓаните со државните институции, во личните документи и секако во образованието. Последователно во практиката имаме употреба на албанскиот јазик покрај македонскиот јазик во Собранието на Република Македонија и во државните институции, а во единиците на локалната самоуправа покрај македонскиот јазик се користи и албанскиот, но и јазиците на другите мнозински заедници (ромски, српски, турски) во општините во кои нивните говорители претставуваат најмалку 20% од населението. Во однос на правото на образование на мајчин јазик, обезбедени се услови за негово остварување во основното и во средното образование, можности што постоеја и пред Охридскиот договор и амандманите на Уставот, но сега е унапредено и можностите во училиштата за настава на мајчин јазик се подобрени, а воедно е дадена и можноста за високо образование на албански јазик на Универзитетот на ЈИЕ и на Тетовскиот државен универзитет. Но она што сега може да се забележи дека се јавува како проблем е еден вид 'злоупотреба' на правото на образование на мајчин јазик за сегрегација на децата, при што паралелките на македонски и на албански наставен јазик се делат во различни смени или, пак,

во различни училишта, со што децата наместо да се запознаат подобро преку образовниот процес, тие само се разделуваат и се оддалечуваат. Во овој контекст се добредојдени проектите на ОБСЕ и на Нансен моделот за интегрирано образование, кои покажуваат добри резултати и кои треба и понатаму да се развиваат. Но за да успеат овие модели, потребна е нивна многу поширока примена, а за тоа е потребна политичка волја. Во моментов, за жал, политичката волја сè уште е само декларативна, затоа што меѓуетничките односи и понатаму се едно од главните прашања што се злоупотребуваат во изборните кампањи на сите политички партии. Ова беше посочено и од повеќето од соговорниците што беа интервјуирани. Имено, генерално, интервјуираните соговорници ја прифаќаат и ја поддржуваат повеќејазичноста, но повеќето сметаа дека таа е премногу исполитизирана и се злоупотребува за добивање политички поени. Иако во основа се смета дека начинот на кој е уредена употребата на јазиците во институциите на централно и на локално ниво, како и нивното изучување во рамките на образованието е добар, соговорниците со различна етничка припадност го толкуваат секој на свој начин. Македонците ја толкуваат употребата на јазиците порестриктивно во обид што е можно повеќе да се редуцира употребата, пред сè, на албанскиот јазик, а Албанците, пак, што е можно пошироко, најчесто излегувајќи од рамките на Уставот и на Охридскиот рамковен договор. Меѓутоа, од друга страна, имаме сè повеќе примери што ни влеваат надеж за подобрување на комуникацијата меѓу различните етнички заедници. Така, на пример, зголемен е бројот на припадниците на немнозинските етнички заедници во јавната администрација, на места каде што секојдневно се во контакт и комуницираат со граѓани од различна етничка припадност; изучувањето на јазиците на етничките заедници што живеат во РМ на филолошките факултети (македонски, албански, турски) повеќе не е исклучиво резервирано само за припадниците на етничката заедница на кои дадениот јазик им е мајчин јазик, туку имаме Македонци запишани на катедрите за албански и за турски јазик и литература, и обратно, претставници на немнозинските етнички заедници, кои студираат македонски јазик и литература; сè повеќе публикации се објавуваат на повеќе јазици; веб-

страниците на повеќе јавни институции, невладини организации, но и на приватни компании се достапни на повеќе јазици (најчесто на македонски, на албански и на англиски јазик); информативни и забавни програми достапни со превод и сл.

Во однос на вториот аспект на повеќејазичноста во Република Македонија, имено кога зборуваме за унапредување на повеќејазичноста од аспект на изучување повеќе странски јазици, покрај мајчиниот веќе се направени доста чекори во таа насока. Најпрво, преку образованието, каде што уште во прво одделение е воведено изучувањето на англискиот јазик како задолжителен предмет, а од шесто одделение се изучува и втор странски јазик (германски, француски, италијански, руски), исто така како задолжителен предмет. Понатаму, агенциите за вработување нудат програми за изучување странски јазици како еден вид доквалификација на невработените, а со цел да се подобрат нивните шанси за вработување. Речиси од сите вработени во јавната администрација, а сè повеќе и во приватниот сектор се бара одредено ниво на познавање странски јазик во зависност од местото. Оттука, може да се заклучи дека во Македонија се посветува големо внимание на изучувањето на јазиците, што секако ќе ја олесни интеграцијата на Македонија и на нејзините граѓани во Европската унија и во европското општество.

Од сето ова лесно може да се заклучи дека јазикот во различни периоди од историјата има одиграно различни улоги во општествената интеграција. Во времето на формирање на нациите во Европа, кај повеќето бил една од главните одлики на националниот идентитет и едно од главните средства за националното обединување. Но, јазикот се користел и како средство за асимилација под превезот на националното единство или еднаквите можности. Понатаму, видовме и дека има општества во Европа, кои еднакво добро функционираат и еднакво добро се интегрирани и кога во нив се зборува повеќе од еден јазик. Познавањето на јазиците ги отвора вратите на нови култури што претходно не ни биле познати или не сме ги сфаќале, ни овозможува поголема мобилност, можности за вработување, економски просперитет и поголема конкурентност. Ова еднакво важи и за земјите-членки на ЕУ и за Република

Македонија. Но во случајот на Македонија се чини дека ова совршено добро го разбираме кога станува збор за изучување и употреба на странските јазици, кои не се истовремено и јазици на етничките заедници што живеат во нашето опкружување. Во вториов случај речиси по правило, без разлика на која етничка заедница ѝ припаѓаме, јазикот на другата етничка заедница го доживуваме како напад на сопствениот идентитет. А причината за ваквата ситуација е тоа што јазикот и неговата употреба и изучување честопати се злоупотребуваат од националистите и од политичарите, првите со цел да креираат уште поголеми поделби, сегрегација и оддалечување, и за потхранување на националистичките страсти, а вторите за постигнување политички поени. Кај нас политиката и политичките партии сè уште се поделени и по етничка основа поради што играњето на националистичката карта е речиси неизбежно. Оттука, сè додека јазичната политика се креира од политичари водени од мислата за постигнување некакви политички поени кај етничката заедница што ја претставуваат, ќе биде навистина тешко да се изгради јазична политика што ќе се заснова на практичните и на општествените потреби за подобра комуникација, разбирање и напредок.

Од сето ова можеме да заклучиме дека треба повеќе да се фокусираме на градењето на интеркултурализмот и интеркултурната комуникација наспроти мултикултурализмот. Имено, постојано зборуваме за мултикултурализмот и за тоа дека Република Македонија е мултикултурна држава и општество во кое опстојуваат повеќе различни култури покрај една доминантна култура на мнозинството. Но мултикултурализмот, иако се залага за општество што им нуди правичен статус на одредени културни и религиозни групи, при што ни една култура не доминира над другите, сепак на крајот негува фиксни ентитети, кои постојат едни покрај други. Тоа е и реалноста на нашата земја. Македонија е *де факто* мултикултурно општество на повеќе различни етникуми со своја култура, обичаи и јазик, кои во моментот сè уште и за жал живеат само едни покрај други, во паралелни светови, а притоа не знаат многу едни за други, а ова посебно важи за мнозинската заедница. А наспроти мултикултурализмот, интеркултурализмот промовира дијалог и комуникација меѓу културите, а тоа е

она што на Македонија ѝ недостасува и ѝ треба. Децата треба да имаат можност да следат настава на мајчин јазик, но тоа не значи дека таа настава треба да се одвива во посебни училишта или во различни смени за да се избегне контакт и мешање со децата што им припаѓаат на другите заедници. Под оправданието дека тоа се прави за да се избегнат меѓуетнички судири (тепачки) меѓу децата, ние ги лишуваме од контакт. Конфликтот не може да се реши со физичко разделување, а физичкото разделување само го продлабочува судирот затоа што ја оневозможува комуникацијата. Има многу начини како може да се решат таквите конфликти, но сите тие бараат пред сè поголема комуникација и меѓусебно разбирање. Во земјата веќе постојат добри примери на интегрирано образование, каков што е Нансен моделот за интегрирано образование. Јазикот секако е едно од средствата што можат да помогнат во подоброто меѓусебно разбирање и комуникација. А сето ова може да доведе до поголема општествена интеграција во рамките на Македонија, но и пошироко.

Позитивното е дека основата и принципите ги имаме воспоставено, сега треба да се фокусираме на нивното реално и практично толкување. Можеби за да се постигне ова, ќе треба време, но тоа не значи дека е невозможно. Македонија со последните настани покажа дека има напредувано во меѓуетничките односи и меѓуетничкото разбирање многу повеќе и на многу посуштинско ниво (надвор од политиката) отколку што мислевме. Ова ни дава надеж да веруваме дека ќе дојде време кога јазикот повеќе нема да се користи за дневнополитички потреби, националистички пресметки и за добивање политички поени и гласови, туку во неговата основна улога за комуникација и разбирање, за меѓусебно поврзување и интеграција.

7. Библиографија

- Alladina, S. & Edwards. V. (1991) *Multilingualism in the British Isles – The Older Mother Tongues and Europe*. New York: Longman.
- Arts, W., Hagenaars, J. & Halman, L. (editors). (2003) *The cultural diversity of European unity: findings, explanations and reflections from the European values study*. Leiden: Brill
- Атали, Ж. (1997) *Европ(у)а*. Скопје & Мелбурн: Матица македонска
- Barbour, S. & Carmichael, C. (2002) *Language and Nationalism in Europe*. Oxford: Oxford University Press.
- Black, J. (2004) *Kings, Nobles and Commoners: States and Societies in Early Modern Europe, a Revisionary History*. London: I.B. Tauris.
- Blanning, T.C.W. (editor). (2001) *The Oxford Illustrated History of Modern Europe*. Oxford: Oxford University Press
- Bugarski, R. (2010) *Jezik i identitet*. Beograd: XX vek
- Bugarski, R. (1993) *Jezici*. Novi Sad: Matica srpska
- Bugarski, R. (1996) *Jezik u društvu*. Beograd: XX vek
- Bugarski, R. (2009) *Evropa u jeziku*. Beograd: XX vek
- Bugarski, R. (1997) *Jezik od mira do rata..* Beograd: XX vek
- Bugarski, R. (1997) *Jezik u kontekstu*. Beograd: XX vek
- Bugarski, R. (2009) *Nova lica jezika*. Beograd: XX vek
- Bugarski, R. (1997) *Jezik u društvenoj krizi*. Beograd: XX vek
- Bugarski, R. (2001) *Lica jezika*. Beograd: XX vek
- Cambridge Dictionaries: <http://dictionary.cambridge.org/dictionary/british/nation>
- Checkel, J.T. & Katzenstein, P.J. (eds). (2009) *European Identity*. New York: Cambridge University Press
- De Saussure, F. (1959) *Course in General Linguistics*. New York: Philosophical Library
- Де Ружмон, Д. (1997) *Дваесет и осум векови на Европа*. Скопје: Култура
- Dodovski, I. (editor). (2005) *Multiculturalism in Macedonia: an Emerging Model*. Skopje: Foundation Open Society Institute-Macedonia.

- Domenak, Ž.M. (1991) *Evropa: Kulturni izazov*. Beograd: XX vek
- Donskis, L. (2009) *Troubled Identity and the Modern World*. New York: Palgrave and Macmillan
- Drulak, P. (2001) *National and European Identities in EU Enlargement: Views from Central and Eastern Europe*. Prague: Institute for International Relations
- Ђордано, К. (2001) *Ogledi o interkulturnoj komunikaciji*. Beograd: XX vek
- Fligstein, N. (2008) *Euro-clash: The EU, European Identity, and the Future of Europe*. New York: Oxford University Press.
- Форум Аналитика „Мултикултурализам: Надминат или ненадминат концепт“, Форум принт Куманово, есен 2007
- Фридман, В.А. (2011) *Македонистички студии*. Скопје: МАНУ
- Hudson, R. A. (1993) *Sociolinguistics*. Malta: Cambridge University Press.
- Hutchison, J. & Smith, A. D. (eds). (1996) *Ethnicity*. Oxford: Oxford University Press.
- Кепески, К. (1996) *Граматика на македонскиот литературен јазик*, Скопје: Просветно дело
- Коковић, Д. (1997) *Пукотине културе*. Београд: Просвета
- Конески, Б. (1986) *Историја на македонскиот јазик*, Скопје: Култура
- Leach, E. (1976) *Culture and Communication: The Logic by which Symbols Are Connected. An Introduction to the Use of Structuralist Analysis in Social Anthropology*. Cambridge: Cambridge University Press
- Lo Bianco, J. (2005), *Globalisation and National Communities of Communication, Language Problems and Language Planning*
- McLean, I. (editor) (1996) *The Concise Oxford Dictionary of Politics*, Oxford: Oxford University Press
- Mesthrie, R., Swann, J., Deumert. A. & Leap, W. L. (2010) *Introducing Sociolinguistics*. 2nd Edition. Edinburgh: Edinburgh University Press.
- Newby, D. & Penz, H. (eds), (2009) *Languages for social cohesion: Language education in a multilingual and multicultural Europe*. Strasbourg: Council of Europe Publishing.

- Река, Б. и Ибрахими, А. (2004) *Европски студии: Европскиот идентитет, историјата и интеграциите - Институциите, политиката и правото на Европската унија*. Тетово: Југоисточно европски универзитет - Тетово
- Romaine, S. (2001) *Language in Society*. 2nd Edition. New York: Oxford University Press.
- Sapir, E. (1921) *Language: An Introduction to the Study of Speech*. New York: Harcourt Brace.
- Seton-Watson, H. (1980) *Nacije i države: Ispitivanje porijekla nacija i politike nacionalizma*. Zagreb: Globus
- Smith, A. (1991a) *National Identity*. Harmondsworth: Penguin
- Smith, A. (1991b) *The Ethnic Origins of Nations*. Oxford: Blackwell
- Smith, A. (2009) *Ethno-symbolism and Nationalism: A Cultural Approach*. London and New York: Routledge
- Speaking for Europe, Languages in the European Union (2008), Directorate General for Communication, Publications
- Spolsky, B. (2004) *Language Policy*. Cambridge: Cambridge University Press
- Суту, Ж.-А. (2001) *Неизвестан савез: Историја европске заједнице*. Београд: Clio
- Шуман, Р. (2004), *За Европа*. Скопје: Делегација на Европската комисија во Скопје
- Therborn, G. (1995) *European Modernity and Beyond: The Trajectory of European Societies 1945-2000*. London: SAGE Publications
- The Concise Oxford Dictionary of Politics (1996), Oxford University Press
- The New Oxford Dictionary of English (1999), Oxford University Press
- Тодорова, М. (2001) *Замислувајќи го Балканот*. Скопје: Магор
- Tzanelli, R. (2008) *Nation-Building and Identity in Europe: the Dialogics of Reciprocity*. UK: Palgrave MacMillan.
- Wright, S. (2004) *Language Policy and Language Planning – From Nationalism to Globalisation*. UK: Palgrave MacMillan.
- Charter of Fundamental Rights of the European Union, Official Journal C 364, 18/12/2000

Communication from the Commission to the Council, the European Parliament, the European Economic and Social Committee and the Committee of the regions, A New Framework Strategy for Multilingualism (COM(2005) 596 final), Brussels, 22.11.2005

COM(2003)449: *Promoting Language Learning and Linguistic Diversity: an Action Plan 2004-2006*

http://ec.europa.eu/education/doc/official/keydoc/actlang/act_lang_en.pdf

Council of Europe, *White Paper on Intercultural Dialogue: Living Together as Equals in Dignity*. Strasbourg, June 2008

Деловник на Собранието на Република Македонија (пречистен текст), „Службен весник на Република Македонија“ бр. 130/2010

Европски совет, *Заклучоци на Претседателството*, дел I, 43.1. Барселона, 15-16.3.2002,

European Charter for Regional and Minority Languages

(http://www.coe.int/T/E/Legal_Affairs/Local_and_regional_Democracy/Regional_or_Minority_languages/)

Министерство за образование и наука: Национална стратегија за развој на образованието 2005-2015

Regulation No. 1 determining the languages to be used by the European Economic Community

Special Eurobarometer 243, *Europeans and their Languages*, February 2006

Special Eurobarometer 386, *Europeans and their Languages*, June 2012

Special Eurobarometer 337, *Geographical and labour market mobility*, June 2010

Устав на Република Македонија, „Службен весник на Република Македонија“

Закон за употреба на македонскиот јазик, „Службен весник на Република Македонија“,

Законот за употреба на јазик што го зборуваат најмалку 20% од граѓаните во Република Македонија и во единиците на локалната самоуправа, „Службен весник на Република Македонија“

Закон за основното образование, „Службен весник на Република Македонија“

Закон за средното образование, „Службен весник на Република Македонија“

Закон за високото образование, „Службен весник на Република Македонија“

Закон за култура, „Службен весник на Република Македонија“

Рамковен договор, Охрид: 13.08.2001, Секретаријат за спроведување на
Рамковниот договор

World Directory of Minorities and Indigenous Peoples <http://www.minorityrights.org>

8. Прилози

Прилог 1

Прашалникот користен за интервјуата со релевантни личности од Република Македонија и претставници на Европската унија во Македонија

1П. Според Вас, што претставува јазикот? Дали е само средство за комуникација? Која е неговата функција и улога во секојдневниот живот, но и во политиката?

2П. Која е улогата на јазикот во креирањето и дефинирањето на нацијата? Што мислите, која била неговата улога во минатото, неговата историска улога, а која е денес?

3П. Дали сметате дека во една земја треба да постои само еден единствен службен јазик што ќе го говорат сите, а другите јазици што се зборуваат во земјата да се поддржат така што оние на кои им се мајчин јазик, ќе можат да ги изучуваат на училиште, покрај службениот јазик, преку културата, медиумите и слично? Или сметате дека државата може да функционира и со два и со повеќе службени јазици?

4П. Што мислите, каков е односот на властите кон јазикот во нашата земја? Дали сметате дека начинот на кој е решено користењето на јазиците во Македонија е добро (парламент, документи, пасоши, обраќање на граѓаните до органите на власта, парламент, имиња на фирми)?

5П. Дали сметате дека државата треба да има или да воведи заштитни мерки во однос на службениот јазик? Ако сметате дека треба, какви мерки (наведете некој пример)?

6П. Дали сметате дека неинсистирањето на еден службен јазик што ќе го познаваат сите во државата може да доведе само до поголеми поделби и сегрегација?

7П. Каков е денес односот на властите кон малцинските јазици? Дали сметате дека има уште работи што треба да се направат за нивна заштита и промоција или сметате дека веќе е направено доволно?

8П. Дали сметате дека само со јазично обединување (постоење на еден јазик што го зборуваат сите) е можно да се постигне општествена кохезија или таа може да се постигне и преку промовирање на повеќејазичноста?

9П. Според Вас, како јазикот може најдобро да помогне во постигнувањето на поголема општествена обединетост?

10П. Што мислите за политиката на промовирање на повеќејазичност во Европската унија?

11П. Што мислите за постоењето на 23 службени јазици во Европската унија? Дали тоа ја подобрува и ја олеснува работата на ЕУ, ги прави нејзините институции подостапни за граѓаните или само ги комплицира работите?

12П. Според Вас, колку е успешна Европската унија во спроведувањето на оваа политика на повеќејазичност и кои се досегашните резултати? Како таа се спроведува во рамките на Европската унија, а како во самите земји-членки на ЕУ? Реално колку е прифатена оваа политика од страна на членките?

13П. Дали повеќејазичноста навистина значи познавање повеќе европски јазици покрај мајчиниот или, пак, сè се сведува на познавање на англискиот јазик покрај мајчиниот?

14П. Дали сметате дека во иднина актуелната политика на ЕУ односно повеќејазичноста ќе придонесе за зачувување на различните јазици што се зборуваат во ЕУ или, пак, може да има обратен ефект со доминација на еден или на неколку јазици и постепено изумирање на условно кажано „помалите јазици“?

15П. Кое е Вашето мислење за јазичната политика на Република Македонија? Како гледате на повеќејазичноста во Република Македонија?

16П. Дали сметате дека Македонија со својата јазична политика всушност веќе на некој начин ја спроведува политиката на Европската унија за промоција на повеќејазичноста? Можете ли да посочите некој пример што би го поткрепил Вашето мислење?

17П. Според Вас, кои се проблемите на јазичната политика на Република Македонија? Кои се евентуалните решенија?

18П. Што ги поттикнува луѓето да учат други јазици?

19П. Што мислите, каква е реалната улога на медиумите во промовирањето на повеќејазичноста, но и во заштитата на јазиците? Дали имате сугестии за тоа каква би требало да биде?

20П. Што мислите за постоење повеќејазични медиуми, кои истите вести/ставови би ги пренесувале на повеќе јазици? Дали вакво нешто е воопшто изводливо и дали тоа би помогнало за подобро меѓусебно запознавање на различните заедници?

21П. Дали сметате дека можеби постои мода во изучувањето на јазиците? Што мислите, кои се главните мотиви што луѓето ги тераат да се решат да изучуваат некој јазик? (допадливост, работа, следење ТВ-серии, да се разберат со „другите“ и сл.)

22П. Што мислите за синхронизирањето на серии, филмови и други емисии?

23П. Покрај мајчиниот јазик, колку (и кои) други јазици зборувате?

24П. Дали има некој јазик што би сакале да го знаете или да го научите? Дали има некој јазик за кој чувствувате потреба да го научите?